

Univerzita Karlova v Praze
Farmaceutická fakulta v Hradci Králové

Disertační práce

**K dějinám farmaceutického průmyslu, marketingu a reklamy v
Československé republice v letech
1918 - 1938**

Hradec Králové 2014

PharmDr. MVDr. Vilma VRANOVÁ

Vedoucí práce:

doc. RNDr. PhMr. Václav RUSEK, Csc.

Děkuji za poskytnutí cenných rad a vzácných historických materiálů především doc. RNDr. PhMr. Václavu Ruskovi, Csc. Dále bych chtěla poděkovat prof. RNDr. PhMr. Janu Solichovi, Csc. a doc. PhDr. Františku Dohnalovi, CSc. za vypracování oponentských posudků a poskytnutí cenných připomínek.

„Prohlašuji, že tato práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala pod vedením svého školitele. Veškerá literatura a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, jsou uvedeny v seznamu použité literatury a v práci řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

1. OBSAH PRÁCE

K dějinám farmaceutického průmyslu, marketingu a reklamy v Československé republice v letech 1918 - 1938

1.	Obsah práce	1
2.	Úvod a cíl práce	3
3.	Metodika práce	5
4.	Vznik a vývoj farmaceutického průmyslu	7
4.1.	Galenika	7
4.2.	Chemicko-farmaceutický průmysl	8
4.2.1.	Vývoj chemicko-farmaceutického průmyslu	8
4.2.1.1.	Přerod lékárny ve farmaceutický podnik	10
4.2.1.2.	Vznik farmaceutické divize chemického podniku	11
4.2.1.3.	Založení farmaceutické laboratoře nebo podniku	15
4.3.	Profesní asociace a sdružení	24
4.3.1.	Česká společnost chemická	24
4.3.2.	Odb. sekce chem.-farm. při Sdružení čsl. průmyslů chemických	25
4.3.3.	Odbor čsl. lékárníků – výrobců při Čsl. lékárnické Společnosti	26
5.	Marketing	33
5. 1.	Definice marketingu	33
5.2.	Marketingový mix	33
5.3.	Vývoj marketingu	34
5.4.	Marketing ve farmacii	35
5.4.1.	Specifika marketingu ve farmacii	35
5.4.2.	Historický vývoj marketingu ve farmacii	35
6.	Vznik a vývoj specialit	41
6.1.	Definice	41
6.2.	Legislativa	41
6.2.1.	Legislativa v Československé republice	46
6.3.	Ochrana duševního vlastnictví	47
6.3.1.	Způsoby ochrany duševního vlastnictví	47
6.3.1.1.	Patent	48

6.3.1.2. Ochranná známka	48
6.3.1.2. Ochrana známek v Československé republice	50
6.3.1.3. Zneužívání známky – „Kausa Aspirin“	51
6.4. Boj o speciality mezi lékárnami a farmaceutickým průmyslem	53
6.4.1. Kausa „Kartelová dohoda“	55
6.5. Boj o sortiment mezi lékárnami a drogeriemi	58
7. Cenotvorba léčiv	63
7.1. Úvod	63
7.2. Československá republika	68
7.2.1. Daňové zatížení	68
7.2.2. Nemocenské pojištění	69
7.2.2.1. Vývoj zákona o dělnickém nemocenském pojištění	69
7.2.2.2. Nemocenské pojištění v Rakousko-Uherské monarchii	70
7.2.2.3. Nemocenské pojištění v Československé republice	70
7.3. Cenotvorba léčiv	74
7.3.1. Cenotvorba individuálně připravovaných přípravků	74
7.3.2. Cenotvorba specialit	75
7.3.3. Konkurenční boj	78
8. Propagace léčiv	80
8.1. Vznik reklamy ve farmacii	81
8.2. Vývoj regulace reklamy ve farmacii	88
8.3. Reklama v mezinárodním měřítku začátkem 20. století	92
9. Závěr	107
10. Abstrakt	111
11. Abstract	112
12. Přílohy	113

2. ÚVOD A CÍL PRÁCE

Ve své disertační práci „K dějinám farmaceutického průmyslu, marketingu a reklamy v Československé republice v letech 1918 - 1938“ jsem si vytkla za cíl popsat vývoj marketingu a zejména reklamy v rozvíjejícím se farmaceutickém průmyslu v Československé republice v letech 1918 – 1938. Vzhledem k tomu, že situace v Československé republice byla přímým důsledkem vývoje, který započal v období vlády Rakousko – Uherské monarchie, popisují vývoj i v tomto období.

Problematika farmaceutického průmyslu již byla zpracovávána jinými autory, ale vždy jen v omezeném rozsahu a pouze jako dílčí problémy, zejména historie jednotlivých firem. Moje práce se snaží pojednat o tomto problému v celé jeho šíři, se zaměřením na vývoj celé problematiky.

Dějinám farmaceutického průmyslu, marketingu a reklamy se věnuji delší dobu a část výsledků již byla publikována. Jedná se o publikace:

Vranová V.: Druvet – Družstvo zvěrolékařů. Prakt. Lékáren. 2008; 4(6)

Vranová V., Rusek V. : Příspěvek k vývoji reklamy ve farmacii I. Čes. slov. Farm., 2009; 58, 230-236

Vranová V., Rusek V.: K dějinám farmaceutického průmyslu v Českých zemích. Interpharma. Čes. slov. Farm., 2011; 60, 200-204

Vranová V.: Příspěvek k vývoji reklamy ve farmacii II. Historický vývoj regulace reklamy léčivých přípravků., Čes. Slov. Farm. 2012; 61, 240 – 243

Vranová V., Gudiene V., Rusek V.: Bayer promotional activities in the Czechoslovak Republic and the Republic of Lithuania in 1918 – 1940 , Estudos do Século XX Journal of Scientific Center for Interdisciplinary Studies of the Twentieth Century, University of Coimbra-CEIS20, University Press of Coimbra, ISSN: 1645-3530: 233 – 253

Lisá M., Vranová V., Kallusová M.: Studie vztahu lékáren a drogerií v Československé republice (1918–1938). Prakt. lékáren. 2013; 9(3): 146-149

Tyto texty tvoří nedílnou součást mé disertační práce, a to publikace „Druvet – Družstvo zvěrolékařů“ a „K dějinám farmaceutického průmyslu v Českých zemích. Interpharma“ jsou

částmi kapitoly „Vznik a vývoj farmaceutického průmyslu“. Text „Studie vztahu lékáren a drogerií v Československé republice (1918–1938)“ je součástí šesté kapitoly „Vznik a vývoj specialit“. Kapitola sedmá „Propagace léčiv“ je celá tvořena již publikovanými texty a to „Příspěvek k vývoji reklamy ve farmacii I.“, „Příspěvek k vývoji reklamy ve farmacii II. Historický vývoj regulace reklamy léčivých přípravků“ a „Bayer promotional activities in the Czechoslovak Republic and the Republic of Lithuania in 1918 – 1940“. Tento text byl publikován v anglickém jazyce, zde v kapitole sedmé uvádím jeho překlad, originální znění přikládám v příloze.

Pro svou práci jsem použila archivní materiály, dobové i současné odborné časopisy, úřední věstníky i sbírky zákonů a nařízení, historické publikace, vědecké a odborné publikace.

Získané údaje jsem použila ke zpracování předložené disertační práce, ve které se věnuji problematice farmaceutického průmyslu, marketingu a reklamy. Práce je členěna na kapitoly, které mapují proměny v práci a činnosti farmaceutického průmyslu.

3. METODIKA PRÁCE

Pro svou práci jsem použila archivní materiály a další dobové prameny.

Archivní materiály, použité v mé práci jsou uloženy zejména v:

Českém farmaceutickém muzeu, Hospitál Kuks, Kuks; kde je uložen zejména dobový tisk, firemní materiály, starší diplomové práce, dobová odborná literatura.

Moravském zemském archivu v Brně, Palachovo náměstí 1, Brno, kde jsem vyhledávala materiály týkající se Družstva zvěrolékařů, zakládací listiny, výroční zprávy apod.

Národním archivu, Archivní 4/2257, Praha. Zde jsou uloženy archiválie týkající se působení firmy Bayer a Pharma Sperk Prochaska a materiály zrušeného archivu firmy Zentiva.

Archivu Městského soudu v Praze, Slezská 2000/9, Praha. Zde jsou zakládací listiny, výroční zprávy, finanční zprávy apod. firmy Interpharma.

Archivu firmy Zentiva, U Kabelovny 130, Praha Zakládací listiny, výroční zprávy, finanční zprávy apod. firmy B. Fragner.

Archivu firmy Interpharma, Komořanská 955/61, Praha Fotodokumentace a kronika firmy Interpharma.

Kabinetu dějin veterinární medicíny a farmacie, VFU Brno, Palackého /3, Brno Katalogy a výrobky Družstva zvěrolékařů.

Židovském muzeu v Praze, U Staré školy 1; Praha informace o majitelích firmy Interpharma.

Dalšími zdroji informací byl dobový tisk různého zaměření, majitelský, zaměstnanecký, vědecký i firemní časopisy. Nejčastěji užívané byly Věstník MVZdTV (1918-1929), Časopis československého lékárnictva (1919-1929), Věstník Svazu československého lékárnictva

(1918-1929), Lékárnický Týdeník (1919-1922), Lékárnické Listy (1918-1929), Chemické listy pro vědu a průmysl (1876 – dosud), Zvěrolékařský obzor (1920 – 1940) a firemní časopisy Lékařský svět, Měsíčník Ciba aj.

Důležitými zdroji informací byly právnické publikace. Starší legislativu, nedostupnou ve Sbírce zákonů, jsem hledala v dobových přehledech, zejména *Preininger, V.: Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví se zvláštním zřetelem ku zemím Koruny České.*, Bursík & Kohout, Praha, 1900; *Sbírce zákonů a nařízení předepsané nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř. z. č.103*, kterou vlastním nákladem vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko v roce 1911, knihu vytiskla tiskárna Zdeněk Binko v Praze; *Sbírce právnických předpisů pro lékaře*, kterou vydalo Právnické nakladatelství JUDr. Václav Tomsa, Praha v roce 1941. Zákony československé republiky jsem vyhledávala ve *Sbírce zákonů*, zejména za pomoci Automatizovaného systému právnických informací (ASPI), a v digitální knihovně Národní technické knihovny. Informace o průbězích jednání o návrzích legislativních změn přináší Digitální repozitář Parlamentu České republiky (<http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=82>).

Názvosloví užívané v práci je většinou převzato z historických pramenů, pro přesnost často uvádím citace plného textu, ten je vždy psán kursívou.

Ucelené zpracování zejména dějin reklamy je velice obtížný úkol. Reklamní stránky byly obvykle přílohou k odbornému nebo stavovskému tisku a majitelé časopisů je často před svázáním ročníku vytrhali. Ještě náročnější je získat informace o reklamě volně prodejných preparátů v denním tisku, kalendářích, časopisech.

Ve své práci se přesto snažím pojednat o tomto problému globálně, v celé jeho šíři, aby mohla být v budoucnu eventuálně použita jako pramen historických informací.

4. VZNIK A VÝVOJ FARMACEUTICKÉHO PRŮMYSLU

Rozvoj průmyslu zasáhl do všech oblastí přípravy léčiv – syntézy i extrakce účinné látky, výroby pomocných látek, formulace lékové formy i výroby obalů.

4. 1. Galenika

Galenika jsou všechna jednoduchá léčiva, jež se vyráběla výluhem z drog (extracta, tictory), vyvářením drog (decocta, infusa), lisováním, rozpouštěním, mícháním apod. patří tam i masti, sirupy, prachy, triturace, pastilky, rotule, tablety, pilulky, suppositoria apod. U nejužívanějších galenik nastal nejrychlejší přechod od výroby v malém v lékárnách k výrobě průmyslové v lékárenských laboratořích a továrnách. Vývoj farmaceutické techniky a rostoucí spotřeba léčiv umožnily a zároveň vyvolaly potřebu racionalizace výroby. Výroba extraktu ve velkém je v přepočtu výsledné ceny produktu výrazně levnější než např. u desetinové dávky. Velkou položkou nákladů tvořila i cena za kontrolu, jak vstupní, tak výsledného produktu, což je opět v přepočtu výsledné ceny ekonomičtější při kontrole velké šarže než u jednotlivých dávek, které se musí kontrolovat jednotlivě. Při výrobě velkých šarží je tak částka, o kterou kontrola navyšuje konečnou cenu produktu, podstatně nižší. Další skutečností, která snižovala cenu průmyslově vyráběných galenik, byly nižší nákupní ceny surovin při odběru ve velkém.¹ Zkráceně řečeno,

1. Továrna má možnost nakupovat drogy ve velkém, vyzkoušet je hromadně.
2. Při tovární výrobě se vyplatí investovat do kvalitní aparatury, což vede k významně efektivnější výrobě.
3. Využití práce nekvalifikovaného dělnictva pod dohledem odborné síly, vede k dalšímu zlevnění výroby.
4. Práce ve velkém je sama o sobě racionální a tudíž levná.²

K nejvýznamnějším firmám, jež postupovaly touto cestou, patří firma Heisler, která vznikla roku 1912 z rodinného podniku založeného kolem roku 1890 Jindřichem Heislerem. Zabýval se úpravou lidských vlasů pro paruky a kadeřnické doplňky a výrobou cigaretových a doutníkových špiček z husích brků. Jeho syn Robert (*24. 2. 1884 v Chrásti - †1970 v Londýně) vystudoval chemii na České polytechnice v Praze a získal zde i doktorát. Po zkušenostech ve velkých chemických závodech v Německu započal v roce 1911 s budováním

¹ Fragner, J., Průmyslová výroba galenik, ČČL, 1936, XII/6, 145

² Marek, S., Výroba galenických přípravků v lékárně a v továrně. ČČL, 1936, XII/6, 149

chemicko-farmaceutické výroby při chrasteckém závodu. Zvláštní oddělení pro výrobu alkaloidů jako arekolinu, fysostigminu a dalších se rozběhlo v roce 1921. Z opia se izoloval morfin, kodein, narkotin, papaverin, novou metodou z makovic morfin a kodein. NOVOPON obsahoval souhrn alkaloidů opia bez balastních látek s konstantním obsahem morfinu. Alkaloidy, nitroglycerin, arsen v přesných dávkách byly zpracovávány do formy malých tablet pod značkou „Comproidy“. Za vzor tu posloužily „Tabloidy“ fy Burroughs Wellcome & Co., Londýn.³

Tyto skutečnosti, byť jednoznačně úsporné, nebyly přijímány příznivě. Zužování funkce lékáren jim přinášelo zmenšování zisků, tedy hospodářskou újmu. Tehdejší lékárníci naznačený vývoj pokládali za „zkázu farmacie“. Průmysl a velkoobchod, považovali za původce této „zkázy“, proti kterým je třeba bojovat. V zápalu tohoto boje, odehrávajícího se na schůzích spolků lékárníků, stránkách farmaceutických časopisů, v provoláních a v peticích úřadům, byly odsuzovány např. i nové výrobní metody, nové aplikační formy léčiv, např. tablety aj.

Lékárníci, majitelé a zaměstnaní lékárníci využívali k obraně svých zájmů soustavy Hlavních a Filiálních grémií lékárníků, organizovali spolky, např. 1905 „Organisaci českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko“, přeměněnou 1919 ve „Svaz československého lékárnictva“; vytvářeli svépomocná výrobní a nákupní družstva, vyráběli a prodávali produkty, jimž se dnes říká parafarmaceutika.

4.2. Chemicko-farmaceutický průmysl

4.2.1. Vývoj chemicko-farmaceutického průmyslu

Přes nesporný fakt, že výroba léčivých přípravků má své základy v bylinkářství a galenická farmacie je jedním ze základních kamenů farmacie, kořeny farmaceutického průmyslu je nutno hledat v průmyslu chemickém a v lékárenských laboratořích. Od 17. století se zde připravovaly mnohé, zejména anorganické, chemické látky, ledek, kamence apod. Význam lékárenských laboratoří a tím i lékáren samotných, s rozvojem chemického průmyslu významně poklesl.

Počátky chemického průmyslu na území naší republiky spadají do počátku 19. stol. První chemické provozy se zabývaly výrobou kyselin sírové, chlorovodíkové, dusičné a síranu

³ Rusek a kol., Kapitoly z dějin Československé farmacie. Slovenské pedagogické nakladatelstvo, Bratislava, 1970

sodného. Mezi nejznámější patří podnik lékárníka Kablíka v Praze na Perštýně. Podle znění dekretu dvorské kanceláře ze dne 14. května 1829 povolovalo gubernium té které dědičné země výrobu chemického zboží. Továrny vyrábějící chemické a farmaceutické preparáty byly jednou v roce prohlíženy lékařem.⁴

Lékárníci a továrníci se dostávali do sporů o oprávnění k výrobě chemikálií. Pokud se nemohli shodnout o tom, co je léčivo a co chemický přípravek pro technickou potřebu, zasahovali do jednání i zástupci lékařské fakulty. Lékařská fakulta ve Vídni nakonec vypracovala seznam léků a chemických přípravků vyhrazených jedině lékárnám a přípravků, které směly vyrábět též chemické továrny. Zvláštní opatření učinily úřady proti výrobcům destilovaných olejů, lihů a jiných přípravků, pokud sloužily jako poživatiny nebo léky. Prudce účinkující léky, přípravky obsahující opium a dryák nesměly být vyráběny v továrnách. Výroba ostatních přípravků byla kontrolována stálou komisí, která se skládala z úředníků gubernia, lékaře a lékárníka.⁴

Pharmacopoea Austriaca editio V. (vydána výnosem ministerstva vnitra ř.z. č. 275 20.10.1854) znamenala revoluci ve výrobě léčiv. Úvodní nařízení dovolilo lékárníkům kupovat chemická léčiva a přípravky vyrobené v továrně. To je významná skutečnost, která měla značný vliv nejen na obsah a koncepci lékopisu, ale i další vývoj lékáren a vznik farmaceutického průmyslu. Lékárník mohl kupovat průmyslově vyráběná léčiva, ale i nadále byl zodpovědný za jejich kvalitu.

Dalším velkým mezníkem bylo vydání živnostenského řádu. Živnostenský řád byl vydaný v roce 1859 (*Císařský patent č. 227/1859 ř.z., jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský pro celý rozsah říše (kromě správního obvodu benátského a Vojenské hranice (zrušen 65/1965 Sb., zákoník práce)*). Paragraf 16, odstavec č.13 přivodil ztrátu monopolu výroby a prodeje léčiv v lékárnách. Povolil totiž výrobu a prodej jedů a látek, sloužících k výrobě léčiv, pokud se nejedná o látky, s nimiž smí zacházet pouze lékárník, jako novou koncesovanou živnost. Zákon byl novelizován nařízeními č. 39/1883, č. 97/1886, č. 26/1907. V novelizovaných předpisech je živnost výrobce a prodejce jedů a chemikálií definována v paragrafu 15, odst. 14 živnostenského řádu a to: „*Výroba jedů a příprava látek a*

⁴ Pejml, K., Vzájemný poměr lékáren a chemických továren, Časopis československého lékárnictva, 1938, XVIII/7, 129

preparátů, které jsou určeny, aby jich užito bylo za léky, jakož i prodej obojích věcí, pokud není výlučně vyhrazen lékárníkům, pak výroba a prodej strojených vod minerálních.“⁵

Rozvoj tovární výroby hromadně vyráběných léčivých přípravků, tzv. specialit, nastal po oficiálním schválení přípravy, prodeje a propagace tzv. farmaceutických specialit *Narížením ministeria věcí vniterných č.239/1894 ř.z. ze dne 17. prosince 1894, jímž vydávají se předpisy o ručním prodeji v lékárnách i o přípravě a prodeji lékárnických výrobků, které jsou farmaceutickými specialitami.* Jak nařízení ukládá, lékárník musel vždy být schopen doložit předpis, podle kterého byla příslušná specialita připravena, to i v případě, že byla vyrobena v jiné lékárně nebo farmaceutické laboratoři. Zajímavostí je, že toto nařízení de jure platilo až do roku 1948. Skutečnost, že léčivou specialitu musela na trh vždy uvádět lékárna se obcházela institutem tzv. ohlašovatele, což je popsáno v kapitole „*Vznik a vývoj specialit*“.

Pro vznik a vývoj farmaceutického průmyslu jsou typické tři možné cesty vzniku.

1. Přerod lékárny ve farmaceutický podnik
2. Vznik farmaceutické divize chemického podniku
3. Založení přímo farmaceutické laboratoře nebo podniku

4.2.1.1. Přerod lékárny ve farmaceutický podnik

Izolace a identifikace alkaloidů (morfin 1804, codein 1832, papaverin 1848, digitoxin 1869 atd.) a objevy dalších nových léků a lékových forem vnesly významné změny do vývoje farmacie. Nové léky a léčivé přípravky nebylo možné vyrábět v běžně vybavené lékárně, pokud ano, byla jejich výroba nesmírně finančně náročná. Vyšším výrobním nákladům pak odpovídala i vyšší cena výsledného produktu, a tak nižší konkurenceschopnost malých výrobců. Z ekonomického hlediska bylo rozhodně výhodnější vyrábět např. alkaloidy ve velkém, a tak začaly vznikat specializované lékárenské laboratoře. Typickým příkladem je vznik továrny E. Merck v Darmstadtu. Lékárna U Anděla byla založena roku 1668 Friedrichem Jacobem Merckem. Roku 1816 lékárnou převzal Emanuel Merck, který se od roku 1827 věnoval výrobě alkaloidů ve velkém. Sám E. Merck se zabýval výzkumem alkaloidů, v roce 1848 izoloval papaverin. K dalším farmaceutickým podnikům, které vznikly přerodem z velké lékárny byly firmy Schering nebo Boehringer.

⁵ Lisá, M., Česká farmacie v letech 1918 – 1928, Hradec Králové, 1999, disertační práce, Univerzita Karlova - Farmaceutická fakulta

V našich zemích jsou z podniků, které vznikly touto cestou nejznámější firmy B. Fragner a G. Hell. Tyto továrny většinou začínaly s výrobou galenik, až později přecházely na výrobu léčivých specialit

G. Hell, 1898

4.2.1.2. Vznik farmaceutické divize chemického podniku

Další možnou cestou vzniku farmaceutického podniku je odštěpením z chemické výroby.

Typickým příkladem je vznik fy Bayer. Firma "Friedr. Bayer." Byla založena 1. srpna 1863 obchodníkem Friedrichem Bayerem (1825-1880) a barvířským mistrem Johannem Friedrichem Weskottem (1821-1876). Společnost vyráběla a prodávala syntetické barvy. V letech 1881 až 1913, se firma Bayer vyvinula ve významnou chemickou společnost. Nejdůležitějším krokem v dalším vývoji bylo založení výzkumného oddělení, které vedl Carl Duisberg (1861–1935). Prvním lékem firmy Bayer byl phenacetin, v roce 1888 založili farmaceutickou divizi. U nás je typickým představitelem těchto podniků farmaceutické oddělení Akciové továrny na vyrábění umělých hnojiv a lučebnin v Kolíně.

Vznik a rozvoj farmaceutického průmyslu byl na našem území a vlastně i v celé Rakousko – uherské monarchii ve srovnání se západní Evropou opožděný. Významnější závody vznikaly teprve koncem 19. a počátkem 20. stol., a to zejména:

Farmaceutické oddělení Kolínské lučební (1871)

. B.Fragner, 1901

Bří Janouškové v Praze (1883)

B. Klöckler v Praze (1897)

K. Vostřebal v Praze (1900)

R. Heisler v Chrasti u Chrudimi (1911)

Průmysloví výrobci léčiv postupovali od samého začátku poměrně jednotně, již 13. 4. 1921 se sdružili a založili farmaceutickou sekci při Svazu čs. průmyslníků. Šlo o Odbornou sekci chemicko-farmaceutickou při Sdružení čs. průmyslů chemických, sídlo Praha, Panská 2.⁶

Rozvoj farmaceutického průmyslu brzdilo několik skutečností. Klíčová byla otázka surovinové základny. Český chemický průmysl nedokázal dodávat všechny potřebné suroviny, zahraniční, zejména německé byly velice drahé. Paradoxem je, že naopak dovážené léčebné speciality byly u nás levnější než v zemi původu. To snižovalo ochotu pacientů kupovat dražší domácí speciality místo levnějších importovaných. Dalším problémem byla celní politika státu. Německo, Švýcarsko apod. dovozní cla zvyšovaly, naše cla pro většinu dovážených přípravků zůstávala nízká. Všeobecně byly dovážené farmaceutické speciality podrobeny clu 17,10 Kč za kilogram, což u dražších preparátů nedělalo ani 5% jejich hodnoty. Zahraniční firmy obcházely celní povinnost tím, že v ČSR zřizovaly pobočky, kde ze základních látek formovaly speciality, popř. pouze balily již hotové preparáty. Tento způsob se rozšířil zejména během hospodářské krize v 30. letech.⁶

Přes tyto potíže počet chemických a chemicko-farmaceutických podniků narůstal. V roce 1925 bylo na území Československé republiky 542 chemických továren, z toho 27 deklaruje farmaceutickou výrobu.⁷

⁶ Kopečný, Vít Maria, Příspěvky k dějinám farmaceutického průmyslu. XII., Hradec Králové, 1977/78, Diplomová práce, Univerzita Karlova - Farmaceutická fakulta

⁷ Adresář chemických továren a spřízněného průmyslu, Chemické listy pro vědu a průmysl, XIX, 1925, příloha č. 10

Jsou to:

Seznam chemických podniků, deklarujících farmaceutickou výrobu, 1925
Akc. továrna na výrobu lučebnin v Kolíně
„Carpathia“ akc. spol. Prievidza
Egger a spol, továrna farmac. preparátů Praha – Karlín
Dr. inž. Robert Heisler lučeb. továrna v Chrasti u Chrudimě
Gust. Hell a spol. Komárov u Opavy
„Hygiena“ Eduard Šťovíček Praha – Vysočany
„Chema“ továrna, výroba technicko-chem. přípravků s.r.o. Praha
Chemical Company Dol. Újezd nad Labem
Chem. průmysl laboratoř s.r.o. Hodonín
Alex Klimitschek Vítkovice
Ph Mg Knob a Ph Mg Zimmer, velkovýroba chemicko-farmac., kosmeticko a dietetických přípravků, Praha
Ph Mg Em. Kolář a spol, Praha
„Magistra“ Ph Mg Rudolf Voborník, Praha
„Mariatherma“ a.s. Mariánské lázně
„Medica“ akciová továrna lučebnin a léčiv, Praha
Josef Pen G.m.b.H., Děčín
Alfred Perner, Týnec nad Labem
„Pharmachema“ výroba lučebnin a léčiv s.r.o. v Kolíně
Pharma-Slavia, výroba chemických, farmaceutických, zvěrolékařských a kosmetických přípravků PhMr Frant. Poláka, Terezín
Pražská chemická továrna akc. spol., Kralupy nad Vltavou
Dr. Stan. Rejthárek, Král. Měsíc
„Remed“, výroba léčivých přípravků s.r.o. Praha
„Union“, Fabrik pharm. Praeparate, Děčín
Richard Voldan, chemická továrna Čelákovice u Prahy
Ph Mg Bohumil Vospálek, Praha
Mr. Karel Vostřebal, Praha
Zikmundové bratři, minerální oleje s.r.o., Praha

Celkem bylo v roce 1925 bylo zaregistrováno 50 výrobců léčiv. Počet závodů stále narůstal, v roce 1930 bylo našem území již celkem 150 závodů, v roce 1945 asi 300 domácích výrobců uvádělo na trh více než 4000 LP.^{6, 8}

⁸ Drábek, P., Hanzlíček, Z., Farmacie ve 20. století., NTM a Společnost pro dějiny věd a techniky, Praha, 2005, ISSN 1801-0040

4.2.1.3 Založení přímo farmaceutické laboratoře nebo podniku

Tuto kapitolu tvoří publikace

Vranová V., Rusek V.: K dějinám farmaceutického průmyslu v Českých zemích. Interpharma. Čes. slov. Farm., 2011; 60, 200-204

Vranová V.: Druvet – Družstvo zvěrolékařů. Prakt. Lékáren. 2008; 4(6)

K dějinám farmaceutického průmyslu v Českých zemích. INTERPHARMA

VILMA VRANOVÁ¹, VÁCLAV RUSEK²

¹Veterinární a farmaceutická univerzita Brno, Ústav aplikované farmacie

²Univerzita Karlova v Praze, Farmaceutická fakulta v Hradci Králové,
České farmaceutické muzeum v Kuksu

Došlo 9. května 2011 / Přijato 10. června 2011

SOUHRN

K dějinám farmaceutického průmyslu v Českých zemích. INTERPHARMA

„Interpharma, společnost pro výrobu a prodej chemických a farmaceutických preparátů s.r.o.“ byla založena v roce 1932 v Praze. Firma byla inovativní, za prvních 5 let své činnosti uvedla na trh 24 preparátů, z nichž žádný nebyl v té době v Československu vyráběn. Za 14 let své existence Interpharma uvedla na trh více než 50 léčivých přípravků, z toho 15 společně s firmou B. Fragner. Preparáty byly jednak modifikace zahraničních přípravků, tak i vlastní originální preparáty. Velkým přínosem do světové léčebné materie byl originální přípravek Pelentan a řada českých sulfonamidů. Interpharma byla znárodněna v roce 1945 a stala se součástí národního podniku SPOFA.

Klíčová slova: Interpharma – farmaceutický průmysl – dějiny farmacie – Pelentan

Čes. slov. Farm., 2011; 60, 200–204

SUMMARY

On the history of pharmaceutical industry in the Czech Lands. INTERPHARMA

Interpharma, a company manufacturing and selling chemical and pharmaceutical preparations, Ltd. was founded in Prague in 1932. The company was innovative; during the first five years of their existence they brought 24 new pharmaceuticals to the market, all of them being very new on the Czechoslovak market. During their existence (14 years) they brought to market more than 50 pharmaceuticals, 15 of them were made in cooperation with the B. Fragner Company. The pharmaceuticals were both copies of foreign remedies and their own original substances. The original remedy Pelentan was a great contribution to the world pharmaceutical portfolio as well as various drug candidates of sulphonamides developed in Czechoslovakia. Interpharma was nationalized in 1945 and became a part of SPOFA, national enterprise.

Key words: pharmaceutical industry – history of pharmacy – Pelentan

Čes. slov. Farm., 2011; 60, 200–204

Má

Adresa pro korespondenci:

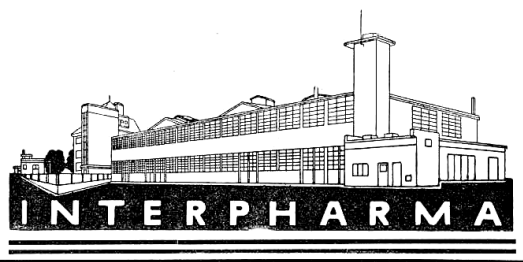
PharmDr. MVDr. Vilma Vranová
Ústav aplikované farmacie FaF VFU
Palackého 1–3, 612 42 Brno
e-mail: vranovav@vfu.cz

Úvod

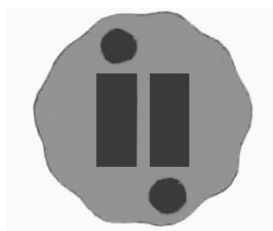
Ve vývoji českého i evropského farmaceutického průmyslu jsou typické různé cesty vzniku farmaceutického podniku. Nejznámější z nich byl rozvoj a přerod velké lékárny, např. lékárny „U Černého orla“ rodiny Fragnerů na pražské Malé Straně, nebo opavské lékárny „U Bílého anděla“ a z ní vzešlé továrny Gustava Hella v Komárově u Opavy. Další cestou je přerod chemické výroby na farmaceutickou, jehož příkladem může být Lučební továrna dr. ing. Heislera v Chrástí v Chrudimi. Jinou cestou se dala např. firma „Medica“ na Smíchově a později ve Vysočanech a také firma Interpharma. Její zakladatelé – ing. Jan Rosický, dr. ing. Artur Steinhauer a dr. ing. Josef Tamchyna – byli vědci, kteří se zabývali farmaceutickým výzkumem a svou firmu založili přímo s úmyslem vyvíjet a vyrábět nejnovější chemická léčiva.

Ing. Jan Rosický (*1898 Vysoké Mýto a řasi Austrálie) studoval na Českém vysokém učení technickém v Praze chemicko-technologické inženýrství¹. Přestože měl ze všech tří společníků nejnižší formální vzdělání, byl autorem největšího vynálezu Interpharmy – léku Pelentan. Dr. ing. Artur Steinhauer (*31. 12. 1897 Moravská Ostrava a řLodž ghetto 1941–1944) studoval na Německé vysoké škole technické škole v Brně. Po absolutoriu pokračoval ve studiu, v roce 1923 obhájil dizertační práci na téma „O působení bisulfidů na 1.4 amidonaftol a 1.2 dioxynaphtalin (studium mechanismu Bucharerovy reakce)“². Dr. ing. Artur Steinhauer přinesl do firmy první kapitál – počáteční sídlo firmy bylo totiž v domě jeho ženy Alice Steinhauerové-Roubíčkové v pražské Jungmannově ulici č. 18. Ing. Dr. Josef Tamchyna (*20. 8. 1906 Sedlčany a ř1997 Bratislava) studoval na České vysoké škole technické v Brně. Dizertační práci na téma „Nové kvantitativní stanovení stříbra na základě komplexní vazby stříbrných solí s kyanidem rtuťnatým“ vypracoval na univerzitě ve Vídni, obhájil ji v Brně 16. dubna 1929 a poté byl jmenován doktorem technických věd³. Pokračoval ve studiu na Max Planck Institutu pro fyzikální chemii v Berlíně, posléze pracoval v Kolínských lučebních závodech, farmaceutické divizi. Od roku 1932 přednášel jako privátní docent na Vysokém učení technickém v Brně, katedře organické chemie⁴.

„Interpharma, společnost pro výrobu a prodej chemických a farmaceutických preparátů spol s r.o.“ byla založena v roce 1932 (obr. 1). Účelem firmy Interpharma byla laboratorní výroba syntetických léčiv, která k nám do té doby byla dovážena zejména z Německa a ze Švýcarska. Obrat společnosti byl v prvních letech malý, protože k těmto úkolům společnost prováděla i rozsáhlý klinický a chemicko-technologický výzkum a značné propagační akce v lékařských kruzích. Soudobý odborný tisk tu skutečnost zaznamenal následovně: *„Nová společnost pro výrobu léčiv. Před půl rokem se založila spo-*

Obr. 1. Interpharma, společnost pro výrobu a prodej chemických a farmaceutických preparátů spol s r.o

Obr. 2. Logo Interpharmy

lečnost „Interpharma“ (Interest pharmacopolae), spol. s r. o., se sídlem v Praze II, Jungmannova 18. Jak se dovídáme, jest účelem této společnosti studovati, vypracovati a uvésti do obchodu nová, chemicky jednotná a specifická léčiva. Takovou práci hodlá Interpharma přispěti k výrobnímu rozvoji našeho domácího farmaceutického průmyslu. Dlouholetá zkušenost vedoucích sil v tomto oboru a mnohostranná úzká spolupráce s vědeckými kruhy vysokých škol i z praxe lékařské a lékárnické slibuje splnění vytyčených snah ... Československé farmaceutické výrobě bude založení společnosti tohoto rázu jistě jen prospěšno a přejeme Interpharmě k její práci plného zdaru!“⁵ (obr. 2).

Provoz nového podniku v soukromém domě se skládal z celkem dvou laboratoří, dvou kanceláří a jedné balírní, firma měla šest zaměstnanců: účetního, chemika, šoféra dodávky a tři dělnice⁶.

Kapacita a zařízení pro laboratorní výrobu brzy nevyhovovala a firma musela vyrábět různá léčiva a přípravky u jiných firem, zejména u firmy B. Fragner, s níž od roku 1933 spolupracovala na vývoji nových léčivých přípravků. V roce 1935 Interpharma koupila tovární objekt v Modřanech, který adaptovala pro tovární výrobu. Pro tuto změnu však bylo nutné navýšit kapitál firmy, a tak se firma dne 1. prosince 1937 na ustavující valné hromadě přeměnila v akciovou společnost **„Interpharma akc. spol. pro chemickou výrobu v Modřanech“**. Akcionáři byli dosavadní majitelé a zakladatelé firmy a jejich rodinní příslušníci. Podíly akcií byly následující: Moravská banka, odbočka v Praze, jako nejvlivnější akcionář a investor, vlastnila 861 kusů, Olga Rosická 100 kusů,

¹Vysvědčení o druhé státní zkoušce, Spis Městského soudu v Praze č. B XXIV 10

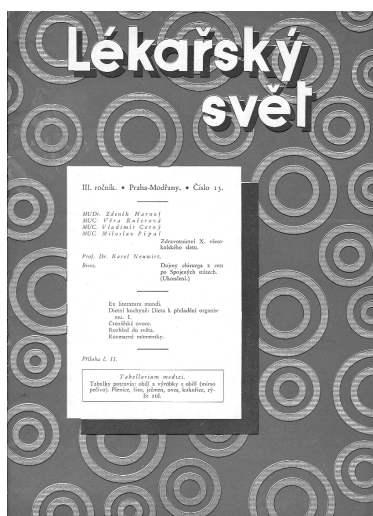
²Opis diplomu, Spis Městského soudu v Praze č. B XXIV 10

³Opis diplomu, Spis Městského soudu v Praze č. B XXIV 10

⁴Bulletin Slovenské chemické společnosti č. 35, 1996, 23

⁵Praktický lékárník 1932; 2, 25

⁶Kronika Interpharmy

Obr. 3. Časopis Lékařský svět

Ing. Jan Rosický 323 kusů, Alice Steinhauerová-Roubíčková 423 kusy, dr. ing. Josef Tamchyna 223 kusů a Marie Tamchynová 200 kusů. Celková hodnota akcií byla 1 065 000 Kč⁷. Prokuristy firmy se stali ing. Rosický, dr. ing. Tamchyna a dr. ing. Steinhauer.

Nová etapa vývoje mladé firmy se mohla rozvinout. Pro další postup firmy, zejména pro kontakt s klienty, byly ale Modřany příliš vzdálené od centra Prahy. Na II. řádné valné hromadě konané 17. června 1938 se proto akcionáři usnesli, že sídlo firmy, zejména obchodní a propagační oddělení, bude přeneseno do Prahy. Nová adresa firmy byla Praha, Na Poříčí 30⁸. Změnily se také majetkové poměry majitelů, odpoutali se od banky. Seznam akcionářů byl 17. června 1938 následující: ing. Jan Rosický 700 ks, Olga Rosická 100 ks, dr. ing. Artur Steinhauer 377 ks, Alice Steinhauerová 423 ks, dr. ing. Josef Tamchyna 600 ks, Marie Tamchynová 200 ks⁹.

Interpharma začala v roce 1936 vydávat svůj firemní časopis Lékařský svět (obr. 3) a pokračovala v něm do 1941. Obsah byl věnován nejen medicínským a farmaceutickým tématům, ale také historii zdravotnictví, zprávám ze světa. Své místo ve zdařilém typografickém rámci našly také kultura a umění i právní záležitosti. Nechyběla propagace vlastních výrobků formou inzerátů nebo letákových příloh. Svou celkovou úroveň patřil Lékařský svět k našim předním odborným tiskovinám.

Druhá světová válka a zejména nacistická okupace zastavila rozvoj firmy a zahájila její likvidaci. Dne 21. června 1939 vydal říšský protektor Konstantin von Neurath nařízení o židovském majetku, v němž byla na území Protektorátu pro definici židovství poprvé uplat-

něna rasová kritéria norimberských zákonů. Tento vývoj se dal vzhledem k dění v Německu předpokládat, a tak již 28. března 1939 byl Artur Steinhauer vymazán z obchodního rejstříku¹⁰, nahrazen byl JUDr. Václavem Tamchynou (* 1907 Sedlčany)¹¹, pravděpodobně bratrem dr. ing. Josefa Tamchyny. Rodina Steinhauerova byla 21. října 1941 deportována transportem B do ghetta v Lodži, jejich další osudy nejsou známy. Přesné datum smrti je známo pouze u dcery Evy (*4. 10. 1933 a †14. 7. 1944), tedy datum krátce před likvidací ghetta. Lodžské ghetto bylo vyklizeno počátkem srpna 1944. Většina vězňů, kteří ještě byli naživu, byla poslána do Osvětimi, kde s největší pravděpodobností zahynuli i zbývající členové rodiny Steinhauerovy – syn Tomáš (*22. 2. 1936) a žena Alice (*29. 3. 1899)¹². U dr. Steinhauera uvádí server terezínské iniciativy www.holocaust.cz smrt v Lodži¹³.

Zbylí společníci pokračovali v činnosti firmy. V roce 1944 ing. Rosický syntetizoval svůj největší objev, kterým byl Pelentan (ethyl biskumacetát). Po znárodnění firmy v roce 1945 opustil ing. Rosický Československo a emigroval do Švýcarska. Kronika firmy uvádí jeho následný odjezd do Austrálie. Dr. Tamchyna se přestěhoval na Slovensko, kde pracoval na ředitelství Slovenských lučobných a farmaceutických závodů, pomáhal modernizovat a rozšiřovat výrobu v závodě Slovafarma Hlohovec. V Bratislavě se podílel na založení Výzkumného ústavu technologie organických látek (posléze Chemický ústav Slovenské akademie věd), Tamchyna byl jeho prvním ředitelem. V roce 1958, po vlně politických čistek, musel odejít do výroby v závodě Slovenské škrobárny v Bolerázi, později, až do odchodu do důchodu, do Výzkumného ústavu lihovarů a konzerváren v Bratislavě⁴.

Produkty

Prvními vyráběnými léčivy byly Interazin mast (registrace 27. 11. 1934, č. 38.559), Interphanové perle (registrace 10. 7. 1934, č. 20.478), Adaren kapky (registrace 5. 12. 1934, č. 36.290), Dinarcon pro injectione (registrace 14. 11. 1934, č. 27.060). Velmi úspěšným a dá se říci průlomovým preparátem byl Infadin (Infadin olej, 3. 1. 1934, č. 41.237/33)¹⁴, který Interpharma vyráběla společně s firmou B. Fragner (obr. 4). Infadin patřil k neúspěšnějším preparátům firem Interpharma a B. Fragner. Vyráběl se jako dražé, kapky, Infadin rybí tuk, ve směsi s vit. A jako Infadin A (kapky, dražé), mast Infadolan. Firmy dále uváděly na trh další vitamínové přípravky – Bepella tbl.,inj. (B₃), Betuna tbl.,inj. (B₁), Bevicena dražé (B₁, B₃, C), Celaskon tbl.,inj. (C), Infadin dražé, gtt. (D₂), Infadolan mast (D₂), Kapathrom tbl.,inj. (K₁), Viadenin liq. (A). Poznatky a informace o vitamínech firmy Interpharma a B. Fragner shrnul v publikaci

⁷Zápis ustanovující valné hromady, Spis Městského soudu v Praze č. B XXIV 10

⁸Zápis II. řádné valné hromady, Spis Městského soudu v Praze č. B XXIV 10

⁹Zápis II. řádné valné hromady, Spis Městského soudu v Praze č. B XXIV 10

¹⁰Oznámení změny, Spis Městského soudu v Praze č. B XXIV 10

¹¹Oznámení změny, Spis Městského soudu v Praze č. B XXIV 10

¹²Židovské muzeum v Praze, Oddělení pro dějiny šoa, ústní informace

¹³<http://www.holocaust.cz/cz2/victims/result>

¹⁴Seznam léčivých specialit povolených ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ke všeobecnému prodeji až do 31. 12. 1934; Tiskem a nákladem státní tiskárny v Praze 1935

Obr. 4. Infadin

„Vitamins. Nástin významu a terapeutického upotřebení vitaminů v lékařské praxi“, která vyšla v roce 1939. Další knihou, kterou vydala firma Interpharma, je publikace „Hormony ženského cyklu „Interpharma“. Obě knihy sloužily jako pozornosti pro lékaře, jsou dostupné v archivu Českého farmaceutického muzea v Kuksu.

Do roku 1937 společnost Interpharma uvedla na trh 24 preparáty, z nichž žádný nebyl v té době v Československu vyráběn. Patřily mezi ně Alkalit tbl. (komplexní magnesium-aluminium peroxysloučenina – $Mg[Al(OH)_2(O_2H_2)] \cdot 8H_2O$), Arsaphen tbl. (kyselina 3-acetylamino-4-oxypheylarsinová), Celaskon tbl., inj. (kyselina askorbová), Dinarikon tbl., inj., plv. (chlorid dihydroxykodeinonu), Eucoran inj., liq. (diethylamid pyridin- β -karboxylové kyseliny v 25% vodném roztoku), Infadin drg., gtt. (cholecalciferol), Spironovan inj. (4,4-dioxo-3,3-diamino-arsenobenzen-methylensulfonát sodný), Urocarmin tbl. (p-ethoxy-2-4-diamino-azobenzen). Portfolio firmy se rozrůstalo, v roce 1943 firma vyráběla 33 preparáty vlastní a 12 společných s firmou B. Fragner. Za 14 let své existence Interpharma uvedla na trh více než 50 léčivých přípravků. Firma proslula inovacemi, zakladatelé byli většinou první, kteří dokázali syntetizovat originální látku, obvykle obdobnou německé nebo švýcarské předloze, a uvést ji na trh.

Preparáty patřily do různých indikačních skupin. Mezi originální firemní speciality se řadí např.:

vitaminy: Bepella, Betuna, Bevicena, Celaskon, Infadin, Infadolan, Kapathrom, Viadenin,

hormony: Agofollin, Agolutin, Agostilben, Lutofortan,

chemoterapeutika: Dalanil, Danium, Dipron, Dipronamid, Dolmina,

analgetika, anestetika, spazmolytika: Adaren, Dinarikon, Meropitan, Gorutin, Intercain, Surparil,

¹³Rosický, J.: O ovlivnění srážení krve se zvláštním zřetelem ke kumarinovým derivátům. Čas. Lék. Česk. 1944; 83, 1200

¹⁴Zvěrolékařský obzor, ročník XXXIII, 1940; 24, 475–479

¹⁵Zvěrolékařský obzor, ročník XXXIV, 1941; 12, 157–166

¹⁶Seznam doktorských prací obhájených na Vysoké škole veterinární, archiv VFU Brno

¹⁷Návrh na zápis poznámky o znárodnění, Spis Městského soudu v Praze č. B XXIV 10

Pelentan
PROPHYLACTIQUE ET THERAPEUTIQUE
DES THROMBOSES

STOP

USINES PHARMACEUTIQUES REUNIES
Entreprise nationale

EXPORTATEUR EXCLUSIF:

CHEMAPOL S.A.

9, PANSKÁ • PRAGUE II • TCHÉCOSLOVAQUIE

Obr. 5. Pelentan byl vyráběn až do roku 2005, původně firmou Spofa, následně Léčiva, posléze Zentiva

analeptika, stimulantia, tonika: Eucoran, Pedrolon, Psychoton, Sklerophyllin, Hepatotonicum.

Firma přinesla několik průlomových preparátů – Infadin – první vitaminový přípravek na československém trhu, Danium, Dipron a Dolmina – první chemoterapeutika – sulfonamidy a zejména Pelentan tbl. – originální, původní preparát, který získal světovou proslulost. O jeho syntéze poprvé referoval ing. Rosický v Časopisu lékařů českých v roce 1944¹⁵. Pelentan byl i patentově chráněn - Rosický J., Fučík K.: ČSR PAT. No 84515, 84516, 84517. Pelentan byl vyráběn až do roku 2005, původně firmou Spofa, následně Léčiva, posléze Zentiva (obr. 5).

Interpharma vyráběla i léčivé speciality pro veterinární užití, např. Infadin pro zvířata, Dipron ad usum veterinarium. O spolupráci s Vysokou školou zvěrolékařskou v Brně a veterinárními lékaři svědčí i články ve Zvěrolékařském obzoru, např. Therapeutické zkušenosti s Dipronem ad us. vet. Dr. Josefa Weise¹⁶, Lokální anestesia a narkosa u zvířat dr. Karla Jiřiny¹⁷ nebo zmínka o disertační práci dr. Čermáka „Intercain ve veterinární medicíně „(1939), která se bohužel nedochovala¹⁸.

Znárodnění

Vyhláškou ministra průmyslu č. 281 ze dne 27. prosince 1945, uveřejněnou v Úředním listě I, částka 15 ze dne 26. ledna 1946 byla Interpharma znárodněna zestátněním, vyhláškou téhož ministerstva č. 961 ze dne 7. března 1946 uveřejněnou v Úředním listě I, částka 58 ze dne 4. dubna 1946 byla majetková podstata firmy převedena ku dni 1. ledna 1946 na Spojené farmaceutické závody, národní podnik¹⁹.

ZÁVĚR

I za krátkou dobu své existence (1932–1945) vykonala firma Interpharma novátorský kus vědecké a odborné práce. Přinesla do léčebné materie světově originální přípravek Pelentan a řadu českých sulfonamidů, hormonálních přípravků atd., které, i když byly vyráběny po vzo-

ru zahraničních preparátů, zejména německých, byly velkým přínosem pro československý farmaceutický průmysl. Léčebným procesům prospěly i přípravky vitamínové, jako byl např. vitamin D v řadě aplikačních forem. To vše na základě poctivé výzkumné práce a při průkopnickém spojení badatelského úsilí s firmou B. Fragner. Její stopy, přinejmenším alespoň v převzatých původních názvech specialit, se dochovaly až do současnosti (Infadolan – původní složení, Dolmina – původně sulfonamid, nyní nesteroidní antiflogistikum diklofenak sodný).

I

Druvet – Družstvo zvěrolékařů

PharmDr. MVDr. Vilma Vranová

Družstvo zvěrolékařů vzniklo v roce 1920. Jeho prvotním účelem byla podpora literární činnosti zvěrolékařské, převzetí a vydávání časopisu Zvěrolékařský obzor a zprostředkování společného nákupu léčiv a zdravotnických prostředků pro účely veterinářů. Od roku 1937 vyrábělo Družstvo vlastní léčiva a stalo se jedním z nejvýznamnějších výrobců a distributorů veterinárních léčiv v Československé republice. Družstvo se věnovalo i činnosti publikační. V roce 1948 bylo Družstvo znárodněno, veškeré jeho aktivity skončily v roce 1951.
Klíčová slova: veterinární, družstvo, výroba léků.

ASSOCIATION OF VETERINARIANS (DRUVET)

The Association of Veterinarians was established in 1920. Its primary purposes were to support literary activity of veterinarians, take charge of publishing the journal „Zvěrolékařský obzor“ (Veterinary Horizon), and arrange the purchase of drugs and sanitary goods for veterinary purposes. In 1937, the association started producing its own drugs and became one of the major manufacturers and distributors of veterinary drugs in the then Czechoslovak Republic. It was also engaged in publishing. In 1948, the association was nationalized and, in 1951, all its activities ceased completely.

Key words: veterinary, association, drug production.

Počátkem 20. století vznikla v samostatné Československé republice řada menších i větších farmaceutických podniků, některé v rámci lékáren, jiné specializací chemických provozů, případně byly přímo založeny jako lučební laboratoř nebo výroba léčivých přípravků. Vznik a vývoj Družstva zvěrolékařů je však zcela odlišný.

Družstvo zvěrolékařů bylo založeno 14. 8. 1920 na ustanovující valné hromadě v Brně, Sokolském domě, ulice Nová 9, přítomno bylo 38 zakládajících členů (4). Základním účelem Družstva byla podpora literární činnosti zvěrolékařské, převzetí a vydávání časopisu Zvěrolékařský obzor, kromě toho mělo Družstvo fungovat jako zprostředkovatel společného nákupu léků, obvazového materiálu a knih.

Do rejstříku společenstevního bylo zapsáno jako:

Družstvo zvěrolékařů v Brně, zapsané společenstvo s ručením omezeným, Sídlo: Brno, Lažanského nám 4 (8). Předmětem podnikání bylo:

a) zprostředkovat společný nákup hospodářských potřeb, jako léků, obvazů, nástrojů, knih, časopisů, šatstva, prádla, látek, poživatin atd., dobytka, strojů, nářadí nebo

jiných potřeb k provozování zvěrolékařství pro členy,

- zřizovati skladiště, továrny a ústavy na výrobu předmětů uvedených v a) a očkovací látky pro členy,
- udržovati styky s kruhy hospodářsky spřízněnými za účelem rozvoje stavu zvěrolékařského,
- zřizovati knihtiskárny, prostřednictvím jich vydávati časopisy, knihy, brožury atd. z oboru zvěrolékařství, zemědělství a jiných spřízněných odvětví, pro členy (6, 8).

Mezi zakladatele patřili a členy prvního ředitelstva se stali dr. Josef Životný, zemský veterinární referent, dr. Josef Koutník, vrchní státní zvěrolékař, dr. Robert Mráz – Marek, prezident zvěrolékařské komory, dr. Karel Piňha, ředitel Zemské dobytčí pojistovny a dr. Alexander Gombos, zvěrolékař. Předsedou Družstva byl zvolen dr. Životný (5). Po jeho smrti, v roce 1932 (2), se předsedou Družstva stal prof. MVDr. Alois Hanslian, který vedl Družstvo až do jeho zrušení v roce 1951 (5).

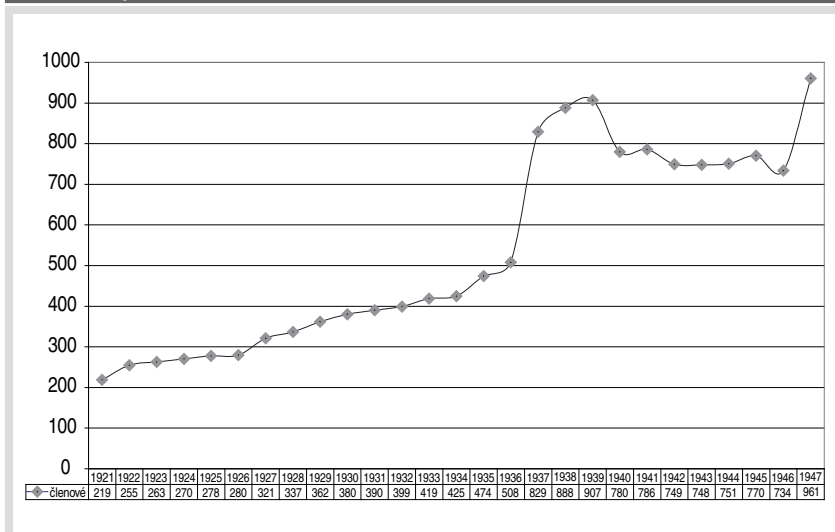
Základní povinností člena bylo vlastnit minimálně jeden závodní podíl, jehož cena byla 200 Kč. Člen mohl, a podle rozsahu, v jakém využíval služby Družstva i musel, vlastnit podílů více. Počet povinných podílů určovalo ředitelstvo (6).

Během prvního roku existence vstoupilo do Družstva 219 členů. Členská základna se rozrůstala, nejvyššího počtu členů dosáhlo Družstvo v roce 1947, a to 961 (1).

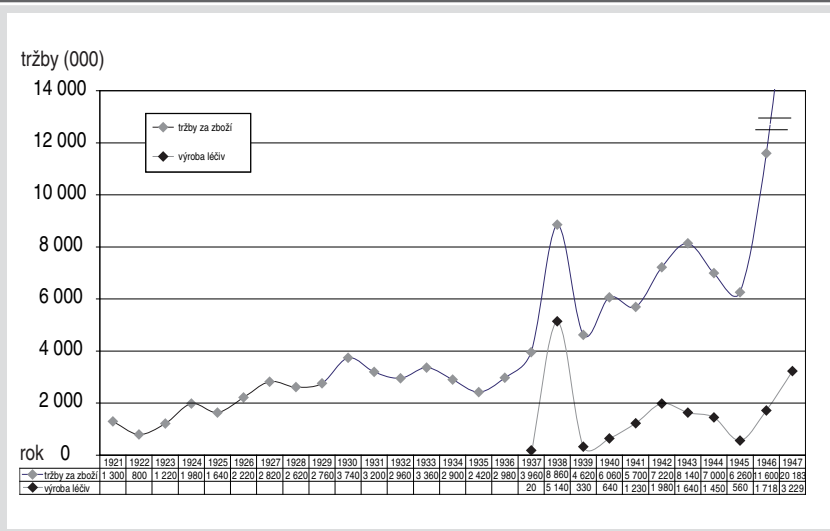
Přestože účel Družstva byl podle stanov velmi široký, zpočátku se činnost Družstva soustředila jen na prodej očkovacích látek, nejdříve jen výrobků Státního ústavu veterinárního v Ivanovicích na Hané, později i instrumentů, obvazových látek a léčivých specialit jiných firem. Družstvo se brzy stalo výhradním distributorem veterinárních léčiv významných farmaceutických firem, k nimž patřily např. Bohumínské chemické závody a.s., Lučební Kolín a.s., B. Fragner, Dr. Heisler, Bayer atd., což vedlo k velké nevoli a protestům ze strany lékárníků.

V roce 1937 Družstvo vydalo svůj první katalog – „Seznam chemikálií, drog, vegetabilí, medikamentů, speciálních přípravků etc. pro veterinární medicínu, s ohledem na jejich slo-

Graf 1. Počty členů družstva zvěrolékařů

Graf 2. Tržby družstva zvěrolékařů

Obrázek 1. Sídlo Družstva Jezuitská 17

Obrázek 2. Sídlo Družstva po náletu 20. 11. 1944

Praktický chovatel, od roku 1922 každoročně vydávalo Kalendář čs. zvěrolékařů. Významnou měrou také přispělo k odborné publikační činnosti učitelů Vysoké školy zvěrolékařské, distribuci Klinických spisů Vysoké školy zvěrolékařské, vydávalo knihy a učebnice vyučujících Vysoké školy zvěrolékařské.

Prvním sídlem Družstva byla pronajatá kancelář v Brně, na ulici Nová 30, další adresou je Kiosk 7, v roce 1925 Družstvo koupilo vlastní dům na Jezuitské 17, který byl sídlem firmy až do roku 1944, kdy byl při náletu zničen.

Po válce Družstvo krátce sídlilo na Lidické 48, od roku 1946 až do znárodnění v Brně – Králově Poli, Kubešova 7.

Družstvo bylo aktivní i v oblasti stavovské, společenské a sociální. Velmi významným činem bylo zorganizování sbírky na pořízení rektorského řetězu pro Vysokou školu zvěro-

žení, působnost, indikaci, dosování a aplikaci“, který obsahuje přes 800 položek (9).

Od roku 1935 Družstvo připravovalo výrobu vlastních specialit. Do tvorby výrobního programu Družstvo zapojilo i své členy, zejména výzvami ve Zvěrolékařském obzoru.

„Kolegové! Mnohý z vás používá s úspěchem již delší dobu nějaký přípravek (složený z více drog atd.) proti určité chorobě. Jsme ochotni taková specifika od vás odkoupiti (složení, licenci), je vyráběti a dáti do oběhu s krátkým doporučením. Máme za to, že takové prostředky, jaké se objevují na dnešním trhu, můžeme bez obtíží udávati a je sami vyráběti ve velkém. Pamatujte, že ve vážných dobách nebudeme dovážeti z ciziny a že si pak budeme musit pomoci sami. – Buďme proto i v tomto oboru připraveni! (Zvěrolékařský obzor, ročník XXIV, 1936, číslo 23, str. 480)

V roce 1937 Družstvo zahájilo výrobu léčivých specialit.

Výroba zaznamenala velký úspěch, už v roce 1938 firma inzerovala 31 specialit. Družstvo se zaměřilo na nejčastěji užívané skupiny léčiv. Základ portfolia tvořila léčiva užívaná při terapii:

1. slintavky a kulhavky – Aptomol, Auroform, Chlor-Ceta krém, Ekzemín, Pixiva
2. mastitid (zánět mléčné žlázy) – Mastisan A, Mastisan B, Antimastin – Nesvadba I, II, III
3. onemocnění horních cest dýchacích – Antibečín, Arex, Tussin, Pectoran
4. onemocnění zažívacího traktu – Rumínogen, Intestomachin Nesvadba, Detoxan Hrozek, Oxyjodin Hrozek, Bovostomilax Dr. Pidra
5. přípravky užívané v porodnictví – Suppositoria ichthyoli, Elastické tyčinky (Perb, Pyo

Obrázek 3. Inzerce Infadin

Obrázek 4. Výrobky Druvet

- tyčinky, Si-C-I, Ta-Chi), Endocolpin suppositoria, Entargen suppositoria, Gestin
6. antiparazitika – Equivermin, Suivermin, Feliscabin.

Výroba byla v roce 1938 rozšířena o produkci očkovacích látek, Družstvo získalo i státní zakázku na výrobu protislintavkového séra. Tento rozmach výroby se pozitivně projevila na tržbách Družstva (1).

Velmi významná byla i činnost publikační. Ihned po svém vzniku Družstvo převzalo vydávání stavovského a vědeckého časopisu Zvěrolékařský obzor, vydávalo časopis

lékařskou v letech 1931–1932. Sbírkou byla úspěšná, bylo vybráno 42 686 Kč, Družstvo vypsalou soutěž o návrh řetězu a zadalo jeho výrobu. Řetěz je zhotoven ze zlata o ryzosti 18 Kt, jeho čistá váha je 773,5 g. Za zbylé peníze byly koupeny taláry pro vědeckou radu. Řetěz byl slavnostně předán 9. 9. 1933 do rukou rektora, prof. Dr. F. Krále (10). K aktivitám v oblasti sociální patří především zřízení Podpůrného fondu pro vdovy a sirotky po členech, do kterého Družstvo odvádělo významnou část zisku.

Vyhláškou ministra průmyslu č. 3 409 bylo 27. 12. 1948 Družstvo znárodněno zestátněním a vyhláškou téhož ministerstva č. 48

z 14. 1. 1949, byla majetková podstata podniku v rozsahu znárodněni začleněna do firmy Spofa, Spojené farmaceutické závody, národní podnik (3). Vlastní likvidace Družstva začala koncem r. 1950. Družstvo bylo zrušeno usnesením civilního soudu v Brně č. XX-112–75, z družstevního rejstříku bylo vymazáno ke dni 4. 12. 1951 (7).

Družstvo bylo jediným stavovským svépomocným velkoobchodním a výrobním podnikem, které bylo i ekonomicky velmi úspěšné. Zasloužilo se o zlepšení léčebné i veterinárně-hygienické péče v Československé republice, odborný růst veterinárních lékařů i rozvoj stavovské solidarity. Svou činností v oblasti

sociálního zabezpečení rodin svých členů daleko přesáhlo svůj původní záměr podpory literární činnosti zvěrolékařů. I přes tyto skutečnosti bylo téměř vymazáno z naší historie. Nesmíme zapomenout, že dnešní farmaceutické kolosy byly vybudovány z lékáren, rodinných továrniček i stavovských spolků jako bylo právě Družstvo zvěrolékařů.

PharmDr. MVDr. Vilma Vranová
Ústav aplikované farmacie
Palackého 1–3, 612 42 Brno
e-mail: vranavi@seznam.cz

Literatura

1. Družstvo zvěrolékařů. Družstvo zvěrolékařů. Časopis československých veterinářů III, 1948; 10: 296–299.
2. Jaroš V. a Vládní rada v. v. Dr. Josef Životský. Zvěrolékařský Obzor XXV, 1932; 3: 41–44.
3. MZA, fond C11 Krajský soud civilní Brno, firemní 1850–1949 (1963), karton 540, signatura DRXI 112, Oznámení o znárodněni.
4. MZA, fond C11 Krajský soud civilní Brno, firemní 1850–1949 (1963), karton 540, signatura DRXI 112, Protokol valné hromady.
5. MZA, fond C11 Krajský soud civilní Brno, firemní 1850–1949 (1963), karton 540, signatura DRXI 112, Představenstvo.
6. MZA, fond C11 Krajský soud civilní Brno, firemní 1850–1949 (1963), karton 540, signatura DRXI 112, Stanovy Družstva zvěrolékařů v Brně.
7. MZA, fond C11 Krajský soud civilní Brno, firemní 1850–1949 (1963), karton 540, signatura DRXI 112, Výmaz družstva.
8. MZA, fond C11 Krajský soud civilní Brno, firemní 1850–1949 (1963), karton 540, signatura DRXI 112, Zápis společenstva.
9. Seznam chemikálií, drog, vegetabilií, medikamentů, speciálních přípravků etc. pro veterinární medicínu, s ohledem na jejich složení, působnost, indikaci, dosování a aplikaci, Družstvo zvěrolékařů v Brně, 1937.
10. Vck. Slavnost předání rektorského řetězu vysoké školy zvěrolékařské v Brně. Zvěrolékařský Obzor XXVI, 1933; 18: 341–344.

4.3. Profesionální asociace a sdružení

4.3.1. Česká společnost chemická

Česká společnost chemická patří k profesním organizacím, které se tvořily koncem 19. stol., jako např. *Spolek lékařů českých 1862*, *Spolek lékárníkův českých 1871* apod. Spolek chemiků českých vznikl roku 1872, ale svou činností bezprostředně navázal na činnost studentského přírodovědného spolku ISIS (1866). Je nástupcem obou těchto institucí, a tak i jednou z nejstarších chemických společností na světě. Spolek chemiků českých se postupně transformoval na „Českou společnost chemickou pro vědu a průmysl“ (1907), „Československou společnost chemickou“ (1920) a Českou společnost chemickou (1993), která je dnes členem Asociace českých chemických společností (1998).

Vývoj společnosti ukazuje následující souhrn:

1866 Isis – Studentský přírodovědný spolek

1872 Spolek chemiků českých

1892 Společnost pro průmysl chemický v Království českém

1895 Česká matice technická

1907 Česká společnost chemická pro vědu a průmysl (odbor vědecký a průmyslový) sloučením Spolku chemiků českých a Společnosti pro průmysl chemický v Království českém

1920 Československá společnost chemická (ČSCH) 700 členů Praha, Brno

1929 Československá společnost chemická - zemské pobočky ČSCH: Praha (693 členů), Brno (145 členů), Bratislava (93 členů r. 1930)⁹

K zakládajícím a činným členům společnosti patřili i farmaceuti. Podle výroční zprávy z roku 1877¹⁰ byly členy např. Slavná továrna na umělá hnojiva v Kolíně jako jeden ze zakladatelů společnosti, mezi činné členy patřili lékárníci Rüdiger a Lamač nebo studující farmacie Hartmann a Helmhacker. Postupně se připojovali majitelé lékáren, laboratoří i

⁹ Zachař P., Česká společnost chemická a společnosti předcházející a příbuzné na území bývalého Československa. Chem. Listy, 2012, 43/3, 693-720

¹⁰ Výroční zpráva Spolku chemiků českých za rok 1877 – 1878. Listy Chemické., 1879, III
<http://k4.techlib.cz/search/i.jsp?pid=uuid:130f2346-6340-11df-b3e5-0050568253d9>

farmaceutických podniků – 1912 Jan Adam, Karel Vostřebal¹¹, 1927 Jiří Fragner¹², 1931 Jan Rosický apod.¹³

Česká společnost chemická pro vědu a průmysl, která vznikla sloučením Spolku chemiků českých a Společnosti pro průmysl chemický v Království českém v roce 1907, měla dva odbory - vědecký a průmyslový. S rozvojem chemického průmyslu, vědy i rozvojem chemického vzdělání na gymnáziích i technických školách rostl i počet a rozdílnost zaměření členů. Rozdělení pouze na vědu a průmysl přestalo stačit, a proto byly tyto odbory v roce 1921 zrušeny a členové se sdružovali do odborných sekcí. Česká společnost chemická tvořila vědeckou základnu pro rozvoj chemického průmyslu, umožňovala sdílení odborných informací a v této činnosti pokračuje i v současnosti.

4.3.2. Odborná sekce chemicko-farmaceutická při Sdružení čl. průmyslů chemických

Výrobci léčiv se sdružovali v Odborné sekci chemicko-farmaceutické při Sdružení čl. průmyslů chemických, sídlo Praha, Panská 2, již od roku 1921. I tato společnost byla rozdělena na sekce, podle oblasti zájmu, v tomto případě typu výroby.

V roce 1929 bylo ve sdružení československých průmyslů chemických již celkem devatenáct odborných sekcí.¹⁴ Některé z nich mohou v současnosti působit úsměvně, např. „Sekce výrobců mucholapek“ nebo „Sekce továren na krémy, leštidla a mazadla na obuv, se samostatnou působností“, ale i tito výrobci potřebovali znalosti chemie a byli součástí společnosti.

Seznam sekcí sdružení československých průmyslů chemických, 1929
Sekce průmyslu všeobecné chemie s pododborem průmyslu kyseliny octové
Sekce továren na zpracování kostí a kličovky
Sekce továren na dehet a jeho deriváty
Svaz továren na výrobu emulsí pro účely stavební
Sekce chemicko – farmaceutická
Sekce továren na technické tuky, mazadla a oleje

¹¹ Výroční zpráva Spolku chemiků českých za rok 1912. Listy Chemické., 1913, VII
<http://k4.techlib.cz/search/i.jsp?pid=uuid:130f2346-6340-11df-b3e5-0050568253d9>

¹² Výroční zpráva Spolku chemiků českých za rok 1927. Listy Chemické., 1928, XXII
<http://k4.techlib.cz/search/i.jsp?pid=uuid:130f2346-6340-11df-b3e5-0050568253d9>

¹³ Výroční zpráva Spolku chemiků českých za rok 1931. Listy Chemické., 1932, XXIV
<http://k4.techlib.cz/search/i.jsp?pid=uuid:130f2346-6340-11df-b3e5-0050568253d9>

¹⁴ Chemické listy pro vědu a průmysl, 1929, XXIII/XI, 303

Sekce průmyslu mydlářského a voňavkářských výrobků
Sekce průmyslu svíčkařského
Sekce průmyslu rostlinných olejů se samostatným sekretariátem
Sdružení továren na margarín a pokrmové tuky se samostatným sekretariátem
Sekce továren na barvy a laky
Sekce továren na krémy, leštidla a mazadla na obuv, se samostatnou působností
Sekce chemických kancelářských potřeb
Sekce průmyslu škrobového
Sekce továren na pryžové a osinkové zboží
Sekce čistících a brousících prostředků
Sekce továren na obvazové látky a medicínální vaty
Sekce továren na fotografické potřeby
Sekce výrobců mucholapek

Odborná sekce chemicko-farmaceutická se stala platformou farmaceutických podniků, např. Remed, Spolek pro chemickou a hutní výrobu, Schnöbling, Z. Klan, Noris, Interpharma, Vospálek, B. Fragner. Jako jejich protiváha vznikl Odbor čl. lékárníků – výrobců při Čsl. lékárnické Společnosti.

4.3.3. Odbor čl. lékárníků – výrobců při Čsl. lékárnické Společnosti

S tím, jak se rozvíjel farmaceutický průmysl, klesal význam individuálně připravovaných léčivých přípravků a tím klesal i obrat a zisk lékáren. Lékárníci se nemohli vyhnout výrobě vlastních specialit, cenou však továrnám nemohli konkurovat. Ve snaze nějak tento vývoj ovlivnit založili v roce 1930 „Odbor Čsl. lékárníků výrobců“ při Čsl. Lékárnické společnosti. Členy odboru mohli být:

„a) Lékárníci výrobci

b) Ph. Mři. pokud jsou činní ve farmaceutické laboratoři nebo továrně, vedené Ph. Mrem. a pokud jsou (a i b) řádnými členy Čsl. Lékárnické společnosti.

Účelem odboru bylo sledování vývoje a pokroku na poli chemicko farmaceutické výroby, hájení zájmů a práv, jak lékárníků výrobců, tak jejich odborných spolupracovníků. ¹⁵

Dne 14. března 1932 se konala ustavující schůze farmaceutické sekce magistrů farmacie=výrobců léčivých specialit v čsl. republice. Přítomno bylo 21 účastníků, závazných přihlášek do sekce bylo 36. Členové sekce byli přijati za mimořádné členy Svazu čsl. lékárnictva. Přípravný výbor tvořili: Mr. Jahn, Mr. Dvořáček, Mr. Jirkovský, Mr. Kolačný, Mr. Russ, Mr. Kolář (EKO). Předsedou odboru byl zvolen Ph. Mr. Karel Rosenberg.¹⁶

Dne 10. listopadu 1932 se konala mimořádná valná hromada sekce, která si zvolila nový stálý pracovní výbor ve složení: Mr. Jahn, Mr. Dvořáček, Mr. Jirkovský, Mr. Kolačný, Mr. Russ, Mr. Kolář (EKO), Mr. Brýdl, Mr. Kosinka, Mr. Štorch, Mr. Nyklíček.

Hlavním bodem jednání byla otázka vydání seznamu přípravků jednotlivých firem, který měl sloužit k propagačním účelům. Byl schválen návrh na rozdělení seznamu podle indikací, vydání v jazyce českém, německé vydání mělo následovat. Ph.Mr. Jahn k tomu podotýká: „*...musíme si všichni uvědomiti, že jako obchodníci chceme pomocí přízně lékařů naše výrobky prodávati a proto že musíme též i po stránce národní je respektovati.* „ Náklad měl být rozpočítán na jednotlivé firmy, podle zařazení jejich přípravků u jednotlivých indikací.

Odbor se zabýval i otázkou distribučních marží. Předseda Ph. Mr. Rosenberg přednesl stížnost lékárníků na nedostatečné zisky u některých tuzemských specialit, u nichž výrobce neposkytuje velkoobchodu dostatečnou přírážku. Žádal, aby do schůze velkodrogistů byl zván zástupce svazu lékárníků, aby tak došlo k ujednání a aby lékárníci nebyli dál poškozováni.

Byl přijat i návrh, aby „Svaz čsl. lékárnictva“ vymohl u ministerstva zdravotnictví a těl. výchovy, aby do devisové komise byli přizváni členové odboru výrobců při Svazu čsl. lékárnictva, zástupci měli být dr. Jahn a dr. Kolář (EKO). ¹⁷

Počet členů odboru mírně narůstal, ke konci roku měl Odbor Čsl. lékárníků výrobců 47 členů, jak individuálních, tak i firem. ¹⁸

¹⁵ Časopis českého lékárnictva, 1930, X/ 3, 83

¹⁶ Zápis ustavující schůze farmaceutické sekce magistrů farmacie=výrobců léčivých specialit v Čsl. republice., Věstník Svazu československého lékárnictva, 1932, XXV/12, 197

¹⁷ Zápis mimořádné valné schůze Sekce magistrů farmacie=výrobců léčivých specialit v Čsl. republice., Věstník Svazu československého lékárnictva, 1932, XXV/49, 806

¹⁸ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1932, XXV/ 51, 849

Seznam členů Sekce magistrů farmacie – výrobců léčiv a léčivých přípravků v ČSR, při „Svazu čsl. lékárnictva“.
1. Ph. Mr. Borovec, lékárník. – Lázně Poděbrady
2. Brýdlova lékárna – Praha - Vysočany
3. Ph. Mr. R. Dlabáč, lék. Praha 2
4. Ph. Mr. Jos. Dlabola, lékárník. Praha - Vršovice
5. Dr. E. Donáth, chem. a farm. závody Bratislava
6. Ph. Mr. Fr. Dvořáček, lék. - Brno
7. Dvořáčkova lékárna – Hradec Králové
8. Ph. Mr. E. Eichler, lék. Bratislava
9. „ Farmosa “ Plzeň
10. Ph. Mr. E. Goll, lék. Velvary
11. Ph. Mr. V. Heřmanský, lék. Praha II
12. Ph. Mr. C. Horová, lék. -Litovel
13. Ph. Mr. Jos. Chrž, lék.- Rokycany
14. Ph. Mr. O. Jahn, lék. Praha II
15. Ph. Mr. E. Kadlec, lék. - Plzeň
16. Klimitschek a spol., výroba chem. a farm. preparátů - Vítkov
17. Ph. Mr. R. Klitzner, lék.- Kadaň
18. Ph. Mr. B. Klöckler – Praha - Strašnice
19. Ph. Mr. A. Kolačný, lék. Praha VII
20. Ph. Mr. Em. Kolář, „EKO“, Praha XII
21. Ph. Mr. J. Koloušek, lék. – Litoměřice
22. Ph. Mr. Ed. Král, lék. Praha – Žižkov
23. Ph. Mr. A. Kříž, lék. Praha XIV
24. Ph. Mr. Fr. Kulenda, lék.- Kroměříž
25. Ph. Mr. Em. Lang, lék. Praha XII
26. Ph. Mr. Jar. Macoun, lék. -Sobotka
27. „ Mariatherma “ Mariánské Lázně
28. Ph. Mr. Lud. Matouš, lék.- Louny
29. „ Medica “, slov. Úč. Spol – Bratislava
30. Ph. Mr. B.J. Nyklíček, lék.- Týniště nad Orlicí
31. Ph. Mr. V. Pavlíček – lék. Jičín

32. Ph. Mr. G. Pospíšil, lék. Praha – Kbely
33. Ph. Mr. Fr. Postava, lék.- M. Ostrava
34. Ph. Mr. Al. Řídký, lék. – Praha II
35. Ph. Mr. Vl. Rirenschaft , lék.- Praha- Karlín
36. Ph. Mr. K. Rosenberg, lék.-Dobříš
37. Ph. Mr. a D. K. Rössler, lék.-Praha I
38. Dr. Russ a spol. – Praha XIX- Vokovice
39. Ph. Mr. G. Sazyma – Čes. Budějovice
40. Ph. Mr. a Dr. Schmidt, lék. Brno
41. Ph. Mr. Fr. Schnobling, lék. Praha I.
42. Štorchova lékárna – Kolín
43. Ph. Mr. K. Trnka, lék. Praha XII
44. Ph. Mr. Jan Uhlíř – Nové Město nad Metují
45. Ph. Mr. F. Urban a Ph. Mr. J. Blabol, lék. -Sadská
46. Ph. Mr. J. Utěšil, lék. – Praha XVIII
47. Ph. Mr. K. Vostřebal, lékár. – Praha - Karlín

Snahy o koordinovaný postup všech složek, které se podílely na výrobě léčiv, nesly ovoce. Dne 29. 11. 1933 se konala schůze výrobců léčivých specialit, velkodrogistů a samostatných lékárníků v Obchodní a živnostenské komoře v Praze. Byla to první taková schůze mezi výrobou, velkoobchodem a lékárnami. Účastníky schůze byli i zástupci ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a Obchodní a živnostenské komory. Na jednání byla zvolena užší pracovní komise pro řešení problematiky jak výroby, tak označování detailních cen specialit a úpravu cen velkoobchodu, v níž zasedli zástupci Odborné sekce chemicko farmaceutické při Svazu čsl. průmyslu, zástupci Svazu velkodrogistů a zástupci Odboru magistrů farmacie – výrobců léčivých specialit při „Svazu čsl. lékárnictva a zástupci všech svazů samostatných lékárníků v ČSR.¹⁹

II. řádná valná schůze Odboru magistrů farmacie – výrobců léčiv a léčivých přípravků při „Svazu čsl. lékárnictva, se konala 23. března 1934.²⁰ **III. řádná valná schůze** Odboru

¹⁹ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1933, XXVI/ 51, 781

²⁰ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1934, XXVII/ 9, 131

magistrů farmacie – výrobců léčiv a léčivých přípravků při „Svazu čsl. lékárnictva, se konala 29. dubna 1935.²¹

Velice zajímavé jsou závěry výroční schůze Odboru magistrů farmacie – výrobců léčiv a léčivých přípravků při „Svazu čsl. Lékárnictva, která se konala 26. března 1936. Zápis o výroční schůzi „Odboru magistrů farmacie=výrobců léčiv a léčivých přípravků při Svazu čsl. lékárnictva, konané 26. března 1936 prozrazuje, že i lékárníci poznali nutnost propagace svých výrobků pro zvýšení obrátu. Zřejmě snaha ovlivnit lékaře a přimět je k předepisování vlastních výrobků je stejně stará, jako výroba léčiv. Výsledkem diskuse byly tyto návrhy:

„1. návrh Aby bylo navázáno spojení mezi Odborem a čsl. klinikami a aby Odbor u příležitosti různých přednášek na klinikách zřídil výstavu a to tím způsobem, že by tyto výstavy byly řešeny individuálním způsobem vzhledem k tématu přednášek a Odbor, že by po celou dobu trvání výstavy jedním magistrům udílel lékařům potřebné informace.

2. návrh Při každém přihlášení přípravku jest potřeba nyní klinická práce. Odbor by měl tu vystupovati jako prostředník, a býti nápomocen svým členům při obstarávání těchto klinických prací.“²²

O těchto návrzích se vedla čilá debata. Jednotliví členové poukazovali na to, že výstavy na klinikách přinesly velmi málo praktických výsledků, (z tohoto faktu můžeme usuzovat, že prezentace firem na klinikách byly v té době již běžnou záležitostí). Valná hromada se přesto usnesla, že Odbor povede v patrnosti podobné vědecké přednášky na klinikách, a že ve Věstníku bude na tyto přednášky upozorňovat. Magistra – informátora by si platil sám vystavovatel. Valná hromada se také usnesla, že bude pomocí memoranda apelovat na vedení klinik, aby věnovaly větší pozornost domácím přípravkům.²²

Další schůze Odboru magistrů farmacie=výrobců léčiv a léčivých přípravků při Svazu čsl. lékárnictva se konala 23. dubna 1936, tam byl schválen text memoranda, které vypracoval Ph.Mr. Russ.

²¹ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1935, XXVIII/ 14, 196

²² Věstník Svazu čsl. lékárnictva, 1936, XXIX/15, 241

„Memorandum Odboru magistrů farmacie=výrobců léčiv a léčivých přípravků při Svazu čsl. lékárnictva

Podepsaný „Odbor magistrů farmacie=výrobců léčiv a léčivých přípravků při Svazu čsl. lékárnictva“ usnesl se na svém valném shromáždění požádati veškeré klinické ústavy a nemocnice o podporu k posílení našich národohospodářských poměrů za účelem osamostatnění se oproti přípravkům zahraničním a žádá veškeré klinické ústavy a československé nemocnice, aby tyto věnovaly našim přípravkům a výrobcům svoji pozornost a přízeň.

Tuzemské přípravky, které jsou výsledkem spolupráce československých lékařů a lékárníků, jsou dosud na mnohých místech opomíjeny a přednost je mnohdy dávána přípravkům cizích států, čímž Hospodářský život naší Republiky jest těžce poškozován a ohrožován.

Podpora tuzemských léčivých přípravků umožní československým výrobcům vybudování pevné základny farmaceutického průmyslu, jež v případě války bude důležitou oporou jak armády, tak i veškerého obyvatelstva, takže stát nebude ohrožen zásobováním léčivy – jak to nejlépe bylo viděti za světové války – z ciziny.

V přítomné době znamená podpora československých přípravků posílení hospodářské situace našeho státu a zamezení vývozu naší valuty do zahraničí. Podpora čsl. přípravků poskytne práci nejen nezaměstnaným příslušníkům farmaceutického průmyslu, ale i průmyslu sklářskému, kartonážnímu atd.

„Odbor magistrů farmacie=výrobců léčiv a léčivých přípravků“ pokládá svoji žádost za samozřejmou a jest přesvědčen, že klinické ústavy a nemocnice neodmítnou tuto žádost a umožní svoji spoluprací hospodářskou samostatnost čsl. farmaceutického průmyslu a vyjdou vstříc výrobcům a nebudou odmítati vydati nestranné posudky o tuzemských léčivých přípravcích, které ministerstvo veřejného zdravotnictví a těl. výchovy podle zákonných předpisů pro povolení léčivých přípravků od tuzemských výrobců vyžaduje.

Při této příležitosti pak dovoluje si připomenouti podepsaný „Odbor“, že žádost tato týká se přípravků československých a nikoliv přípravků, jež pod rouškou licence jsou jako československé přípravky uváděny.

S projevem úcty za:

„Odbor magistrů farmacie=výrobců léčiv a léčivých přípravků v ČSR při Svazu čsl. lékárnictva“ v Praze II, Příkopy č. 6.

Mr. Samek

Mr. Rosenberg

Jednatel

*Předseda*²³

Výroční schůze roku 1937 se konala 3. června. Na této schůzi se chystala celková reorganizace Odboru. Odbor požadoval, aby byl zván k důležitým poradám Svazu, například k jednání o novém celním sazebníku. Odbor hodlal zřídit v místnostech na Příkopech (sídlo Svazu) sekretariát, pravidelně informovat členstvo pomocí oběžníků o různých důležitých záležitostech a fungovat jako poradní orgán ve věcech hospodářsko – obchodních.²⁴ Ve volných návrzích byla probírána žádost dr. Donátha, aby Odbor při různých odborných přednáškách na medicínské fakultě pořádal kolektivní výstavy a případně přednášky o čsl. přípravcích. Všeobecně se soudilo, že je to dobrá myšlenka, i když podle zkušeností nemají tyto výstavy praktickou cenu, protože lékaři věnují vystaveným preparátům malou pozornost.²⁵ Z toho vyplývá, že propagační aktivity výrobců léčiv formou stánků na kongresech a jiných shromážděních nejsou novinkou poslední doby.

Reorganizace Odboru neměla dlouhého trvání. Dne 18. ledna 1938 abdikovalo celé vedení Svazu čsl. lékárnictva v čele s Mr. Rosenbergem. Vedení Svazu a vedení Odboru tvořili ve většině titíž lidé, a tak činnost Odboru dále nepokračovala.²⁶

²³ Věstník Svazu čsl. lékárnictva, 1936, XXIX/ 20, 313

²⁴ Věstník Svazu čsl. lékárnictva, 1937, XXX/ 20, 349

²⁵ Věstník Svazu čsl. lékárnictva, 1937, XXX/ 26-27, 420

²⁶ Věstník Svazu čsl. lékárnictva, 1938, XXXI/5, 61

5. MARKETING

Farmacie je atraktivní podnikatelské odvětví s velkými investicemi do výzkumu a vývoje, vybavení laboratoří, zařízení výrobních podniků na straně jedné, velkými zisky na straně druhé. I když míra regulace tohoto podnikání je nesrovnatelně vyšší než v jiných oborech, tržní mechanismy platí i zde.

5. 1. Definice marketingu

Marketing historicky vznikl jako disciplína podporující prodej. I proto řada lidí stále chápe marketing jako prodej a reklamu. Tak tomu ale není, marketing se ve svém pojetí značně odlišuje od prodeje (či odbytu) zboží. Zatímco **prodej** se snaží přimět zákazníky k nákupu zboží, které má podnik vyrobeno, pak **marketing** usiluje o to, aby podnik vyráběl a prodával zboží, které zákazník bude požadovat. ¹

Dá se říci, že **marketing** je systém obchodních činností - plánování, výběru sortimentu, stanovení ceny, prodejní podpory a distribuce produktu za účelem naplnění cílů organizace.

5.2. Marketingový mix

Marketingový mix je soubor marketingových nástrojů, které firma používá k tomu, aby usilovala o dosažení svých marketingových cílů na cílovém trhu.

P. Kotler: Marketing Management

Marketingový mix patří mezi klíčové pojmy marketingu. Marketingový mix tvoří souhrn všech nástrojů, které výrobce užívá k realizaci svého programu. Základní složky marketingového mixu tvoří

Výrobek - jeho kvalita, jedinečnost (ochranná známka), užitná hodnota, obal, sortiment, design, image, záruky, služby

Cena - ceníkové ceny, rabat, platební podmínky, úvěrové podmínky...

Distribuční cesty - dostupnost, distribuční cesty, mezičlánky...

¹ Kolektiv, Základy marketingu, Praha, Nakladatelství Oeconomia, 2007

Marketingová komunikace - reklama, podpora prodeje, osobní prodej, jméno a pověst firmy, tzv. public relations...

Marketingový mix se někdy nazývá 4P, podle zkratky anglických názvů jednotlivých složek (Product, Price, Place, Promotion).

5.3. Vývoj marketingu

Chápání pojmu marketing se vyvíjelo spolu s vývojem obchodu a trhů. Na počátku byl marketing spojen s cenou, propagací a distribucí. Marketing, tak jak existuje nyní, je relativně nové odvětví, ačkoliv jeho kořeny sahají do 19. století.

Až do průmyslové revoluce si lidé vše, co potřebovali pro život, vyráběli sami. Přebytky domácí produkce prodávali na městských tržištích popř. směňovali za jiné zboží – sůl, léčiva, koření. V tomto typu ekonomiky marketing nemá uplatnění, je to **etapa domácí a regionální výroby**.

Etapa výrobně orientovaného marketingu začíná průmyslovou revolucí, trvá zhruba do dvacátých let 20. století. Nové technologie snížily náklady výroby, zvýšily dostupnost zboží na trhu. Výrobci zvyšovali efektivitu výroby, zvyšovali objemy výroby, snižovali náklady. Poptávka tehdy převažovala nad nabídkou, a tak nevznikal přílišný tlak na tvorbu propagace. Ta byla spíše jednoduššího charakteru - především šlo o informativní sdělení.

Postupně se začínal trh sytit, zároveň rostla konkurence a nastal postupný přechod k modelu marketingu orientovaném na prodej. Nastal rozvoj reklamní komunikace, výrobci se snažili zaměřit také na složku prodeje. **Etapa prodejně orientovaného marketingu** nastoupila ve 20. letech 20. stol. Tato éra je typická mohutným rozvojem reklamy, mění se i pojetí a vzhled obchodu, objevují se služby pro zákazníky apod. Reklama se objevila i v tehdy nových médiích jako rozhlas nebo kino, vydávaly se firemní časopisy...

Orientace na prodej dominovala obchodní praxi do 2. sv. války, která dramaticky změnila podmínky v Evropě i Americe. Po druhé světové válce si mnoho firem uvědomilo, že je nutné nejdříve zjistit potřeby zákazníka, nikoliv produkovat zboží bez předchozího průzkumu trhu. Jde o **éru zákaznický orientovaného marketingu**.

5.4. Marketing ve farmacii

5.4.1. Specifika marketingu ve farmacii

Farmaceutický trh je velmi specifický. S trochou nadsázky se dá říci, že ten, kdo nabízí a propaguje léky, je neprodává; kdo je užívá a platí, o nich nerozhoduje; kdo léky předepisuje, je neplatí ani neužívá. Pokud k tomu přidáme skutečnost, že všechny složky marketingového mixu podléhají přísné regulaci ze strany státu, získáme opravdový labyrint, snad i s Minotaurem uprostřed.

5.4.2. Historický vývoj marketingu ve farmacii

Etapa domácí a regionální výroby.

Příprava léčiv byla až do počátku dvacátého století výsadou lékáren. Konkurence a tím pádem potřeba lékáren prosadit se na trhu se až do poloviny 19. století, se výrazněji neuplatňovala. Lékárny, městské, měšťanské – veřejné, zámecké, klášterní – ústavní byly pod dozorem vrchností – panovníka, šlechty, městských rad, státu – ministerstva, zdravotních rad, úředních lékařů a platil pro ně numerus clausus. Nesměly vznikat nad potřebu, byly tak chráněny před vzájemnou konkurencí a nemusely se nijak zvlášť zviditelňovat. Konkurenční boj začal až s větším rozvojem lékáren koncem 19. a začátkem 20. století a zejména se vznikem a rozvojem farmaceutického průmyslu a nové profese drogistů.

Etapa výrobně orientovaného marketingu začíná průmyslovou revolucí, trvá zhruba do dvacátých let 20. století. Počet výrobců léčiv neustále narůstal. Objevují se první reklamní oznámení, vzniká profese farmaceutického reprezentanta. *Obr. 1*

Etapa prodejně orientovaného marketingu nastoupila ve 20. letech 20. stol. I v Československé republice je patrný značný nárůst počtu výrobců a nasycení trhu léčivy - do roku 1945 bylo na trhu asi 300 domácích výrobců a více než 4000 léčivých přípravků. Můžeme zaznamenat výrazný rozvoj tiskové reklamy i dalších aktivit – tvorbu, rozesílání a vystavování plakátů, letáků, slevové akce, vydávání ceníků, firemních časopisů, rozdávání dárků a pozorností lékařům i zapojení firem do veřejného života včetně sponzoringu.

Dra. Knorr-a Antipyrin
(Lvi známka)

osvědčený a autoritami doporučený prostředek proti horečným nemocem, bolesti hlavy, neuralgii, zánětu, migréně, klonbovému revmatismu, chřebci, nádorům aorty, úpalu, influenci, chřipce, též dengová horečka nazvané atd., vyrábí se jediné pravý s oprávněním a pod dozorem vynálezce továrnami na barvy drávo Meister, Lucius & Brüning, Höchst a. M. Boliš žánán vřívovně v lékárnách

Dra. Knorr-a Antipyrin, Lvi známka
z továren na barvy drávo Meister, Lucius & Brüning, Höchst a. M. Stíky krabišek obalných masi býti opatřeny faksimilem podpisu „Dr. Knorr“. Dr. Knorr-a antipyrin rozpoští se ve vodě snadně a úpině.

Nejnovější lékárnické výrobky

Dermatol (k patentování přihlášen), bezvodný lék na rasy, máhraňuje ve větších případech jodoform. Vynález dra. Heinz-a a dra. Liebrecht-a.

Benzosol (patentován). Náhraza za kreosol. Vynález dra. Bongartz-a.

Jodopyrin (jodantipyrin). Vynález dra. Ostermeier-a.

Hypnal (chloral-antipyrin), prostředek uspávací.

Na všech krabičkách jest naše zanesená „Lvi známka“ vyražena. Označení opatřeno jest podpisem dotýčených vynálezců.

Tumenolum Venale (tumenol),
Tumenolum sulfon (tumenolový olej),
Acidum sulfotumenolum (prášek tumenolový),
patentovaný,
doporučený panem professorem dr. Neisserem na sjezdu dermatologů v Lipsku.

Tuberculocidin od prof. Klebe. Ohledně koncentrace roztoku tuberculocidového podotýkáme, že tento roztok připravuje se za upotřebení stejného obj. Tuberculini Kochii. Tato koncentrace označuje pan prof. Klebe ve svých publikacích jako 100%, ni. Dodáváme od nynějška pouze ještě tento roztok a sice v množství 2, 5, 10 a 25 km. za cenu 6 marek za km.

Vysřihěžte se padělků! — Jedinými vyráběly uvedených výrobků jsou:
Továrny na barvy drávo Meister, Lucius & Brüning, Höchst a. Mein.
Něma se dočkají vříd:

Kyselina benzoovou z toluolu	Resorelin chem. čistý
Chinolin pur.	Urethan puriss. resublim. albiss.
Alpha-Naphtol chem. čistý kryst.	Phenylurethan
Beta- „ resublim. „	Monomethylanilin
Beta- „ „	Methylenová modř , medicín.

Továrny na barvy drávo Meister, Lucius & Brüning, Höchst a. Main.

Obr. 1 ČČL 1892

Pp. lékárníkům

odporučuji velice dobré pro ruční prodej a laciné výrobky firmy „Heister et Co.“ neprodyšně balené v elegantních pouzdech jako: *karbolový prášek, desinfekční krabice a obálky, čistič vzduchu, naftalin-kafr a papír proti molům a j.* Ceny za 100 kusů od 3—7 zl. Sbirku vzorků na požádání proti zpětnému vrácení ochotně zašlu — cenníky právě se rozesílají

Objednávky — třeba jen na zkoušku, přijímá

Pharm. Mag. **Václav Haškovec**,
zástupce pro Čechy.
České Budějovice.

ČČL 1892

Etapa prodejně orientovaného marketingu je podrobně popsána v kapitole „Vznik reklamy ve farmacii“. Firmy se zaměřily i na další prvky marketingového mixu, například zlepšovaly dostupnost svých výrobků. Obr. 2

ČAS JSOU PENÍZE!

Naši snahou jest,
abychom svým zákazníkům vždy **promptně a pečlivě** posloužili a každý příkaz vyřídili dle možnosti v den dojití. Počet nákladních aut, která máme k dispozici, zaručuje **rychlé** dodání zboží našim zákazníkům ze vzdálenějšího i bližšího okolí Opavy. Naše organizace bude tím lépe pracovat, čím častěji použijete jejich služeb.

CHEMOSAN HELICO
KOBLENKA-KOBLENKA, SČSR

1935 reklama firmy Chemosan Hellco

Naše pohotovost!

TATO AUTA BYLA KOUPENA, ABYCHOM MOHLI SVÝM DODAVATELSKÝM POVINNOSTEM DOSTÁTI VČAS. POUŽÍVEJTE VYDATNÉ NAŠICH SLUŽEB VE SVŮJ PROSPĚCH!

ZÁVODY GEHE AKC. SPOL.V. ÚSTÍ n. L.

1935 reklama firmy GEHE

Za bližší zmínku stojí práce reprezentantů. Jak je uvedeno výše, první reprezentanti se začali objevovat v ordinacích a lékárnách již koncem 19. stol. Jejich činnost nabývala důležitosti a ve dvacátých letech již byli na farmaceutickém trhu naprostou samozřejmostí. To se uvádí např. v kronice firmy Interpharma. Firma byla založena v roce 1931, zpočátku měla šest zaměstnanců - účetního, chemika, šoféra dodávky a tři dělnice.² I v těchto minimalistických podmínkách majitelé pamatovali na propagaci výrobků:

„Propagace výrobků se prováděla tak, že byly baleny malé balíčky se vzorkami těchto preparátů a pracovníce je doručovaly do pražských lékáren“.²

Brzy následovalo rozšíření firmy a přijetí dalších zaměstnanců, včetně reprezentantů:

„Dá se říci, že Interpharma, díky své propagaci, dostala brzy ve farmaceutickém světě dobrý zvuk. Zaměstnávali později několik propagátorů, kteří jezdili po celé republice a sjednávali obchody pro tuto novou firmu. Byli to zejména tyto propagátoři: dr. Netval, dr. Hanousek, Volc, Látal, Mr.Nebeský, ing. Neuwirt.“²

Od třicátých let byly tyto činnosti ještě sofistikovanější. Velmi zajímavé informace přináší *Oběžník číslo 12* firmy B. Fragner, určený reprezentantům, zavádějícím na trh preparát Eunalgit injekce. Dokument ukazuje užívání běžných marketingových technik: průzkum trhu, práci s cenou, využití dobrozdání vlivných odborníků, publikační činnost, zacílení kampaně (zde na nemocniční lékaře). Vzhledem ke snížené kvalitě kopie dokumentu, jeho špatné čitelnosti a zároveň velkému informačnímu potenciálu *Oběžníku*, uvádím zde opis jeho plného znění:

„Oběžník číslo 12.

Týká se: EUNALGIT injekcí

Oznamujeme Vám, že od 1. října t.r. jsme uvedli na širší trh nový přípravek, lépe řečeno, novou formu našeho přípravku, pod názvem EUNALGIT injekce.

Popis přípravku: Jde o injekční analgeticum, které je dispendováno v ampulkách po 2 ccm. Ampulky obsahují sterilní, čirý a bezbarvý vodní roztok tohoto složení: diethylaminophenyldimethylpyrazolon/amidopyrin/0,44; acid.diallylbarbituricum 0,6 /kromě některých látek čistě fyzikálně-chemického významu/. Z toho je patrné, že vzájemný poměr

² Kronika Interpharmy, uložena v závodě Interpharma Praha, a.s. Komořanská 955/61, Praha

obou složek je týž, jako u Eunalgitu tablet. Celkový obsah účinných látek v 1 ampulce činí 0,5g, což je dávka obsažená ve 2 tabletách Eunalgitu.

K farmakologickému účinku přípravku není celkem třeba zvláštních poznámek, neboť můžeme v tomto směru odkázati na náš oběžník č.2 o Eunalgitu tabletách, který prosíme znovu bedlivě prostudujte.

Injekce se ovšem vyznačují daleko rychlejším a radikálnějším účinkem. Jsou vhodné tam, kde je nutno zmírniti nebo zameziti bolest způsoben zvláště účinným, na př. při úrazech, při bolestech poporodních a postoperativních, k operační přípravě pacienta, u bolestí z tumorů, u bolestí tabických, nebo při úporných neuralgiích ischiadických, z trigeminu a pod., příp. také u kolikovitých bolestí žlučových, nebo urologických a gynaekologických. Kromě toho dává se také injekční analgetické léčbě přednost u onemocnění zažívacího traktu, kde pro zánětlivé procesy, zvracení nebo průjmy nedochází k náležité resorpci látky podané per os. To jsou ostatně zásady platnosti všeobecné.

Klinické zkušenosti o účinnosti a neдрáždivosti injekční látky, které jsme získali z několika přátelských ústavů, jsou bezvadné. Aplikace injekcí byla bezbolestná a vedlejší příznaky nebyly nikdy zaznamenány.

Způsob aplikace: Injekce lze podávat všemi způsoby: podkožně, nitrosvalově a nitrožilně. Ačkoliv za střední dávku u dospělých označujeme 1/2-1 ampulku jednou až dvakrát denně, je možno dávkování do značné míry přizpůsobiti individuální potřebě, neboť přípravek má široké toleranční rozpětí.

Propagační pokyny: Přípravek můžete propagovati v plném rozsahu, neboť naše zásoby jsou dostačující a máme důvody pro to, aby lékařské kruhy byly co možná brzy s naším Eunalgitem seznámeny. V první řadě bude Vaším úkolem zaváděti jej v ústavní praxi, kde vidíme těžiště jeho příští spotřeby. Vzorčky předpisujte s úsporností, kterou dnešní doba přikazuje, avšak v zásadě nechceme činiti v jejich povolování zvláštní omezení za předpokladu, že se dostanou na místa účelná. U seriosních ústavních pracovníků snažte se navázati jednání k bližšímu vyzkoušení přípravku s tím cílem, abychom mohli získati práci pro brzkou publikaci.

Pokud jde o konkurenční zboží, zdálo by se sice, že trh těmito přípravky oplývá, avšak ve skutečnosti nedá velkou práci vyjmenovati všechna význačnější injekční analgetica /bez alkaloidů/, která se dají s naším přípravkem srovnávati.

Z domácích preparátů stojí za zmínku ADAREN /Interpharma/, cenově sice výhodnější, ale naprosto se nám nezdá vážným konkurentem. Naproti tomu švýcarský CIBALGIN má neobyčejně pevnou pozici. Avšak již delší dobu jeho expedice značně vážne. Z připraveného cenového srovnání poznáte pak další nesporné plus našeho Eunalgitu. Na konec Vás musíme zvláště upozorniti na říšský preparát INALGON /Kutiak/. Tento přípravek byl zvláště v poslední době předmětem živé náborové činnosti, nejčastěji pod heslem náhrady opiátu výhodnějším přípravkem.

Balení a ceny – cenové srovnání

<i>EUNALGIT</i>	<i>3x2</i>	<i>12,--</i>	<i>29,70</i>	<i>20,20</i>
	<i>10x2</i>	<i>24,--</i>	<i>39,40</i>	<i>40,90</i>
	<i>50x2</i>	<i>110,--</i>	<i>146,70</i>	<i>149,60</i>

Konkurenční přípravky:

<i>ADAREN</i>	<i>10 amp</i>	<i>16,--</i>	<i>29,60</i>	<i>50,50</i>
	<i>100 amp</i>	<i>155,--</i>	<i>206,70</i>	<i>210,60</i>
<i>CIBALGIN</i>	<i>5x2 ccm</i>	<i>27,40</i>	<i>28,60</i>	<i>69,80</i>
	<i>20x2 ccm</i>	<i>62,80</i>	<i>99,60</i>	<i>291,70</i>
<i>INALGON</i>	<i>6x2 ccm</i>	<i>17,40</i>	<i>28,60</i>	<i>29,20</i>
	<i>50x2 ccm</i>	<i>145,--</i>	<i>217,50</i>	<i>222,--</i>

Nemáme pochybností, že náš nový přípravek, který můžete propagovati bez omezení, přijmete s neobyčejným zájmem, a že Vám bude vítaným osvěžením ve Vaší činnosti, která, jak plně chápeme, neposkytuje Vám, bohužel, v dnešní svízelné době vždy náležitých předpokladů pro vnitřní uspokojení z vykonané práce.

Těšíme se na Vaše úspěchy a jsme

s přátelským pozdravem

*B. Fragner*³

Farmaceutický průmysl patří k nejperspektivnějším a nejrentabilnějším odvětvím vůbec.

Od samého počátku byla příprava a výroba léků všestranně regulována a omezována, ať už řády, sazbami, zákony, nařízeními, protože je nutné zajistit, aby se k pacientům dostaly pouze léky bezpečné, účinné a jakostní. Stejně tak byla a je regulována cenotvorba. Tyto skutečnosti významně omezovaly možnosti firem využívat marketingové nástroje.

³ SOA Praha, NAD 2238, AF Léčiva, s.p. – B. Fragner248/26; původně Archiv Zentiva

6. VZNIK A VÝVOJ SPECIALIT

6.1. Definice

Podle *Vládního nařízení ze dne 19. února 1926 o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách* jsou léčivé speciality jednoduché nebo složené léky podle lékařského (zvěrolékařského) předpisu z látek terapeuticky účinných ve zvláštní dispensační formě, vyznačující se buď novými vlastnostmi, nebo zvláštními přednostmi oproti lékům již zavedeným anebo jevící se účelnými dispensačním tvarem, stabilitou, chutí atd., tedy vlastnostmi, jimiž předčí dispensační tvary, v nichž všeobecně mohou lékárny léky dispensovati. Jsou to hotové přípravky určené buď k přímému prodeji anebo k použití lékařem (zvěrolékařem). Léčivými specialitami nejsou jednoduché organo-terapeutické a bakteriologické přípravky, jednoduchá séra a jednoduché látky očkovací, jakož i přírodní a umělé minerální vody a zředěné výrobky. O tom, zda v daném případě jde o léčivou specialitu, rozhodne v pochybných případech ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, a to jde-li o přípravek určený pro zvířata, v dohodě s ministerstvem zemědělství, vyžádajíc si po případě posudek ústavu pro zkoumání léčiv a posudek státní zdravotní rady.¹

Definice speciality se vyvíjela od jejího prvního schválení v roce 1894 (*Nařízení ministeria věcí vniterných č.239/1894 ř.z. ze dne 17. prosince 1894, jímž vydávají se předpisy o ručním prodeji v lékárnách i o přípravě a prodeji lékárnických výrobků, které jsou farmaceutickými specialitami.*), tento vývoj podrobně popisuje V. M. Kopečný ve své diplomové práci.²

6.2. Legislativa

Po mnoho staletí byly léky vždy připravovány pro konkrétního pacienta, v čase potřeby. Výrobě předem připravených léčivých přípravků jednotného složení bránily nejen problémy technologické, především malá trvanlivost tehdy užívaných lékových forem (odvary, elektuaria, boli apod.), ale také legislativní opatření. Podle tehdy platné legislativy bylo totiž možné připravovat léčiva pouze pro konkrétního pacienta, nikoliv předem, k všeobecnému užití. Takto připravené léčivo bylo chápáno jako arkanum, tedy léčivo tajného, neznámého složení. Již patent ze dne 25. listopadu 1775, republikován dekrety dvorní kanceláře ze dne 7. července 1788; 27. února 1781; 14. října 1819; dále ministerskými výnosy 24. prosince 1850;

¹ Vládní nařízení č. 26/1926 Sb. z. a n. ze dne 19. února 1926, o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách

² Kopečný, Vít Maria, Příspěvky k dějinám farmaceutického průmyslu. XII., Hradec Králové 1977 / 78, Diplomová práce, Farmaceutická fakulta University Karlovy v Hradci Králové

16. února 1870, č. 16185 a výnosem státního ministra z 29. srpna 1861 č. 15 359 výrobu arkan zakazuje.³

„ *Nikdo, buďsi kdokoliv, neprodávej pod trestem 20 říšských tolarů, Arcanum, anebo také jiná léčiva;*“ Tato norma navazuje na starší předpis – Dvorní dekret ze dne 31. října 1772, který říká: „ *Zákaz beztak platný, dle něhož není dovoleno lékařům a lékárníkům nedovoleně a tajně se dorozumívati, tím méně předepisovati lékařem ordinovaná léčiva pod zastíraným a vybájeným jménem, se obnovuje a budiž lékárna, jestliže by lékárník takové předpisy připravoval, uzavřena, lékaři však volnost vykonávati praxi odňata.*“³

Toto nařízení bylo v roce 1862 rozšířeno i na veterinární léčiva. „**Výnos c. k. stát. ministerstva ze dne 13. května 1862 č. 8875, určuje, že zákaz prodeje tajných prostředků má se i na takové vztahovati, jež domněle proti dobytčím nemocem a moru účinkovati mají.**“⁴

Co se týče prodeje importovaných léčiv, upravoval je **Výnos c. k. místodržitelství ze dne 22. února 1870, č. 8964,**

„*Pro všechna c. k. okresní hejtmanství, pražský a liberecký magistrát.*

Vynesením c. k. ministerstva vnitra ze dne 16. února 1870, č. 16.785 připomíná se vzhledem k povstalým nesrovnalostem při provádění stávajících předpisů o připravených léčivech, z ciziny dovážených, toto:

- 1. Že vzhledem k celní sazbě ze dne 5. prosince 1853, č. ř. z. 262, odst. 76., pozn. 2., jest toliko lékárníkům bezpodmínečně dovoleno připravená léčiva z ciziny dovážeti, privatní osoby že však potřebují povolení od svrchu jmenovaných úřadů, a že menší množství, které cestující k vlastní potřebě s sebou vezou, aneb obyvatelé hranic proti předložení receptu známých lékařů ze sousedních lékáren si donášejí, tomuto omezení nepodléhá.*
- 2. Že vzhledem k nařízení c. k. ministerstva vnitra ze dne 17. září 1869, č.ř.z. 149, §2., ony věci, v lékárnické sazbě tímto nařízením stanovené, jakož i v rakouské farmakopoei z r. 1869, č.ř.z.77 křížkem označené, vydávány býti mohou od lékárníků toliko na předpis oprávněného lékaře, ranhojiče neb zvěrolékaře.*

³ Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103.str.7. Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911

⁴ Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103. Str.69. Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911

3. *Že prodej tajných léčivých prostředků (Arcana) opětovně znovu publikovaným odstavcem 6. patentu ze dne 25. října 1775 jest zakázán.*

Z toho vychází na jevo, že lékárník z ciziny dovezená léčiva prodávati může toliko tehdy, je-li jejich složení známo, že cizozemská léčiva, která obsahují jednu neb více součástí křížkem označených v nové rakouské farmakopoei a nové rakouské sazbě léčiv, od lékárníka toliko na lékařský předpis vydána býti mohou....“⁵

Vzhledem k tomu, že až do konce 19. stol. byla většina léčivých přípravků připravována v lékárnách a potřebu legalizace léčivých specialit přinesl až rozvoj farmaceutického průmyslu, neznamenal tato nařízení větší omezení dostupnosti léčivých přípravků. S rozvojem farmaceutického průmyslu nastala nutnost reagovat i legislativně.

Velmi důležitou normou, která de jure platila do 1948, bylo **Nařízení c. k. ministerstva vnitra a obchodu č. 152/1883.ř.z., jímž upravují se práva lékáren vzhledem k obchodům se zbožím materiálním a jiným živnostem sem patřících.**

*§1. Příprava a prodej léků každého druhu a každé formy dle lékařského předepsání vyhrazeny jsou výlučně lékárnám.*⁶ Tato právní norma tak teoreticky zapovídala tovární výrobu léčiv vázaných na recept. Vzhledem k tomu, že např. izolace alkaloidů, syntéza nových účinných preparátů byla doménou průmyslu, bylo nutné tuto situaci vyřešit. Řešení se našlo v institutu tzv. ohlašovatele, jak bude popsáno dále.

Přelomovou normou bylo **Nařízení ministeria věcí vniterných č.239/1894 ř.z. ze dne 17. prosince 1894, jímž vydávají se předpisy o ručním prodeji v lékárnách i o přípravě a prodeji lékárnických výrobků, které jsou farmaceutickými specialitami.**

Tímto nařízením ministerstvo rozšířilo práva lékáren o přípravu a prodej farmaceutických specialit. Toto právo bylo definováno takto:

„Dále dovoluje se, že lékárnické přípravky a farmaceutické praeparáty, které byly připraveny dle oficiálních přípravovacích předpisů platných farmakopoei evropských států a podle tuzemských předpisů nejsou vázány na předpis lékařský, mohou býti pojaty v ruční prodej veřejných lékáren.

⁵ Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103. Str.73. Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911

⁶ Nařízení c. k. ministerstva vnitra a obchodu č. 152/1883.ř.z., jímž upravují se práva lékáren vzhledem k obchodům se zbožím materiálním a jiným živnostem sem patřících.

Avšak tyto oficiální tuzemské a cizozemské léčivé přípravky a farmaceutické praeparáty nesmějí do obchodu býti dávány pod žádným jiným nežli autentickým oficiálním názvem.“⁷

Lékárníci směli speciality připravovat, o přípravě museli vést elaborační knihu, kam zapisovali čas, způsob přípravy, množství upotřebených substancí a konečné vyrobené množství. Cenotvorba takto vyrobených specialit je popsána v šesté kapitole, Cenotvorba léčiv.

Nařízená byla i přísná evidence:

„Odstavec 5. O všech neoficiálních domácích i cizozemských farmaceutických přípravkách a specialitách pro ruční prodej chovaných, pro něž autentické předpisy o jich přípravě pokaždé mají býti chovány v lékárně podle ustanovení §1. ministerského nařízení ze dne 17. září 1883. (ř.z.č. 152), lékárník jest povinnen vésti úplné, spořádané seznamy, a to odděleně pro věci od něho samého vyrobené a pro věci odjinad odebrané; seznamy tyto buďte předloženy při prohlídce lékárny i k úřednímu požádání.

Rovněž exempláře vinětek, užívacích návodů apod., kterých potřebuje se při prodeji těchto farmaceutických výrobků, všelikých oznámení a vyhlášek lékárnou učiněných, které slouží ku prodeji řečených věcí, mají býti pohromadě v lékárně, aby k úřednímu vyzvání kdykoliv v ně mohlo býti nahlédnuto.“

Příprava a prodej specialit byla schvalována úřady. *„Držitel neb odpovědný správce lékárny jest povinen výrobu všelikého nového farmaceutického výrobku ku všeobecnému prodeji ustanoveného a k němuž toto nařízení se vztahuje, opověděti politickému úřadu první instance dříve, nežli jej dá do prodeje.*

Jestliže úřad tento ve své vlastní působnosti nezapoví výrobu a prodej jeho, proti čemuž strana může podati rekurs, má předložiti oznámení politickému úřadu zemskému.

Ohlášená věc smí prodávána býti v lékárně teprve tenkrát, až lékárník obdrží úřední vyrozumění, že politický úřad zemský neshledal zapověděti její výrobu a prodej.“⁸

Nestejný postup zemských politických úřadů při posuzování léčiv vedl k centralizaci, realizované nařízením ministerstva vnitra ze dne **16. 4. 1901.**

⁷ Nařízení ministeria věcí vniterných č.239/1894 ř.z. ze dne 17. prosince 1894, jímž vydávají se předpisy o ručním prodeji v lékárnách i o přípravě a prodeji lékárnických výrobků, které jsou farmaceutickými specialitami.

⁸ Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103. Str.215
Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911

„Nařízení ministerstva vnitra ze dne 16. dubna 1901 z. ř. 40, kterým se mění odstavec č. 6 v Nařízení ministeria věcí vniterných č.239/1894 ř.z. ze dne 17. prosince 1894, jímž vydávají se předpisy o ručním prodeji v lékárnách i o přípravě a prodeji lékárnických výrobků, které jsou farmaceutickými specialitami.“⁹ Toto nařízení označuje ministerstvo vnitra jako konečnou autoritu, která povoluje prodej léčivé speciality. Celý proces tedy probíhal takto:

Lékárník nebo odpovědný správce lékárny ohlásil výrobu speciality politickému úřadu první stolice, tj. na úrovni okresů. Pokud přípravek nebyl zamítnut, putovala ohláška s autentickým předpisem a dvěma ukázkami výrobku na politický úřad zemský, pokud tento výrobu a prodej nezakázal, byla žádost předložena ministerstvu vnitra. Výrobek směl lékárník prodávat nejdříve tři měsíce po podání ohlášky, popř. po podání dodatečně vyžádaných podkladů. Náklady tohoto řízení nesl ohlašovatel. Celé řízení bylo zdlouhavé a komplikované, často trvalo několik měsíců.

Toto nařízení také stanovilo podmínky, které musely splňovat lékárnické výrobky, určené pro všeobecný prodej, mezi nimi i léčivé speciality. Zde poprvé zákon povoloval užití obchodního jména:

„Jmen smyšlených, jež v Rakousku jsou chráněna jako slovní známka, smí se užívatí toliko vedle předepsaného označení a s výslovným poukazem k jejich významu jako slovné známky.“

Předepsané označení je popsáno takto:

„Název musí jak co obsahu, tak tvaru odpovídati předpisu (II.3), dle něhož přihlášený přípravek jest zhotoven, případně musí udávatí hlavní nebo nejdůležitější jeho součástku. Officinálních pojmenování nesmí pro lékárnické speciality býti užito.“⁹

Do první světové války se v českých zemích rozšířilo mnoho specialit. V knize Příprava léků a farmaceutických specialit z roku 1905 uvádí L. Melichar 127 ohlášených specialit, z toho jich bylo 49 českého původu.² Počet registrovaných specialit narůstal, v roce 1913 jich bylo registrováno 105, v roce 1925 speciality tvořily již asi čtvrtinu expedovaných léčiv, k prodeji bylo povoleno 361 specialit, z toho 59 cizích.¹⁰

⁹ Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103. Str.289
Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911

¹⁰ Drábek, P., Hanzlíček, Z., Farmacie ve 20. století. NTM a Společnost pro dějiny věd a techniky, Praha, 2005, ISSN 1801-0040

6.2.1. Legislativa v Československé republice.

19. 2.1926 bylo vydáno Vládní nařízení č. 26/1926 Sb. z. a n. ze dne 19. února 1926, o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách, jeho obsah podrobně popisuje V. M. Kopečný ve své diplomové práci.² Vzhledem k horší dostupnosti této práce přikládám úplné znění tohoto nařízení v příloze.

I nadále platilo *Narřízení c. k. ministerstva vnitra a obchodu č. 152/1883.ř.z., jímž upravují se práva lékáren vzhledem k obchodům se zbožím materiálním a jiným živnostem sem patřících* s § 1, „*Příprava a prodej léků každého druhu a každé formy dle lékařského předepsání vyhrazeny jsou výlučně lékárnám.*“ Toto nařízení je zakomponováno i do Vládního nařízení 26/1926. Podle něj ohlášku, tj. žádost o registraci léčivé speciality, podává: „*Majitel veřejné lékárny, který ji sám spravuje, nebo její nájemce či jiný odpovědný správce, chce-li prodávati neb i vyráběti dosud nepřipuštěné léčivé speciality tuzemské (v tuzemsku vyráběné), jakož i chce-li do obchodu uváděti takové speciality cizozemské, jest povinen ohlásiti je u příslušného úřadu a vyčkati výslovného jich připuštění ku všeobecnému prodeji neb i výrobě.*“¹¹ Farmaceutické firmy ohlašovaly své preparáty buď přes svoje lékárny např. B. Fragner – Ph. Dr. R. Fragner, Lékárna U Černého orla; většinou však využívaly služeb jiných lékárníků. Obvykle měly firmy své smluvní ohlašovatele – pro firmu Dr. Ing. Heisler byl nejčastěji ohlašovatelem PhMr. Jan Lupp, lékárník v Chrastí u Chrudimě, firma Medica ohlašovala své preparáty prostřednictvím Lékárny U bílého anděla v Praze, firma Bayer podávala ohlášku prakticky výhradně přes Adamovu lékárnu v Praze. Několik lékáren a lékárníků, např. Adamova lékárna, Ph. Mr. O. Jahn, Ph. Mr. Fr. Schnöbling aj. se na ohlašování specialit zaměřili a znamenalo pro ně další zdroj příjmů. V Seznamu lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji, který obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. prosince 1937¹² je 2102 schválených specialit, Adamova lékárna byla ohlašovatelem 349 specialit, tj. asi 16% registrovaných preparátů. Ohlašovala preparáty firem Bayer, Sanomedia, Boehringer, Dr. Wander, Interpharma a Merc. Obvyklou cenou za ohlášení speciality bylo 500 - 1000 Kč, dále

¹¹ §3 Vládní nařízení č. 26/1926 Sb. z. a n. ze dne 19. února 1926, o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách

¹² Seznam lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Seznam obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. prosince 1937. Praha: Státní tiskárna v Praze 1938

se refundovaly výlohy, např. poplatky, kolky cestovné apod.¹³. Zajímavé bylo doporučení Svazu československého lékárnictva a Grémia majitelů lékáren, aby ohlašovatelé vždy požadovali pojistku výrobce na částku minimálně 400 000 Kč formou povinného ručení.¹³

6.3. Ochrana duševního vlastnictví

6.3.1. Způsoby ochrany duševního vlastnictví

Nutnost ochrany duševního vlastnictví byla poprvé stanovena v *Pařížské úmluvě* na ochranu průmyslového vlastnictví v roce 1883 a v *Bernské dohodě* o ochraně literárních a uměleckých děl v roce 1886. Záměrem tvůrců bylo zamezit nepovolanému a neoprávněnému využití ochraňovaných duševních děl.

Ochrana duševního i průmyslového vlastnictví je založena na registračním principu. Z toho vyplývá, že vlastnictví průmyslového práva je podmíněno včasnou a kvalifikovanou registrací. Patentní úřad v Praze byl založen zákonem č. 305/1919 Sb. ze dne 27. května 1919. Současně se zřízením Patentního úřadu byl ustanoven Patentní soud. Řízení o ochranných známkách probíhalo až do 1. ledna 1950 před obchodními a živnostenskými komorami, a před ministerstvem průmyslu. Odvolacím orgánem ve druhém stupni byl Nejvyšší soud.

Mezi prostředky ochrany duševního vlastnictví patří zejména patent, ochranná známka, průmyslový vzor a užitný vzor. Získáním patentu lze dosáhnout v konkurenčním prostředí výjimečného postavení, které je garantováno zákonodárcem a umožňuje monopolní užití vynálezu ve výrobě a obchodu. Tam, kde není možné nebo vhodné vynález patentovat je možné zvýšit úspěšnost na trhu pomocí obchodních označení, z nich nejznámější jsou ochranné známky.

Patent

Patenty se udělují na vynálezy, které jsou nové, jsou výsledkem vynálezecké činnosti a jsou průmyslově využitelné. Patentovat nelze např. objevy nebo vědecké teorie, nové odrůdy rostlin a plemena zvířat a způsoby léčení lidí a zvířat.

¹³ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1937, XXX/44, 575

Ochranná známka

Ochrannou známkou může být za podmínek stanovených zákonem jakékoliv označení schopné grafického znázornění, například slova, kresby, písmena, číslice, tvar výrobku nebo jeho obal. Cílem je odlišit výrobky nebo služby jedné osoby od výrobků nebo služeb osoby jiné.

Průmyslový vzor

Jedná se o vzhled výrobku nebo jeho části, spočívající zejména ve znacích linií, obrysů, barev, tvaru, struktury nebo materiálů výrobku samotného, nebo jeho zdobení.

Užitný vzor

Užitným vzorem jsou nová, průmyslově využitelná technická řešení, která přesahují rámec pouhé odborné dovednosti. Podmínky ochrany užitného vzoru se od ochrany patentem liší jen požadavkem na úroveň řešení. Z možnosti ochrany užitným vzorem jsou vyloučeny všechny způsoby výroby nebo pracovní činnosti a biologické reproduktivní materiály.¹⁴

6.3.1.1. Patent

Ochrana vynálezů byla poprvé zakotvena v Zákoně ze dne 11. ledna 1897, č. 30 ř. z. o ochraně vynálezů (patentní zákon). Už v tomto zákoně byla zakotvena nemožnost patentování léčiv, možné bylo patentovat pouze výrobní postup. Nemožnost patentování léčiv byla odstraněna až patentovým zákonem z roku 1990,¹⁵ proto se institutem patentu nebudeme zabývat.

6.3.1.2. Ochranná známka

Ochranné známky dávají výrobcí možnost ochrany vlastního produktu před napodobením, zákazník se také v množství výrobků na trhu snadněji orientuje. Ochranné známky tak mají i rozlišovací funkci. Potřeba ochrany hmotných i nehmotných statků si vyžádala kromě vytvoření systému ochranných známek také vznik specifické značky, která ho doplňuje v jeho

¹⁴ 441/2003 Sb. zákon ze dne 3. prosince 2003 o ochranných známkách a o změně zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů, (zákon o ochranných známkách)

¹⁵ Novotný P., Ochrana výsledků tvůrčí činnosti z pohledu teorie a praxe, Praha, 2013, Rigorozní práce, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta

ochranné funkci. Jde o značku užívanou v podobě velkého tiskacího písmena R umístěného v kroužku. Na rozdíl od soukromoprávní povahy ochranných známek má tato značka charakter veřejnoprávní. Účelem této značky je upozornit na to, že výrobek, služba či dílo požívají ochrany.¹⁶

Na území Rakousko-uherské monarchie a tím i v českých zemích, se počátek ochrany průmyslových práv datuje od poloviny 19. století. První právní úpravu ochranných známek na území Rakousko – Uherska představuje **císařský patent č. 230 ze dne 7. prosince 1858**, kterým byl vydán *Zákon o ochraně živnostenských známek a jiných označení*.¹⁷ Tento císařský patent vymezil pojem ochranné známky jako zvláštní druh označení sloužící v obchodním styku k rozlišení výrobků různých výrobců. **Zákonem č. 45 z roku 1865 ř.z.** bylo přiznáno známkové právo i cizincům. Od roku 1890 bylo právo k užívání známky zajištěno zápisem do známkového rejstříku, vedeného u Obchodní a průmyslové komory a zápisem do ústředního známkového rejstříku, vedeného Ministerstvem obchodu díky *nařízení zákona č. 19 ze dne 6. ledna 1890 ř.z., o ochraně známek*.¹⁸

Tento zákon byl vydán v Zákoníku říšském pro království a země v radě říšské. Známkami se v tomto zákoně rozumí: „*zvláštní znamení, která k tomu slouží, aby výrobky a zboží k obchodu určené rozeznávaly se od jiných výrobkův a zboží stejného druhu (symbolické obrazy, chiffrý, vignetty a pod.*“¹⁹

Žadatel musel předložit čtyři exempláře této známky obchodní a průmyslové komoře, v jejímž obvodu byl příslušný podnik. Jeden exemplář se předkládal známkovému rejstříku, který byl veden u obchodní a živnostenské komory, dva exempláře se předkládaly na ministerstvo obchodu. Poslední exemplář se po potvrzení o pravosti vracel žadateli.

Známkové rejstříky byly uloženy u obchodní a živnostenské komory, byly to (a nadále jsou) veřejné listiny. Každý záznam obsahoval

- a) Pořadové číslo rejstříku
- b) Den a hodinu, kdy byla známka podána
- c) Jméno nebo firmu, na něž byla známka zapsána

¹⁶ Slaměňová E., Ochranné známky a jejich konkrétní projevy.2007, Brno, Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity Katedra obchodního práva, str.11

¹⁷ Kepáková et coll., Stručný pohled do historie patentů, Obchodní právo, 1999, IIX/6, 19-22, ISSN 1210-8278.

¹⁸ Slaměňová E., Ochranné známky a jejich konkrétní projevy.2007, Brno, Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity Katedra obchodního práva, str. 12

¹⁹ Zákon č. 19, daný dne 6. ledna 1890 ř.z., o ochraně známek.

d) Jméno podniku a zboží, pro něž známka byla určena

Ústřední známkový rejstřík byl uložen u ministerstva obchodu.

Zneužití známky nebo její neoprávněné užívání bylo přečinem, trestáno bylo pokutou 500 – 2000 zlatých, popř. vězením od tří měsíců do jednoho roku.

Možnost ochránit své výrobky před napodobením využívaly i farmaceutické firmy. Jako první registrovaly své ochranné známky firmy G. Hell a B. Fragner.

6.3.1.2. Ochrana známek v Československé republice

Po vzniku Československé republiky platily tyto zákony i nadále, to zajistil *Zákon č. 471 ze dne 24. července 1919, týkajících se zatímních opatření k ochraně známek*. V tomto zákoně se poprvé vyskytl dodnes používaný termín ochranná známka. Ochranné známky, zapsané u některé obchodní a živnostenské komory bývalé rakousko-uherské říše, byly chráněny na našem území s prioritou původní přihlášky, pokud ve stanovené lhůtě majitel u příslušné komory sdělil, že se domáhá známkové ochrany pro oblast československého státu. Tato právní úprava přetrvala až do roku 1952, kdy byl vydán **zákon č. 8/1952 Sb., o ochranných známkách a chráněných vzorech**²⁰.

Článek I.

*Známky ochranné, které u některé obchodní a živnostenské komory bývalé říše rakousko-uherské do dne vyhlášení tohoto zákona zapsány byly, budou chráněny v území republiky Československé s prioritou původní přihlášky, prohlásí-li majitel známky, pokud tak již před zmíněnou vyhláškou náležitě neučinil, do tří měsíců po dnu, který nařízením bude stanoven, příslušné obchodní a živnostenské komoře v tuzemsku, resp. majitel známky, chráněné pro podnik mimo republiku Československou za podmínek reciprocity, obchodní a živnostenské komoře v Praze, že se domáhá ochrany známkové pro oblast československého státu.*²¹

Řízení o ochranných známkách probíhalo až do 1. ledna 1950 před obchodními a živnostenskými komorami, a před ministerstvem průmyslu, odvolacím orgánem ve druhém stupni byl Nejvyšší soud. Evidence známek byla vedena v Ústředním známkovém rejstříku.

²⁰ Slaměňová E., Ochranné známky a jejich konkrétní projevy. 2007, Brno, Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity Katedra obchodního práva, str. 12

²¹ Zákon č. 471 ze dne 24. července 1919, týkajících se zatímních opatření k ochraně známek.

Tato právní úprava (doplněná *vl. nař. č. 30/1933 Sb. z. a n., o dokladech, kterých jest třeba k průkazu prioritního práva při přihláškách známek a vl. nař. 204/1933 Sb. z. a n., o otiscích a štočcích ochranných známek*) přetrvala až do poloviny 20. století, kdy byla nahrazena již zmíněným zákonem č. 8/1952 Sb., o ochranných známkách a chráněných vzorech.

6.3.1.3. Zneužívání známky – „Kausa Aspirin“

Stává se, že se nějaký výrobek stane natolik populárním, až se jeho název stane synonymem pro ten určitý druh výrobku - např. vysavač Lux. Stává se i to, že výrobce či prodejce zneužívá dobrého jména konkurenčního výrobku a snaží se zaměňovat žádaný značkový výrobek za svůj. Tento osud potkal i jeden z nejpůvodnějších léků v historii – Aspirin.

Účinnou látku Aspirinu – kyselinu acetylsalicylovou – vyrobil v roce 1897 Felix Hoffmann, německý chemik, který pracoval pro firmu Bayer. Ochranná známka byla zaregistrována 17.4.1899, přihlašovatelem byla firma Farbenfabriken Bayer Aktiengesellschaft.²² Aspirin byl v České republice zaregistrován 18. 1. 1927 pod číslem 32.213/26, ohlašovatelem byl Ph. Mr. O. Jahn.²³ Zpočátku byl prodáván ve formě prášku v charakteristických lékovkách, lékárníci prášek rozvažovali a připravovali konečnou lékovou formu.

Na trhu byly i nadále obě formy – tablety i substance určená pro lékárnické zpracování. Na přelomu let 1930 a 1931 vzrušila lékárnickou veřejnost skutečnost, že firma „Bayer-Maister Lucius“ zastoupená v ČSR firmou „Pharma“ Prochaska a Sperk rozesílala na lékárny aspirin v novém balení „*v dosovaných prášcích*“ připravených k jednotlivému prodeji. Svaz čl. lékárnictva zaslal firmě „Bayer-Maister Lucius“ dopis, v němž žádá okamžité zastavení této činnosti s odkazem na porušování práv lékárnických a zákonných předpisů o lékárnických specialitách.²⁴

Aspirin, ČFM Kuks

²² Databáze Úřadu průmyslového vlastnictví, <http://isdv.upv.cz/portal/pls/portal/portlets.ozs.det?pozk=2623&plan=cs>, 17.8.2012

²³ Seznam lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Seznam obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. března 1931. Praha: Státní tiskárna v Praze 1931

²⁴ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1931, XXIX/1, 1

Odpověď firmy „Bayer-Maister Lucius“ uvádí, že tato firma sáhla k tomuto kroku z důvodu: „ochrany své prodejové, zákonem chráněné značky „Aspirin“ v Československu, kde při dožadování se v lékárnách od stran „aspirinu“, byly z větší části expedovány vlastní kompozice prášků, těch kterých lékárníků!“²⁵

Továrna v tom spatřovala obcházení své výslovně žádané značky „Aspirin“, cítila se tímto jednáním poškozována, toto přestupování zákona o ochranné známce hodlala řešit soudně. Vzhledem k tomu, že zákon byl na straně firmy Bayer, reagovalo Ústředí všech svazů samostatných lékárníků následujícím způsobem:

„Presidium Ústředí všech svazů samostatných lékárníků v republice Československé varuje tudíž každého kolegu, jakož i pány spolupracovníky, před vydáváním náhražek při výslovném žádání „Aspirinu“ v lékárnách, a doporučuje pánům kolegům expedici orig. „Aspirinu“ v tabletkách, které jsou ve velkoobchodu volně k dostání.

Upozorňujeme pány kolegy, že továrna bude na dále svými důvěrníky zjišťovati nákupem v lékárnách případnou substituci „Aspirinu“. Zjištěná substitute bude oznámena ministerstvu veřejného zdravotnictví a Ústředí všech svazů samostatných lékárníků v republice Československé za účelem zavedení dalšího řízení.

Ústředí všech svazů samostatných lékárníků v ČSR bylo by nuceno v případech, vzdor tomuto upozornění se opakujících a týkajících se nejen „Aspirinu“ ale i jiných patentovaných přípravků, jména provinilých kolegů v odborných časopisech uveřejniti.

Za Ústředí všech svazů majitelů lékáren v ČSR:

Ph. Mr. Jos. Zintl.

PH.Mr. B. Schultek.

Ph.Mr. A. Cipra. ²²

Na tomto stanovisku trvalo Ústředí všech svazů samostatných lékárníků v republice Československé i nadále. Své stanovisko vyjádřili i v roce 1937:

„Zákazníci, kteří v lékárnách žádají přípravek pod chráněným názvem, mohou obdržeti jedině přípravek, jehož jméno je výrobcem chráněno a který je pod tímto názvem do obchodu uveden.

²⁵ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1931, XXIV/5, 57-58

*Vydáváním jiných přípravků než-li původního výrobku na požádání léku pod chráněným jménem, prohřešuje se lékárník proti zákonu proti nekalé soutěži a vydává se nebezpečí trestního stíhání.*²⁶

Svaz čsl. lékárnictva uzavřel počátkem května 1938 dohodu s firmou I.G. Farben, resp. „Pharma“ Sperk a Prochaska, která provozovala výhradní zastoupení firmy Bayer pro Československou republiku. Podle této dohody, byla firma povinna (dříve než nastoupí cestou soudního zákroku) oznámit Svazu každou protizákonnou substituci svých chráněných přípravků, zejména Aspirinu a Pyramidonu, s udáním okolností, svědků apod. Svaz se zavázal, že u první zjištěné substituce si vyžádá od dotyčného lékárníka prohlášení, že pod konvenční pokutou bude pro příště chráněná práva firmy respektovat. V případě opakované nezákonné substituce lékárník zaplatí pokutu 1 500 Kč pro dobročinné stavovské účely. Pokud lékárník odepře podepsat revers nebo zaplatit pokutu, je firma „Pharma“ Sperk a Prochaska oprávněna zakročit žalobou.²⁷

Co se týče definice pojmu „protizákonná substituce“, tou se zabýval i Nejvyšší soud. Ve svém rozhodnutí ze dne 29. května 1937, Rv III 665/36 se vyslovuje, že není nekalou soutěží, jestliže obchodník upozorní zákazníka, který požaduje patentovaný přípravek pod vžitým názvem, na jiný výrobek a dotazem zjistí, žádá-li si zákazník skutečně přípravek patentovaný (chráněný), nebo zda chce léčivo jiné, podobné, chemicky rovnocenné.²⁸ Dnes je situace zcela odlišná a trend se kloní, především s cílem finančních úspor, na stranu substitucí.

6.4. Boj o speciality mezi lékárnami a farmaceutickým průmyslem

Spor mezi malo a velkovýrobci specialit se rozhořel v roce 1932. Ekonomické důsledky První světové války byly velké a jejich odstraňování bylo dlouhodobou záležitostí.

Velkou hospodářskou krizi odstartoval propad akcií na americké burze a následný hospodářský kolaps v roce 1929. V důsledku tohoto krachu se de facto zhroutily ekonomiky po celém světě. Československá vláda byla postavena před nutností vydat co nejdříve nařízení o devizových omezeních, a to i na léčiva. Obrátila se na Odbornou sekci chemicko-farmaceutickou při Sdružení československých průmyslů chemických s žádostí o zpracování

²⁶ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1937, XXX/ 11, 203

²⁷ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1938, XXXI/17, 289

²⁸ Rozhodnutí ze dne 29. května 1937, Rv III 665/36, Vážný čís. 16251, Věstník Svazu československého lékárnictva, 1938, XXXI/17, 289

seznamu zahraničních léčiv, která lze nahradit domácími přípravky. Sekce obeslala své členské firmy a vyžádala si informativní materiály. K jednání byli přizváni i zástupci velkodrogerií a Svazu čsl. lékárnictva. Lékárníci začali připravovat seznam vlastní, jak je popsáno v kapitole 4. Vznik a vývoj farmaceutického průmyslu. Seznam Odborné sekce byl zpracován, a přestože se jednalo o důvěrný materiál, jeho koncept byl zveřejněn a rozhořela se vášnivá debata.

„Píše se nám z kruhů lékárnických

Vážený pane vrchní starosto!

Dovolujeme si Vám zdvořile sdělit, že vyšel seznam zahraničních léčiv alfabetycky řazených a jim odpovídajících léčiv tuzemských. Seznam jest vydán komitétem pověřeným Obchodní a živnostenskou komorou v Praze. V tomto seznamu se uvádí, že byl prozkoumán předsednictvem Svazu čsl. lékárnictva dne 11. ledna t.r. (1932) za účasti pana dr. Kalendy, autora tohoto seznamu.

Jsme pevně přesvědčeni, že Svaz čsl. lékárnictva nikdy tento Seznam neschválil a neschválí již z těchto důvodů:

- 1. Seznam doporučuje jen několik tuzemských firem, naráží na zákon o nekalé soutěži, tedy jest to krok trestný, který směřuje k oklamání úřadů, lékařů, lékárníků, pojišťoven atd.*
- 2. Seznam činí již na první pohled dojem nerespektování.*

Jak jsme již shora psali, vážený pane vrchní starosto, nevěříme, že Seznam tento schválil Svaz čsl. lékárnictva již z toho důvodu, že nyní vyzýváte v posledním čísle Věstníku ze dne 5. února t.r. všechny výrobce v ČSR, nikoliv tedy několik výrobců, aby do 15. t.m. (15.2.1932, poznámka autora) přihlásili všechny svoje přípravky.

Nevěříme, že byste vynechali výrobce, které namátkou uvádíme a kteří v Seznamu uvedeni nejsou, jako Brýdl, Jahn, Klan, Koláčný, Klöckner, Mariatherma, Nyklíček, Postava, Puzkailer, Russ, Schnöbling, Štorch. Vostřebal atd.

Vážení páni, zakročte sami, jak uznáte. Kapitál může zakoupiti továrny, slabé podniky, zkrátka všechno, co se koupiti dá, ale nemůže zakoupiti to nejcennější, tj. čest Svazu čsl. lékárnictva.“²⁹

²⁹ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1932, XXV/8, 128

Zajímavá je poměrně alibistická odpověď Předsednictva Svazu čsl. lékárnictva:

„ Prohlášení

Presidiální radě Svazu čsl. lékárnictva došlo upozornění od několika kolegů, že vyšel seznam zahraničních léčiv alfabeticky řazených a jim odpovídajících léčiv tuzemských. V seznamu tomto na první straně nachází se poznámka, že seznam ten přezkoumán byl předsednictvem Svazu čsl. lékárnictva. Tato poznámka neodpovídá pravdě! Seznam tento byl ve schůzi prezidiální rady Svazu čsl. lékárnictva sice urychleně čten, avšak prohlášen pány ze sekce chem. farmac. při Svazu chem. průmyslu za důvěrný, sloužící pouze jakožto pomůcka pro první schůze komise stanovené pro povolovací řízení cel. pol. 630. Jeho neúplnost byla pres. radou akcentována a i jednostrannost byla zjevna, ale vzhledem k tomu, že seznam tento prohlášen byl za důvěrný a v předpokladu, že bude doplněn, nebyl se strany pres. rady Svazu pozastavován, ale také nedala pres. rada Svazu nikomu právo k uveřejnění poznámky, že byl předsednictvem přezkoumán! Tolik na vysvětlenou pro širší naši veřejnost.

Předsednictvo Svazu čsl. Lékárnictva“³⁰

K celé záležitosti se vyjadřovali i Dr. J. Fragner a Dr. Ing. Jiří Lewi za Odbornou sekci chemicko - farmaceutickou³¹, na to reagovali zase zástupci Svazu³².

Zajímavé je, že celý spor probíhal o obsah důvěrného spisu, který někdo nezákonně zveřejnil. Důsledkem této aférky bylo založení sekce magistrů farmacie=výrobců léčivých specialit v Čsl. republice.³³ Její historii a aktivity popisuje kapitola 4.3.3. Odbor čsl. lékárníků – výrobců při Čsl. lékárnické Společnosti.

Podstatně větší spor se rozhořel v říjnu téhož roku.

6.4.1. Kausa „Kartelová dohoda“

Dne 6. října 1932 se v Lékařském domě v Praze konala porada zástupců nemocenských pojišťoven a čtyř chemicko–farmaceutických firem (B. Fragner, Remed, Pragochemia, Norgine). K jednání byli přizváni i zástupci Svazu čsl. lékárnictva.

³⁰ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1932, XXV/8, 128

³¹ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1932, XXV/8, 128

³² Věstník Svazu československého lékárnictva, 1932, XXV/8, 131

³³ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1932, čís. XXV/16, 266

Výsledkem jednání byl dopis, který jeho autor, MUDr. Adolf Maixner, jeden ze zakladatelů a majitelů firmy Remed, nechal rozeslat nemocenským pojišťovnám, zdravotnickým úřadům a korporacím. Pro lepší orientaci v problému uvádím celý text, připomínám, že v roce 1932 lékaři stále nesměli předepisovat speciality pro léčbu pacientů – pojištěnců.

„I. Nemocenské pojišťovny sjednají s vedoucími československými firmami chemicko-farmaceutickými dohodu, dle níž dostane se jim pro pojištěnce levných specialit léčivých.

II. Speciality pro pojišťovny vyráběné budou spolehlivé jakosti, přesně dosované, v jednoduchém balení. Firmy, které k dohodě této přistoupí, dají k dispozici typy svých specialit k volnému výběru. Zástupci nemocenských pojišťoven zvolí z nich typy jim konvenující, které budou pod novými jmény v pokladničním balení dodány lékárnám pouze pro členy nemocenských pojišťoven.

III. Úsporami, kterých bude dosaženo tím, že odpadne vydání za propagandu a inserci, že bude vyloučen velkoobchod, že režie při výrobě velkého množství jednoho přípravku jedinou firmou se sníží, zlevní se speciality pro nemocenské pojišťovny průměrně o 25%.

IV. Firmy chemicko-farmaceutické, jejichž speciality budou vybrány jako typy a které budou pověřeny jejich výrobou, sdruží se za účelem jednotného vedení a budou dodávati lékárnám prostřednictvím společné prodejní kanceláře, jejíž jméno zmíněné výrobky ponosou.

V. Nemocenské pojišťovny dají svým lékařům seznam těchto specialit, aby je předpisovali ve všech případech, kde jimi terapeuticky vystačí. Výběr bude tak široce založen, aby lékaři měli téměř vždy možnost předepsati přípravek dle charakteru choroby.

VI. Realizace návrhu bude řízena komisí, ve které nemocenské pojišťovny budou mít své zástupce. Ta bude stálou institucí správní, bude kontrolou a prostřednicí mezi výrobcí a nemocenskými pojišťovnami a bude seznam dle potřeby a pokroků terapie doplňovati.

VII. Nemocenské pojišťovny určí přírážku lékárnickou po jednání s ústředními činiteli a pojednají s finančními úřady o obrátové dani, ježto půjde o léčiva pro strany úlev požívající“.³⁴

Tento text byl přílohou i dopisu zaslaného Svazu čl. lékárnictva. V textu dál autor osvětluje další záměry a navrhuje cenotvorbu specialit, určených pouze pro nemocniční pokladny.

³⁴ Věstník Svazu československého lékárnictva., 1932, XXV/48, 792

Navrhuje tam snížení lékárnické přírážky z 50% na 40% u léčiv do 10Kč, z 40% na 30% u léčiv dražších než 10 Kč.

Návrh vyvolal bouřlivé reakce. Těžko říci, co vyvolalo větší odpor, jestli navrhované snížení marže, vyloučení velkodrogerií z distribuce nebo zapojení nemocenských pokladen do schvalovacího procesu. Skutečností je, že přijetí tohoto návrhu by ovlivnilo většinu, ne-li všechny lékárny. V 30. letech bylo nemocensky pojištěno již víc než 80% obyvatelstva, povinnost lékařů používat přednostně smluvní speciality by vedla k výraznému snížení magistraliter preskribce, stejně tak, jako masové užívání levnějších specialit s nižší marží. Spor trval celý podzim 1932, přenesl se i do roku 1933, polemiky a názory byly publikovány i v dalších farmaceutických časopisech, např. Časopise československého lékárnictva.³⁵ Autoři návrhu své řešení obhajovali i v nelékárenských tiscích, např. Sociálně zdravotní revui³⁶, lékárníci vehementně protestovali, celá debata se neobešla bez vzájemných útoků a osočování. Dnes je tento způsob cenotvorby a vyjednávání zcela legální, dohodnutá nejnižší cena je přímo uvedena v číselníku.

Do diskuse o užití specialit se zapojili retaxátoři pokladen. Zajímavý článek vyšel v Soc. Zdravotní revui, autorem byl retaxátor Mr. Tengler z Mor. Ostravy. Článek přetiskl i Časopis čsl. lékárnictva ve své Hospodářské hlídce. V tomto článku autor schvaluje návrh dr. Maixnera a navrhuje družstevní formu pro výrobu nemocenských pokladen, zároveň doufá, že v novém lékárnickém zákoně bude zrušeno výhradní právo expedice léků v lékárnách a že pojišťovny nabudou oprávnění vydávat léčivé speciality svým členům, aniž by si musely zřizovat vlastní lékárny.³⁷ V tomto článku předvídal další vývoj farmacie a lékárnictva, protože tato skutečnost byla uzákoněna novelou zákona o nemocenském pojištění z roku 1934 (*Vládní nařízení ze dne 25. července 1934, č. 112 Sb. z. a n. o pojištění pro případ nemoci, invalidity a stáří*), která umožnila lékařům nemocenských pojišťoven vydávat léčivé speciality přímo v ordinaci. Marný boj lékárníků proti těmto změnám je popsán v disertační práci Valášková, L.: „Farmacie v Českých zemích v letech 1928 -1938/9“, disertační práce, Univerzita Karlova - Farmaceutická fakulta Hradec Králové, 2008.

³⁵ Časopis českého lékárnictva, 1932, XXV/1, 79

³⁶ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1933, XXVI/37, 548

³⁷ Věstník Svazu československého lékárnictva, 1933, XXVI/37, 548

6.5. Boj o sortiment mezi lékárnami a drogeriemi

Tato kapitola je tvořena publikací

Lisá M, Vranová V, Kallusová M.: Studie vztahu lékáren a drogerií v Československé republice (1918–1938). Prakt. lékař. 2013; 9(3): 146–149

Studie vztahu lékáren a drogerií v Československé republice (1918–1938)

Martina Lisá¹, Vilma Vranová², Marcela Kallusová³

¹Nemocniční lékárna Všeobecné fakultní nemocnice, Praha

²Ústav aplikované farmacie, Veterinární a farmaceutická univerzita Brno

³Lékárna Pod sv. Antonínkem, Blatnice

Kompetenční spory lékárníků a drogistů lze zaznamenat už od samotného vzniku obou profesí. Vyvrcholily počátkem 20. století, kdy rozdělení jejich pravomocí bylo nejasné a tyto často splývaly. Nepřehledná situace při novelizaci a tvorbě nových zákonů umožňovala rozličným zájmovým skupinám, ať už drogistům, farmaceutickému průmyslu nebo nemocenským pokladnám posilovat své postavení na úkor nejednotného a konzervativního lékárnictva. Kvalitní lékárenský dorost, drcený legislativní nemožností uplatnit se ve vlastním oboru, si své profesní ambice realizoval založením a rozvojem drogerií, to situaci lékáren ještě ztěžovalo. Tento vývoj přerušila druhá světová válka, následovalo znárodnění průmyslu a zestátnění lékáren, což všechny výše popsané spory ukončilo.

Klíčová slova: lékárny, drogerie.

Study on the relation of pharmacies and drugstores in Czechoslovak Republic (1918–1938)

Conflicts of competencies between pharmacists and druggists can be traced back to the very origins of both professions. They culminated in the early 20th century when the distribution of their powers was unclear and these often overlapped each other. A confused situation in revising and creating new laws allowed various interest groups, whether it be druggists, the pharmaceutical industry, or sickness funds, to reinforce their position at the expense of the disunited and conservative pharmacy profession. Being unable to assert themselves in their own field for legislative reasons, the well-qualified new generation of pharmacists realized their professional ambitions by establishing and developing drugstores, which made the situation of pharmacies even worse. This development was interrupted by World War II and followed by the nationalization of industry as well as of pharmacies, which brought all the above-mentioned conflicts to an end.

Key words: pharmacies, drugstores.

Úvod

28. 10. 1918 vyhlásil Národní výbor v Praze samostatný československý stát, Československou republiku (ČSR). Prvním zákonem nového státu se stal narychlo připravený zákon, zvaný „recepční norma“, schválený dne 28. 10. 1918 na schůzi pléna Národního výboru v Praze, později publikovaný ve Sbírce zákonů a nařízení pod číslem 11. Podle tohoto zákona „veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti“. Recepčním zákonem došlo k převzetí rakouského a uherského právního řádu a rakouské a uherské veřejné správy (1). Pro pochopení situace v nově vzniklé ČSR a vztahů mezi drogisty a lékárníky bude proto nutné vrátit se do období Habsburské monarchie, Rakouského císařství i Rakousko-Uherské monarchie.

Vznik a vývoj velkodistribuce drog a drogerií

První zmínky o lékárnách na našem území pochází z 13. stol. Výroba léčiv však není možná bez výchozích surovin. Léčivé drogy, které ve střední Evropě nebylo možné získat pěstováním a sběrem, byly dováženy ze středisek velkoobchodu, hlavně námořních přístavů. Hlavním tržištěm drog orientálního původu byly

od 9. stol. Benátky, odkud kupci vozili zboží na trhy do vnitrozemí, pro Čechy byly důležité trhy zejména v Frankfurtu, Norimberku a Augsburgu. Jedním z prvních známých velkoobchodníků s drogami byl Petr Chaval, který měl do roku 1595 obchod v Praze (2). V 17. stol. byl už velkodrogistický obchod naprosto běžný, což dokládají různé úřední výnosy, které řeší spory o prodejová práva mezi lékárníky a materialisty (2).

Za vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. se zdravotnictví, včetně farmacie, dostalo do novodobé etapy svého vývoje. Zákonodárné úpravy zdravotnictví zahájil *Všeobecný medicínský řád*, vyhlášený na Moravě 1752, v Čechách a ve Slezsku 1753, následovaný *Generálním zdravotním normativem*, zákonem vydaným 2. 1. 1770 a uplatňovaným pak v zemích celé monarchie (3). K přípravě a prodeji léků a léčiv byli medicínským řádem Marie Terezie z roku 1752–1753 jako jediní odpovědní ustanoveni lékárníci: „Materialisti atd. nemají s léky nic co činiti, aniž jaké medicíny, které zcela jen lékárníkům patří připravovati“ (4).

Zdravotní normativ Gerharda van Swieteny z roku 1770 a jeho dodatek z roku 1773, zakázaly výrobu a prodej všech léků mimo lékárny (5). Od lékárníků byla požadována odborná způsobilost prokázaná zkouškou na lékařské fakultě

některé rakouské univerzity, lékárny byly pravidelně kontrolovány zdravotními komisemi. Patent z 20. 4. 1775, kterým byla zavedena zákonná sazba lékárnická, zakazoval materialistům pod pokutou 20 tolarů ruční prodej léků. To však jsou poslední úřední výnosy, které určují jako jediného povolání odborníka k výrobě a prodeji všech léků lékárníka. Další normy, např. *Nařízení c. k. ministerstva vnitra a obchodu č. 152/1883. ř. z., jímž upravují se práva lékáren vzhledem k obchodům se zbožím materiálním a jiným živnostem sem patřících*, ponechávají lékárnám exkluzivitu pouze pro léky na předpis (6).

Živnostenský řád z roku 1859

Mezníkem v obchodování s léčivými a jejich prekursory byl živnostenský řád, vydaný v roce 1859. [*Císařský patent č. 227/1859 ř. z., jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnosti uvádí řád živnostenský pro celý rozsah říše (kromě správního obvodu benátského a Vojenské hranice) (zrušen 65/1965 Sb., zákoníkem práce)*]. Paragraf 16, odstavec č. 13 živnostenského řádu přivodil ztrátu monopolu výroby a prodeje léčiv v lékárnách. Povolil totiž výrobu a prodej jedů a látek, sloužících k výrobě léčiv, s výjimkou látek, s nimiž směl zacházet pouze lékárník, jako novou koncesova-

Prakt. lékáren. 2013; 9(3): 146–149

nou živnost. Zákon byl novelizován nařízením č. 39/1883, č. 97/1886, č. 26/1907. V novelizovaných předpisech byla živnost výrobce a prodejce jedů a chemikálií definována v paragrafu 15, odst. 14 živnostenského řádu a to: „Výroba jedů a příprava látek a preparátů, které jsou určeny, aby jich užito bylo za léky, jakož i prodej obojích věcí, **pokud není výlučně vyhrazen lékárníkům**, pak výroba a prodej strojních vod minerálních.“ (5).

Dalším rozšířením prodeje jedů a surovin pro výrobu léčiv mimo lékárny bylo nařízení ministerstva vnitra a obchodu z 21. 4 1876 č. 60 říšského zákona, které upravovalo obchod s jedy, jedovatými léčivy a preparáty chemickými, zdravotními, potřebnými jen k účelům technickým a ekonomickým na základě průkazu a povolení k prodeji jedů. Jeho získání však bylo velmi snadné a stylizace nařízení tak široká, že nebylo „jedovatiny“, která by se pod toto nařízení neschovala (5). Nařízení sice udávalo, jak je třeba s jedy zacházet, ale už neurčovalo kdo a jak bude prodej tohoto zboží kontrolovat. To často vedlo k zcizování jedů a omamných látek personálem závodu nebo k jeho nezákonnému prodeji (5).

Koncem 19. století tak vznikla nová koncepcí živnost k výrobě a prodeji léčivých přípravků, převážně drog. Její majitelé se nazvali drogisté a své obchody drogeriemi.

Rozvoj velkdrogerií a stavu vůbec

Mezi prvními zakladateli drogerií byli magistři farmacie, kteří si nemohli zřídit vlastní lékárnu, ať už pro nedostatek finančních prostředků, či překážky, kladené již zavedenými lékárnami, tzv. rekursy. Vybavení drogerie nebylo upraveno žádnou normou, obchody neměly předepsanou minimální velikost ani povinné zařízení, tím měly menší režii a následně i nižší ceny lékárnických komodit. Úroveň drogistů rychle stoupala. V roce 1884 byl založen Všeobecný spolek drogistický s celorakouskou působností, z něj vznikl v roce 1919 Spolek drogistů Československa. O jedenáct let později, 1894, byl vydán první drogistický kalendář (7), v roce 1895 byl založen Klub českých asistentů drogerie. Drogisté založili grémia, provedli rajonísaci, pro výkon povolání požadovali absolvování dvouleté odborné školy, zakládali výrobní a nákupní družstva, např. družstvo Droga (1916–1948), Gremodroga (1924), Drogofot (1932–1933), Svěpomoc (1928), Droma (1929) (7). V roce 1901 začali vydávat vlastní časopis Český drogist. Stal se oficiálním tiskovým orgánem Všeobecného spolku drogistů Rakouských (7).

S rozvojem průmyslu stoupl množství vyráběných chemikálií, užívaných i při výrobě léků. Bylo obtížné přesně určit, co ještě spadá pod prá-

Tabulka 1. Počty živnostníků oprávněných k prodeji jedů v roce 1924

	Čechy	Morava	Slezsko	Celkem
Lékárnici	63	47	20	130
Živnostníci (dle § 15 odst. 14 ž. ř. z r. 1907)	38	0	7	45
Velkodrogisté, drogisté a obchodníci se smíšeným zbožím	570	145	15	730
Celkem	671	192	42	905

vo drogistů a co už nikoliv. Proto vyšlo ministerské nařízení z 17. 9. 1883 č. 152 říšského zákona a jeho doplněk z 17. 6. 1886 říšského zákona, vydané na podkladě novely živnostenského řádu z roku 1883. V § 54 stojí, že ohraničení práv prodeje mezi lékárníky a drogisty bude upraveno po slyšení živnostenské a obchodní komory cestou nařízení (5).

Toto nařízení rozšířilo pravomoci drogistů. Příprava a prodej léků zůstala v gesci lékáren, ale už § 2 povolil drogistům prodej všech dietetických a kosmetických přípravků, impregnovaných obzovových látek a všech věcí „jichž netoliko k léčení, nýbrž i jinak technicky se potřebují“ a § 3 pak jmenovitě vypočítává 50 drog dosud: „toliko k léčivým účelům užívaných“, jejichž prodej byl povolen i živnostníkům s koncesí podle §15 odst.14 živnostenského řádu, ale i drogistům a dalším živnostníkům, pokud k tomu dostali zmocnění od živnostenského úřadu I. instance. (5). Nařízení z 8. 12. 1895 č. 188 říšského zákona drogistům a jiným obchodníkům, k tomu zmocněným, povoluje prodávat devět z těchto drog také v hrubém prášku k zvěrolékařskému účelům (5). Rakouský lékopis, osmé vydání (*Pharmacopoea Austriaca editio VIII., vydán nařízením ministerstva vnitra ř. z. č. 119/20. 6. 1906*), tak obsahoval 698 položek, z nichž bylo 129 léčiv povoleno vydat jen na lékařský předpis, všechna ostatní mohl prodávat i koncesovaný drogist. Ale i z těchto 129 přípravků bylo možno 29 látek prodat pro technické účely nebo na základě jedové koncese. Zbývalo tak sotva 100 léčiv, vázaných na lékařský předpis, která se směla vydat jen v lékárně.

Lékárna měla oproti drogerii mnoho dalších povinností, např. mít na skladě povinnou zásobu určených preparátů a léčiv, jež musela na své náklady každoročně obnovovat, mít v laboratoři předepsané vybavení (reagenční aparát, destilační přístroj, mikroskop, analytické váhy...), což bylo velmi nákladné. K dalším povinnostem patřilo držet nedělní a noční služby a ručit za kvalitu, tj. provádět analýzu, léčiv (8). Nic z toho nebylo povinností drogerií. Drogerie ani nebyly, na rozdíl od lékáren, podřízeny povinným každoročním visitacím úředními lékaři.

Československá republika

Československá republika vznikla 28. 10. 1918. Recepčním zákonem došlo k převzetí rakouské-

ho a uherského právního řádu. Výše uvedená nařízení tak převzala i nově zřízená Československá republika a problémy lékáren a drogerií se i nadále odrážely ve vývoji farmacie. Počty prodejců jedů a prekurzorů léčiv stále narůstaly (tabulka 1) a boj o trh se stále zvěšťoval.

Podle statistiky z roku 1924 vlastnili magistři farmacie 126 drogerií, z toho 115 v Čechách a v zemi Moravskoslezské (Praha 19 závodů). Z tohoto počtu jich bylo 36 přiřčeno k lékárnám jako vedlejší závody. Na Slovensku jich bylo 8, na Podkarpatské Rusi pouze 3. Tento markantní rozdíl mezi Českými zeměmi a územím původně uherským byl způsoben tím, že na území Slovenska a Podkarpatské Rusi platily uherské zákony, které lékárny chránily jako zdravotní instituci, a tím pádem takový rozvoj drogerií nebyl možný (4).

Mezi drogisty působilo značné množství magistrů farmacie (9), (např. místopředseda spolku drogistů Československa byl PhMr. Ladislav Květ, dále PhMr. Vojtěch Panenka, PhMr. František Kremlička, PhMr. Antonín Petráš, PhMr. Josef Rottenborn (7), což jistě přispělo k tomu, že drogisté měli obdobnou organizaci jako lékárníci na bázi grémií, kterých bylo osm (10). Drogisté vydávali i svůj vlastní časopis „Český drogist“ (od roku 1901) (7) a pro německé kolegy v ČSR „Deutsche Drogistenzeitung“ (11), chtěli zavést i drogistické komory (12).

Snahou drogistů bylo unifikovat živnostenská oprávnění svých členů, rozšířit a přesně ohraničit svá prodejová práva. Především chtěli získat právo k prodeji lékopisných artiklů, volně prodejných léčiv, práva na expedici na veterinární předpisy a k prodeji farmaceutických specialit. Proti tomu požadavku se postavili i veterinární lékaři: „**Professoři zvěrolékařské vysoké školy proti drogistům.** Jak sděluje Pharm. Ztg. usnesl se profesorský sbor Vysoké školy zvěrolékařské v Brně na protestu proti expedování léků v drogeriích na zvěrolékařské recepty.“ (13).

Splnění drogistických požadavků by v podstatě znamenalo likvidaci lékáren. Lékárny měly významně větší režii (vysokoškolský personál, povinné zásoby a vybavení, povinné noční služby, lékopisná jakost léčiv), tím pádem i prodávaly dražší. Skutečností je, že lékárníci uměli tyto

povinnosti, zejména povinné noční a nedělní služby, obrátit ve svůj prospěch. Povinnost noční či nedělní služby na druhé straně totiž znamenala výhodu větší dostupnosti. Na tuto skutečnost drogisté nikdy neopomněli upozornit: „Obrácené jest také nekalou soutěží každý výdej léčiv lékárnou bez receptu, nebo rady v lékárnách notoricky poskytované na úkor lékařů, anebo prodej předmětů lékárnám nevyhrazených v dobu nedělního a svátečního klidu, kdy ostatní obchody musí míti zavřeno, lékárník však těžší ze svého postavení zdravotních ústavů, které musí míti otevřeno a prodávají po živnostensku veškeré zboží, po němž je poptávka (kartáčky na zuby, mýdlo, mycí houby, vína atd.)“ (14).

Boje o sortiment

Lékárny si chtěly uchovat svůj monopol na léčiva i výhradní postavení na trhu s doplňkovým sortimentem, což v lékárnách byly prostředky jako balzámy, mazání, čaje a čajové směsi, masti, pastilky atd., veškeré potřeby k ošetření kojenců (mýdla, zásypy, gumové zboží, dětské moučky), veškeré dietetické a sladové preparáty, rybí tuk, různé emulze, nervy sílící preparáty biokleinové, vitaminolové, veškeré minerální vody, zředěné sole a výrobky, ovocné šťávy a léčivá vína, dále všechny léčivé a ochranné prostředky k pěstění zubů, pleti a hygienické toaletní prostředky. Lékárníci prodávali i veškeré prostředky k ošetřování nemocných, dezinfekční prostředky, náplasti, obvazy a obvazové látky, kýlní pásy, irigátory, vložky do postelí, vzduchové pláště, teploměry atd. stejně jako přísady k uhlíkatým, kyslíkatým, slatinným a jehličnatým lázním, veškerá léčivá mýdla (15). Drogisté si svůj sortiment pečlivě hlídali, snažili se o omezení prodeje drogistického zboží, například u fotografů a v holičstvích (16), snažili se znemožnit lékárnám prodej kosmetiky a dietetik s tím, že je to artikl povolený k prodeji jen v drogeriích: „**Spravedlivý zákrok Ústřední Rady ve prospěch obchodnictva.** V poslední době vystoupila opět do popředí otázka, zdali lékárníci v rámci svého živnostenského oprávnění smějí prodávati mimo jim příslušejících léčiv také zboží jiné, spadající čistě pod pojem obchodu podle živnostenského řádu, z něhož je lékárnictví – jak známo – vyňato. Naše stavovské organizace zastávají odedávna názor, že chtějí-li lékárníci obchodovati také na př. zbožím voňavkářským, kartáčky na zuby, prášky do pečiva atd., musí být k tomu zvláště zmocněni živnostenským listem, znějícím na tuto obchodní živnost.“ (17). Nutno dodat, že Ústřední Rada obchodnictva ČSR dala drogistům za pravdu a vyzvala živnostenské úřady, aby zakročily proti lékárnám, které obchodují bez živnostenského oprávnění nelékárenským zbožím.

Dalším sporným bodem byla otázka léčivých specialit. Lékárníci bojovali proti jejich zavádění na trh – snižovala se tak preskribce magistraliter přípravků, která tvořila základ jejich příjmů. Nástupu specialit nebylo možné zabránit, a tak se lékárníci snažili udržet si alespoň monopol na jejich výdej a prodej. O léčivé speciality však projevíli zájem i drogisté, stejně jako nemocenské pojišťovny. Novela zákona o nemocenském pojištění z roku 1934 (Vládní nařízení ze dne 25. července 1934, č. 112 Sb. z. a n. o pojištění pro případ nemoci, invalidity a stáří) umožnila lékařům nemocenských pojišťoven vydávat pojištěncům léčivé speciality, na které se vztahuje vládní nařízení ze dne 19. února 1926, č. 26 Sb. z. a n. o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách. Marný boj lékárníků proti těmto změnám podrobně popisuje Mgr. Ladislava Valášková, Ph.D., ve své disertační práci „Farmacie v Českých zemích v letech 1928–1938/9“.

Drogisté také nezůstali stranou. Požadovali, aby jim byl paušálně povolen prodej všech léčivých specialit, které nebyly vázány na lékařský předpis. Jejich argumentem bylo, že jejich kvalifikace pro výdej baleného a jasně označeného zboží je naprosto dostačující. V tomto požadavku našli drogisté oporu v chemickém průmyslu, který v drogeriích spatřoval posílení svého distribučního aparátu. Síť šesti tisíc samostatných drogerií byla pro výrobce mnohem zajímavější než 1 200 lékáren (18).

Zákon o úpravě činnosti drogistické

Spor mezi lékárníky a drogisty ovlivnil i projednávání nového zákona, který měl upravovat drogistickou živnost. Drogisté se stále řídili zákony schválenými v období Rakousko-Uherska (§15., bod 14. živnostenského řádu a nařízením ministerstva vnitřní a obchodu ze dne 17. 9. 1883, č. 152. ř. z. a ze dne 17. 6. 1886, č. 97. ř. z.) (19). Nové návrhy drogistických práv byly pro lékárníky alarmující a v podstatě likvidační. Umožnily by drogistům prodávat volně prodejná léčiva, vydávat a připravovat veterinární léčiva připravovaná podle zvěrolékařského předpisu, dodávat hotové léky ve velkém lékařům, zvěrolékařům i pro léčebné ústavy.

Lékárníci vystoupili proti schválení tohoto zákona. Největší problém jim dělala ta část návrhu zákona, která drogerie opravňovala k přípravě, drobnému prodeji a k přechovávání léčiv, léčivých přípravků a specialit, v případě, že tato činnost nebyla realizována lékárníci.

Zajímavostí je, že k významným odpůrcům této změny patřili i zvěrolékaři: „**Představenstvo Zvěrolékařské komory pro republiku českosloven-**

skou v Praze zabývající se ve své schůzi dne 26. února 1931 úsilím živnosti drogistické, jímž se tato domáhá oprávnění připravovati léky pro zvířata dle zvěrolékařských předpisů, pevně stojí na stanovisku l. sjezdu čs. zvěrolékařů v Brně v r. 1927, který prohlásil: „l. sjezd čs. zvěrolékařů v Brně odmítá se vším důrazem snahy drogistů po oprávnění vydávati léky a léčiva každého druhu a formy pro zvířata a prohlašuje, že zvěrolékaři nikdy k podobnému kroku svého souhlasu nedají. Vzájmu veškerého veřejného zdravotnictví, jehož jsou zvěrolékaři spolustrážci, varují povoláné úřední činitele před takovým uvolněním zásobování veřejnosti léčivy a léky. Kdyby však přes to národně demokratický návrh zákona o úpravě činnosti drogistické, tisk. 796 ze dne 18. listopadu 1930 měl býti uzákoněn, odmítají zvěrolékaři předem odpovědnost za zdraví zvířat a produktů z nich a za nebezpečí pro zdraví lidu, jakož i národohospodářské škody vzniklé aplikací léků, připravených nedostatečně vyškolenými drogisty.“ **Představenstvo Zvěrolékařské komory pro republiku československou v Praze“ (20).**

V případě projednávání drogistického zákona se, snad poprvé ve své historii, lékárníci postavili k účinné obraně a přes veškerou snahu drogistů tento zákon nebyl přijat.

Závěr

Životní podmínky lékárníků i drogistů byly počátkem 20. stol. velice obtížné. Přestože veškeré fungování Rakousko-Uherského státu bylo svázáno a regulováno značným množstvím zákonů, vyhlásek a nařízení, rozdělení pravomocí a kompetencí těchto profesí bylo nejasné a tyto často splývaly. Tyto zákony přebírala i nově vzniklá Československá republika. Dalším problémem bylo, že zákonodárství nestačilo reagovat na přetrvávající změny ve vědě, průmyslu i společnosti, ani na množství nově vznikajících léčiv, což vedlo i k nepřehlednosti ve schvalování a registraci léčiv. Snaha o reformu a vytvoření nových zákonů, které by lépe odrážely situaci společnosti, ovlivněné novými objevy, zaváděnými technologiemi i společenskými změnami, byla ztížena ochotou vlády a parlamentu umožnit všem zúčastněným stranám se vyjádřit k novému zákonu a snahou schválit ho až po úplném projednání a sjednocení se s odbornou veřejností. Díky tomu trvalo schvalování zákonů a zavádění potřebných změn velice dlouho. Tato nepřehledná situace umožňovala rozličným zájmovým skupinám, ať už drogistům, farmaceutickému průmyslu nebo nemocenským pokladnám posilovat své postavení na úkor nejednotného a konzervativního lékárnictva. Lékárníci dogmaticky lpěli na historických privilegiích a nebyli schopni a ochotni přijmout změny plynoucí z vývoje a výsledků vědeckotechnické revoluce.

Nejkvalitnější lékárenský dorost, drcený legislativní nemožností uplatnit se ve vlastním oboru, si své profesní ambice realizoval založením a rozvojem drogerií, což situaci lékáren ještě ztěžovalo. Tento vývoj přerušila druhá světová válka, následovalo znárodnění průmyslu a zestátnění lékáren, což všechny výše popsané spory ukončilo.

Literatura

1. Schell K, a kol.: Dějiny české veřejné správy, str. 91, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o. Plzeň, 2009, ISBN 978-80-7380-203-5.
2. Novák JS. Velkodrogerie v osmnáctém století: Český drogist 1923; (1–5): 3, 15, 27, 39, 53.
3. Rusek, a kol.: Kapitoly z dějin Československé farmacie. Slovenské pedagogické nakladatelství Bratislava 1970.
4. Referáty ze Sjezdu Odboru Org. Čsl. kondic. Lékárníků 1–2. 11. 1924: 13–24 (Časopis československých Lékárníků 1924; 4: 86–92).
5. Lisá M. Česká farmacie v letech 1918–1928, disertační práce, Univerzita Karlova – Farmaceutická fakulta Hradec Králové, 1999.
6. Sběrka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103. str. 90. Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911.
7. Kallusová M. Vývoj vztahů lékárenství k drogeriím/farmaceuti jako drogisté/, písemná práce k rigorosnímu řízení, Univerzita Karlova – Farmaceutická fakulta v Hradci Králové, 1977.
8. Lékárnický Týdeník 1919; 1: 226.
9. Lékárnický Týdeník 1920; 2: 173–174.
10. Lékárnický Týdeník 1920; 2: 249.
11. Lékárnický Týdeník 1921; 3: 136.
12. Lékárnický Týdeník 1919; 1: 81.
13. Český drogist, ročník XXI 1920; 2: 19.
14. Odpověď Jednoty našich gremií na memorandum Svazu Čsl. Lékárníků, Český drogist, ročník XXXIII 1933; 16: 239.
15. Český drogist, ročník XXVI 1926; 22: 273.
16. Lékárnický Týdeník 1919; 1: 81.
17. Český drogist, ročník XXXI 1931; 23: 361.
18. Český drogist, ročník XXXIV 1934; 21: 325.
19. Valášková L. „Farmacie v Českých zemích v letech 1928–1938/9“, disertační práce, Univerzita Karlova – Farmaceutická fakulta Hradec Králové, 2008.
20. Věstník Společnosti Československého lékárnictva, Lékárnický týdeník 1931; XXIV(10): 137.

Článek přijat redakcí: 1. 10. 2012

Článek přijat k publikaci: 21. 3. 2013

PharmDr. MVDr. Vilma Vranová

Ústav aplikované farmacie FAF VFU

Palackého 1–3, 612 42 Brno

vranovav@vfu.cz

7. CENOTVORBA LÉČIV

Léky byly a jsou zvláštním druhem zboží, jejich výroba i prodej byly vždy regulovány, výroba lékárenskými řády, závaznými lékopisy i stanovením povinné kvalifikace výrobců; prodej stanovením pevných cen, vydáváním sazeb i regulací taxy. Cena léčiv závisela (a závisí) i na daňovém zatížení výrobců a nemocenském pojištění.

7.1. Úvod

Základ pro cenovou regulaci léčiv pro Svatou říši římskou dal Friedrich II Sicilský (1272 – 1337) ve svých řádech – *Constitutiones regales, Capitula alia a Ordinationes generales*, vydaných v letech 1231 – 1241. U nás je nejstarší známý sazebník *Statuta physicorum apothecariorum et medicorum* - řád pro lékaře, lékárníky a ranhojiče. Tento řád sestavil někdy v letech 1336-50 vratislavský biskup Tomáš ze Sarepty, osobní lékař knížete Boleslava III. z Lehnice a rada císaře Karla IV. Karel IV. ho v letech 1335-1350 konfirmoval pro Vratislav. Vratislavský řád začíná lékárenskou sazbou, ceníkem komposit, vybraných hlavně z Antidotaria Nicolaova (vznik 1220-1240 v Paříži). Vlastní řád, tj. nařízení upravující činnost a vzájemný poměr zdravotníků a jejich povinnosti, stanovil všem jmenovaným zdravotníkům povinnost stvrdit přísahou před městskou radou řádné plnění svých profesionálních úkolů po předchozím prokázání své způsobilosti. Porušení přísahy se trestalo. Lékárník se zavazoval k taxování dle stanovené sazby, nesměl mít "obchodní" domluvu s lékařem, ani ho v domě ubytovat a stravovat. Přípravky směl vyrábět lege artis a v přítomnosti lékaře. Měl zakázáno tajně či veřejně léčit, lékárnický pomocník však mohl podávat klystýry. Lékaři se zakazovalo posílat pacienta do určité lékárny, lékař ani ranhojič nesměli provozovat lékárnu. Řád stanovil vizitovat každý měsíc lékárny a dohlédnout při tom na kvalitu léčiv a přípravků.¹ Dalším známým předpisem je řád pro lékaře a lékárníky města Brna z poloviny 14. stol.

Sazby byly vydávány městskými radami a původně platily pouze pro to určité město. V Čechách sjednocení sazby zahájila Zalužanského sazba (Adam Zalužanský ze Zalužan, asi 1555 - 1613) obsažená v *Řádu apatykářském* (1591). Součástí tohoto řádu je i ceník léčiv a

¹ Rusek a kol.: Kapitoly z dějin Československé farmacie. Slovenské pedagogické nakladatelství, Bratislava 1970

léčivých přípravků, první známá oficiální lékárenská sazba v Čechách. Podle ní údajně vydávala pražská lékařská fakulta i sazby v letech 1659, 1699, 1708 a 1736.²

Historicky velmi zajímavý je „*Rudolfa II., krále českého nařízený řád, jak se řemeslníci, obchodníci a tandleri i jeden každý jiný v prodejkách a kupování všelijakých věcí...v témž Království českém chovati má a to počnouce ode dne sv. Pavla na víru křesťanskou obrácení léta nastávajícího 1605*“. Tímto nařízením měla být vytvořena i komise, která na trzích v Lipsku a Linci zjišťovala ceny surovin pro přípravu léčiv a podle nich stanovila sazbu.¹ Kořeny cenotvorby pomocí tzv. referenčního koše zjevně sahají velmi hluboko.

Zásadní přelom ve vývoji zdravotnictví přichází s reformami Marie Terezie (1717-1780) a Josefa II. (1741 - 1790). V roce 1774 je vydán první jednotný lékopis – *Pharmacopoe Austriaco-provincialis*, poté mohl být sestaven i jednotný ceník, který měl platnost v celé říši. Tímto ceníkem byla „*Taxa medicamentorum in Pharmacopoea Austriaco-provincialis contentorum –Taxe der in der österreichischen Provincialpharmakopoe enthaltenen Arzneyen*“ vyhlášená patentem Marie Terezie dne 25.11.1775 s platností od 1.1.1776. Všechny vydávané sazby obsahují obecná ustanovení o způsobu výroby a dispence léčivých přípravků, stanovení o oprávnění lékáren a materialistů k jejich prodeji, stejně jako ustanovení o trestech za překročení cen. Sazby vydané po roce 1775 lze obecně charakterizovat, každá sazba se nejdříve vyhlášovala úředním aktem (panovníkův patent, dekret dvorské kanceláře), po roce 1850 nařízením ministerstva vnitra. Do roku 1850 vycházely v hlavních městech jednotlivých zemí monarchie (Vídeň, Praha, Brno, Budín) knižně, po roce 1850 byly publikovány v říšském zákoníku.

Sazby sestavovala do roku 1850 komise, složená z dvorských úředníků, profesorů vídeňské lékařské fakulty a případně zástupců lékárníků, po roce 1850 vydávání lékopisů i sazebníků zajišťovalo ministerstvo vnitra a jeho poradenský sbor: Stálá zdravotní komise (1850-1870) a Nejvyšší zdravotní rada (1870 - 1918). Poradenský hlas měly i komise pro vypracování lékárenských sazeb, kde byly zastoupeny i zainteresované strany – lékaři, lékárníci, velkoobchod.²

Lékárnické sazby nebyly pouhými ceníky, byly to vlastně sborníky nařízení upravujících všechny stránky přípravy a výdeje léčivých přípravků. Příkladem může být lékárnická sazba na rok 1890, vydaná *nařízením ministerstva vnitra ze 12.12.1889. č.ř.z. 191, jež se týče*

² Králíčková, H. Farmaceutické sazby a ceníky v letech 1775 - 1918., Hradec Králové, 1981, Diplomová práce, Farmaceutická fakulta University Karlovy v Hradci Králové

*lékárnické sazby na r. 1890*³ Zásady, kterými se má lékárník řídit při výpočtu cen stanovil ministerský výnos ze 22. 12. 1872 č. 26042.³

Ceny sazby se určovaly podle ceníků obchodníků se zbožím materiálním (předchůdce distributorů léčiv a surovin), vycházelo se z průměrné ceny dané komodity, minimálně se braly v potaz ceny čtyř dodavatelů. Ceny se uváděly pro množství 1000; 100; 10; 1; 0,1; 0,001 g. K vypočtené, tzv. normální ceně surovin se připočítala přírážka. U surovin, které měly v sazbě jedinou položku – např. pouze za 1g - byla přírážka 50%. Pokud měla daná surovina uvedeno více možností, přírážka závisela na množství suroviny - u nejvyšší váhy byla přírážka 15%, střední 25% a 50% u nejnižší hodnoty. Za práce v laboratoři buď k vyšetření a úpravě surovin nebo přípravě farmaceutických preparátů se za hodinu práce, kterou vykonával farmaceut, počítalo 40 kr., za práci laboranta 16 kr. Do základní ceny suroviny se počítala cena nádob potřebných k přeplnění, náklady na zkoušení nebo technologické úpravy surovin.³

Součástí sazby byla i ***Ordinační a dispenzační norma u předpisování a vydávání léčiv na účet státní pokladny, některého státem spravovaného fondu, jakož i s ohledem k veřejné péči o chudinství a humanitu, vyhlášena nařízením ministerstva vnitra ze 17.3.1891 č. ř. z. 45.***⁴ Tato norma se snažila maximálně snížit náklady na zdravotní péči o nemajetné. Předepisovat se směla pouze léčiva nezbytně nutná, co nejjednodušší a nejlevnější, např. použití cukru se omezilo na 0,5 g pro dosi, na zakrytí chuti léku bylo povoleno pouze použití oplatek. Norma doporučovala i vydávání pouze surovin s poučením pacienta, jak si má lék připravit doma – příprava roztoků, odvarů, kašových obkladů, natírání náplastí apod. Úsporná opatření zasahovala i použití obalů, jak je patrné z následující ukázky:

§10 Dispenuje-li se lék na účet veřejných fondů, humanitních ústavů, nemocenských pokladen apod., jakož i pro nemajetné, pak k zvláštní žádosti stran, užity a počítány buďtež toliko nádoby v sazbě nejlevněji uvedené. To staň se též, když by pro nemajetnost osoby, která léku potřebuje, lékař na receptu připsal: “Fiat expeditio simplex“.

*§16 Léky smějí se za nižší cenu, než je v sazbě uvedena, vydávati; v takém případě však budiž na receptu cena dle sazby i cena dobrovolně snížená, číslicemi vyznačena.*⁴

³ Preininger, V.: Sbírká zákonů a nařízení o zdravotnictví se zvláštním zřetelem ku zemím Koruny České., Bursík & Kohout, Praha, 1900

⁴ Sbírká zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103. Str.166. Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911

Od roku 1914 se v Rakousku vydávaly samostatné sazby léčiv pro strany úlev požívající, kde byly ceny léčivých přípravků přiměřeně sníženy.

Lékárnickou sazbou byli povinni se řídit všichni lékárníci, dále pak lékaři, ranhojiči a zvěrolékaři, kteří byli oprávněni mít domácí lékárnou.

Tyto sazby určovaly cenotvorbu individuálně připravovaných léčivých přípravků. Od konce 19. století se objevují ve větším množství tzv. farmaceutické nebo lékárnické speciality. Zákonné opatření, které definuje farmaceutickou specialitu, reguluje jejich přípravu a prodej je: **Nařízení ministeria věcí vniterných ze dne 17. prosince 1894 (z. ř. č. 239.)** *jímž vydávají se předpisy o ručním prodeji v lékárnách i o přípravě a prodeji lékárnických výrobků, které jsou farmaceutickými specialitami.*

Cenotvorba těchto specialit je popsána v odstavci 4 výše uvedeného nařízení, vychází z cenotvorby individuálně připravovaných léčiv.

„4., Co se týče vyměřování ceny za dávku dosovaných léčivých věcí, v lékárně ve větším množství připravovaných a ku prodeji v zásobě chovaných, vzhledem k farmaceutickým výkonům ve velkém prováděným na místo taxových položek receptní taxy, stanovených pro přípravu jednotlivých léků, má nastoupiti snížená cena, která na jevo jde, vezme-li se za základ cena při prodeji hrubém, čas pracovní atd. podle všeobecných zásad pro výpočet cen sazby lékárnické.

Pro každý řečený farmaceutický výrobek, v lékárně připravený a v zásobě chovaný, má býti v lékárně podrobný výpočet ceny podle mnoho léčiv průměrně najednou zpracovaných, jehož správnost politických úřadem budiž zkoumána.“⁵ tj. taxovaly se jako běžné léčivo připravované na recept, pouze se počítala výroba celého množství, nikoliv každé balení jednotlivě.

Od roku 1901⁶ se speciality rozdělují na tzv. domácí a k určené k všeobecnému prodeji. Speciality určené k všeobecnému prodeji podléhaly nutnosti registrace, tj. jejich výrobu a prodej schvalovalo ministerstvo vnitra.

⁵ Sběrka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103. str.215. Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911

⁶ Nařízení ministerstva vnitra č. 40/1901 ř.z. ze dne 16. dubna 1901, kterým se mění Nařízení ministeria věcí vniterných ze dne 17. prosince 1894 (z.ř.č.239.). jímž vydávají se předpisy o ručním prodeji v lékárnách i o přípravě a prodeji lékárnických výrobků, které jsou farmaceutickými specialitami.

Za lékárenské výrobky všeobecného lékárenského prodeje byly podle této normy považovány i lékárnické speciality, tj. látky uznané za léčiva (balzámy, éter, oleje atd.) nebo lékárnické preparáty (extrakty, tinktury atd.) také jednoduché směsi v novém, k užívání vhodnějším nebo příjemnějším dispensačním tvaru (želatinové kapsle, dražé, keratinové pilulky, čípky, mýdla, medicínální želatiny, injekční tekutiny apod.).⁷

„REGULATIV, jímž při posuzování a podávání zdání o přihlašovaných lékárnických specialitách a jiných lékárnických výrobcích řídit se jest.“, který je součástí této normy popisuje i cenotvorbu těchto specialit:

„II. Zkoumání předpisu o přípravě

6. Posuzovaná prodejní cena přihlášené lékárnické speciality musí být přiměřena.

Posuzování ceny přihlášené lékárnické speciality děje se na základě podrobného výpočtu cen při přípravě ve velkých množstvích dle záznamů v předepsané knize elaborační (čl. 4 nařízení ministerského ze dne 17. prosince 1894), které v ověřeném předpisu žadatel má předložit.“

Současně s rozvojem farmaceutického průmyslu narůstalo i množství specialit, které se dostávaly na trh. Cenotvorba specialit byla však značně komplikovaná. Výpočet výrobní ceny je popsán výše, přírážku stanovilo ***Nařízení ministeria vnitra ze dne 28. ledna 1908 o sazbě lékárnické k rakouské farmakopei, Ed. VIII. (Z. ř. č. 21)***

„5. Při vydávání po továrnicku vyráběných farmaceutických přípravků, které od lékárníků již v úplně hotovém stavu se kupují, ku př. gelatinové kapsule, pilulky, tabletky, natřené náplasti, vypočítává se cena takto:

a) Při vydávání v původním balení s přírážkou 60% k nákupní ceně. Zvláštní vydání za porto, clo, a pod. směji se tenkrátě připočítati, když se dají pro každý případ doklady potvrditi a když byla strana (kupující) napřed na toto zvláštní vydání upozorněna.“⁸

Situaci značně komplikovala skutečnost, že na trhu se vyskytovaly současně přípravky již registrované se schválenou pevnou cenou a zároveň speciality bez přesně určených cen, kde si cenu počítal lékárník. Další komplikaci přinesl pokladenský systém. Některé pokladny preskripci specialit zakazovaly, jiné povolovaly za rozličných podmínek. Je zvláštní, proč nemocenské pokladny nedovolovaly užívání specialit, byly levnější a jejich zavedení do

⁷ Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103. str.291. Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911

⁸ Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103. str.356. Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911

terapie přineslo značné úspory. Vzhledem k tomu, že v Českých zemích bylo počátkem 20. stol. přes 2000 nemocenských pokladen, byl celý systém skutečně nepřehledný. Celá situace se rozvinula v pozdějších letech v Československé republice, kde bude náležitě vysvětlena.

7. 2. Československá republika

Československá republika vznikla 28. 10. 1918. Prvním zákonem nového státu byla takzvaná „recepční norma“, schválená dne 28. 10. 1918 na schůzi pléna Národního výboru v Praze. Podle tohoto zákona „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“. Tímto zákonem došlo k převzetí rakouského a uherského právního řádu a rakouské a uherské veřejné správy⁹, zákony a nařízení regulující výrobu a prodej léčivých přípravků tak platily i nadále. Cenu léčivých přípravků ovlivňovaly i daně a systém nemocenského pojištění.

7.2.1. Daňové zatížení

Provoz lékárny byl vždy náročný, ceny surovin, práce zaměstnanců, náklady na dopravu apod. Majitelé a provozovatelé lékáren měli i další náklady a to povinné odvody. Od berní reformy z roku 1896 (*zákon č. 220/1896 ř.z. o osobních daních přímých*, účinná od 1.1.1898) byla soustava přímých daní následující:

Osobní daně: daň z příjmu (tzv. Einkommensteuer či Personaleinkommensteuer postihující progresivní sazbou de facto všechny zdroje čistých příjmů); všeobecná daň výdělková a zvláštní daň výdělková podniků veřejně účtujících; daň rentová (z požitků plynoucích z majetkových objektů, které nepodléhají přímo žádné výnosové dani); daň z vyššího služného

Daně reální: daň pozemková a daň domovní.¹⁰

V roce 1918 byla na základě recepční normy (čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb.) převzata právní úprava z dob monarchie. V praxi to znamenalo, že na území Čech, Moravy a Slezska platily daňové zákony z roku 1896, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi platily daně ze 70. let 19. století spolu s daněmi upravenými v době války. K zásadní reformě došlo až roku 1927, kdy se daňové zákony sjednotily. Daňová soustava byla pak následující:

⁹ Schell, K. a kol., Dějiny české veřejné správy, str.91, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o.Plzeň, 2009, ISBN 978-80-7380-203-5

¹⁰ Šramko V. Evoluce daňové správy na území České republiky. Brno, 2009, Bakalářská práce. Katedra finančního práva a národního hospodářství Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Přímé daně

Osobní daně: daň důchodová, všeobecná daň výdělková, zvláštní daň výdělková, daň rentová, daň z tantiém a z vyššího služného;

Reální daně: daň pozemková, daň domovní (činžovní a třídní)

Změnou bylo i zavedení daní nepřímých, které se pak promítly i do cen léků.

Nepřímé daně:

Daň z obratu a daň přepychová (zakotveny byly *zákonem č. 268/1923 Sb., o dani z obratu a dani přepychové*, jednalo se de facto o předchůdce dnešní DPH);

Daně spotřební (daně z alkoholických nápojů, cukru, uhlí apod.)¹⁰

Jak bylo již výše uvedeno, obratová daň se promítla i do ceny léků. Daň z obratu byla původně stanovena na 2% úplaty za zdanitelné dodávky za výkony nebo ceny. Zákon byl novelizován v letech 1926, 1930, 1932, 1935, 1938. Novela z roku 1932 přinesla změnu sazby - zákonem ze dne 28. dubna 1932 č. 56 Sb, z. a n. byla 2% daň obratová zvýšena na 3%.

Od placení obratové daně byly osvobozeny státní podniky, jako např. poštovní, telegrafní a telefonní služby a podniky dopravní, zejména železnice. Osvobozeny byly i dodávky léčiv, léčebných pomůcek a léčebných vod a podávání léčebných lázní, dále výkony lékařů, pokud byly hrazeny nemocenskými pokladnami.¹¹ Tato skutečnost vnesla další komplikace do již tak dost zamotaného systému.

7.2.2. Nemocenské pojištění

7.2.2. 1. Vývoj zákona o dělnickém nemocenském pojištění.

Snahy o zajištění živobytí dělníků i během nemoci nebo po úrazu se objevují už od 16. století. První dělnickou pokladnu povolil již v roce 1527 Ferdinand I. Tato idea se rozvíjela zejména v oborech, které zaměstnávaly velké množství dělníků, což bylo po dlouhou dobu zejména hornictví. Podle Johanise¹², bylo např. okolo roku 1535 v Jáchymově zaměstnáno kolem 4000 dělníků. Horníci se vždy těšili výsadnímu postavení, tzv. *horní řády* upravovaly pracovní dobu, zaručovaly výplatu mzdy, upravovaly pracovní volno v době svátků i výpovědní lhůty.

¹¹ http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t4327_01.htm

Horní řády Jáchymovský z roku 1525 a Kutnohorský z roku 1579 už obsahují organizaci bratrských pokladen hornických.

7.2.2.2. Nemocenské pojištění v Rakousko-Uherské monarchii

Pomocné nemocenské pokladny vznikaly i nadále. Zakládaly je živnostenské cechy a později živnostenská společenstva. Od vzniku průmyslu a tovární výroby zakládali tyto pokladny často sami zaměstnavatelé. Tyto aktivity byly zcela dobrovolné. První zákonné povinnosti v oblasti zaměstnaneckého pojištění přináší až živnostenský řád z roku 1859. (227/1859 ř.z. *Císařský patent, daný dne 20. prosince 1859, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský pro celý rozsah říše (kromě správního obvodu benátského a Vojenské hranice.)* Ten stanovuje povinnost zaměstnavatele zřídit podpůrnou pokladnu, případně se připojit k některé stávající v případě, že zaměstnává větší množství dělnictva, nebo když dělníci vykonávají zvláště nebezpečné zaměstnání. Dělníci přispívali nejvýše 3% mzdy, zaměstnavatel platil polovičku příspěvku zaměstnance. Na počátku osmdesátých let 19. století bylo v Rakousku evidováno 866 takových pokladen, z toho bylo v českých zemích 402.¹²

7.2.2.3. Nemocenské pojištění v Československé republice

V roce 1919 bylo v ČSR 2107 nemocničních pokladen, z toho 283 okresních, 873 závodních, 2 stavební, 735 společenstevních, 134 spolkových, 55 bratrských a 105 zapsaných pomocných. Novelu zákona č. 268 z roku 1919 přinesly značné zjednodušení a zefektivnění systému, počet pojišťoven se snížil na 913 sloučených v sedmi svazech.

Svazy pojišťoven

Svazy sjednávaly smlouvy s lékaři, porodními asistentkami, lékárníky a nemocnicemi, vykonávaly preventivní zdravotní činnost, dozor nad nemocnými, zřizovaly léčebny a lékárny a obstarávaly statistickou službu. V roce 1928 fungovalo v ČSR 7 svazů.

Ústřední svaz nemocenských pojišťoven v Praze

Byl pokračovatelem Sdružení českých nemocenských pokladen založeného v roce 1910. Ústřední svaz nemocenských pojišťoven v Praze byl největším svazem, v roce 1926 sdružoval

92 pojišťoven s 817 437 pojištěnci. Tento svaz provozoval i vlastní lékárnu „Život“ v Praze, její historii podrobně popsala PharmDr. Martina Lisá PhD. ve své práci ČESKÁ FARMACIE V LETECH 1918 – 1928. Spolek vydával i časopisy „Pojištěnec“ a „Svépomoc“.

Československé ústředí nemocenských pojišťoven v republice Československé

Založeno 31.7.1907 jako Čsl. ústředí nemocenských pokladen, sdružovalo 54 pokladen s 400 000 pojištěnci. Vydávali časopisy „Sociální reforma“ a „Zájmy pojištěnce“.

Zemská úradovňa pre poisťovanie robotníkov na Slovensku v Bratislave

Sdružovala všechny nemocenské pojišťovny na Slovensku, tj. 25 okresních nemocenských pojišťoven s asi 350 000 pojištěnců.

Jednota zemědělských nemocenských pojišťoven v Praze

Založena v roce 1920, sdružovala 38 zemědělských pojišťoven s 121 171 pojištěnci.

Reichsverband der deutschen Krankenversicherungsanstalten, Praha

Založený v roce 1922 sloučením 3 svazů – z Jablonce, Chebu a moravsko-slezského svazu v Brně. Sdružoval 40 nemocenských pojišťoven s 460 000 pojištěnci.

Vereinigung der deutschen Krankenversicherungsanstalten in der Čsl. Republik

Svaz založen v roce 1917. Sdružoval 19 okresních nemocenských pojišťoven, 9 zemědělských, 12 společenstevních a gremiálních a 10 závodních s úhrnným počtem 250 000 pojištěnců.

Landesverbandem der mährischen und schlesischen Krankenversicherungsanstalten ve Vítkovicích.

Založena 1917, sdružovala 4 okresní, 3 společenstevní a gremiální 4 závodní nemocenské pojišťovny s úhrnným počtem 71 723 pojištěnců.¹²

Pojišťovny svým smluvním lékařům nedovolovaly předepisovat speciality, lékárnám je při retaxaci léčiv vyškrtávaly z účtů. Tato situace nebyla úplně logická, ceny speciality byly obvykle levnější než individuálně připravované léky. Vzhledem k tomu, že počet pojištěnců stále narůstal a znamenal tak velmi zajímavou možnost odbytu, nevyhovovala ani výrobcům specialit, farmaceutickým podnikům a laboratořím, kteří se snažili tuto situaci změnit. Příkladem je nabídka firem B. Fragner, Remed, Pragochemia a Norgine nemocenským pojišťovnám výroby levnějších specialit pro jejich pojištěnce. Tato kauza je popsána v kapitole 6.4.2. Kauza „Kartelová dohoda.“ Firmy se snažily prosadit různými dalšími způsoby, které známe i ze současnosti, například dodáváním předtištěných recepturních blanketů lékařům a bonifikovanou preskripcí, což dokládají i následující úřední dopisy.¹³

„Úřední zprávy

Ředitelství státních drah v Praze

Č. 1128/11-I.22

Dne 26. července 1922

Předmět: Dotaz ohledně povolení předepisovati lékárnické speciality na účet nemocenské pokladny

Všem nemocenským lékařům, všem lékárníkům a panu Ph. Mg. Gustavu Heritesovi, Praha II, Ječná 5

Ministerstvo železnic vydalo číslem 27.591 ze dne 15/7.22 tento výnos:

Ministerstvo železnic ku svým výnosům č. 14.359 ze dne 5. dubna, č. 14 737 ze dne 4. dubna, č. 15.883 ze dne 7. dubna, č. 17.537 ze dne 8. dubna, č. 18.587 ze dne 18. dubna a č. 23.017 ze dne 12. května vesměs z roku 1922, připomíná, že povolením předpisů ve výnosech uvedených specialit a jiných hotových přípravků na účet nem. pokladny státních drah nejsou nemocniční lékaři nikterak nuceni tyto přípravky předepisovati, nýbrž že jim poskytnuta jen

¹² Johanis. V., Vývoj sociálního pojištění u nás v cizině, Praha, 1928, vydal Ústřední svaz nemocenských pojišťoven v Praze, vytiskla Lidová knihtiskárna A. Němec a spol. v Praze,

¹³ Věstník svazu československého lékárnictva, 1922, XVI /23, 389

možnost přípravků těch použití k léčbě v případech, kde uznají to sami za účelné, majíce ovšem vždy na mysli také hospodářský zájem nemocenské pokladny státních drah.

...

Tímtéž výnosem zakazuje ministerstvo železnic používání zvláštních předtisknutých receptních blanketů ku předpisům z předu uvedených specialit, kteréžto blankety některými výrobci specialit byly železničním lékařům dodány.

Pány lékárníky žádáme, aby specialit podobným způsobem předepsaných neexpedovali.

Pánům železničním lékařům připomínáme nutnost přesného vyplnění záhlaví receptních blanketů jakož i čitelnosti podpisu, připojení bydliště lékaře a data.

Žádoucí je používání razítka, musí však být připojena rukopisně šifra lékaře.

Z ředitelství státních drah:

*V. Janda*¹³

„Proti korupci továren léčiv.

Některé farmaceutické továrny snaží se přiměti lékaře k předpisování určitých léků, na nichž mají výdělečný zájem a slibují jim z těchto předpisů zisk. Jedna továrna dodává lékařům již hotové předpisy svých výrobků a připojuje jejich prútisky, po jejichž odevzdání má lékař obdržeti příslušnou bonifikaci. Rada lékařské komory usnesla se co nejostřeji varovati lékaře před účastí na tomto nečestném jednání, které odporuje vážnosti lékařského stavu, a upozorniti lékaře na ustanovení stavovského řádu i na předpisy zákonné, dle nichž není dovoleno, aby lékaři se dělili s lékárníky nebo jinými obchodníky o zisk z léků nebo z jiných prostředků, jež sami předepsali. Toto rozhodnutí je zajisté v zájmu čistoty veřejného života nutné.

*Čas.Pozor, Olomouc, 11. VI. 1932*¹⁴

Změna v přístupu pojišťoven k léčivým specialitám nastala v roce 1935, kdy byla naopak preskripce specialit doporučována a dokonce povolen jejich výdej přímo v ordinacích.¹⁵

„§ 156. odst. 2.: Nemocenská pojišťovna, i když nemá zřízenou ústavní nebo domácí lékárnou podle odst. 1, jest oprávněna svým lékařem vydávati pojištěncům léčivé speciality, na které se

¹⁴ Věstník svazu československého lékárnictva, 1932, XXV /27, 458

¹⁵ Vládní nařízení ze dne 25. července 1934, č. 112 Sb. z. a n. o pojištění pro případ nemoci, invalidity a stáří

vztahuje vládní nařízení ze dne 19. února 1926, č. 26 Sb. z. a n. o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách.“

7.3. Cenotvorba léčiv

7.3.1. Cenotvorba individuálně připravovaných přípravků

V roce 1920 vyšla *Československá lékárnická sazba k platné farmakopoei* (Vyd. XIII) pro strany soukromé i strany úlev požívající, která se vázala na Rakouský lékopis.¹

Dalším vydáním byla *Československá lékárnická sazba k platným lékopisům (A a B) pro strany soukromé i pro strany úlev požívající v roce 1923*.

Součástí této sazby, jakož i všech dalších, byly *Zásady, podle nichž se vypočítávají ceny lékárnické sazby pro strany soukromé*. Ceny individuálně připravovaných léčivých přípravků se počítaly podle následujícího klíče.

Ceny sazby se určovaly podle ceníků velkodrogistů (předchůdce distributorů léčiv a surovin), vycházelo se z průměrné ceny dané komodity, minimálně se braly v potaz ceny tří dodavatelů. (čl.II). Tato částka se brala jako nákupní cena. Ceny se uváděly pro množství 500; 200, 100; 10; 1; 0,1; 0,01 g (čl. I). **K vypočtené nákupní ceně se připočetlo 50% (čl. III)**. Další výpočet byl poměrně složitý.

„Článek XIII

Vycházelo-li se při nákupu z množství 1000g (čl.I), je cena za 100g 1/8 obnosů vypočtených podle čl. III. Cena za 200g jest 1 1/ 2kráté, za 500g 3kráté tak velikou jako cena, která byla vypočítána za 100g. Ceny z 10g, 1g, 0,1g, 0,01 g jsou vždy 1/8 z vypočtené ceny za 100g, 10g, 1g, 0,1g. Je-li nákupní cena za 10g neb za menší množství směrodatnou (čl. I), jsou ceny za 1g, 0,1g, 0,01 g vždy jednou osminou vypočítané ceny za 10g, 1g a 0,10 g.“¹⁷

Takto vypočtené částky byly již uvedené v tabulkách, lékárník jen vypočítal cenu za množství suroviny použité při přípravě léčiva.

U galenických přípravků se připočítávala za přípravu taxa laborum v sazebníkem určených sumách, např. výroba tinktur digescí – za 1000 g 7 Kč.

Další část sazby tvoří *Zásady, podle nichž se vypočítávají ceny lékárnické sazby pro strany úlev požívající.*

Při výpočtu cen se vycházelo opět z průměrné ceny tří velkodrogistů, k vypočtené nákupní ceně se připočetlo 55%, tím vznikla konečná cena.¹⁸ Cena za práci – taxa laborum – se přičítala jako v případě sazeb pro strany soukromé, obvykle však pokladny, posléze pojišťovny tlačily na co nejjednodušší a tím pádem nejlevnější přípravu. To se týkalo i použitých obalů.

Další sazby vyšly v letech 1925, 1927 a 1931. Tyto sazby se držely stejných, výše popsaných zásad.

7.3.2. Cenotvorba specialit

Cenotvorba specialit byla složitější. I nadále platilo rozdělení na speciality domácí a povolené k všeobecnému prodeji. Speciality povolené k všeobecnému prodeji měly cenu pevnou, schvalovanou Ministerstvem vnitra, k níž se připočítával dispenzační poplatek a obratová daň.

Dispenzační poplatek byl do roku 1920 stanoven na 40 haléřů, obratová daň byla zavedena v celé republice v roce 1923 zákonem č. 268/1923 Sb., *o dani z obratu a dani přepychové*. V rámci této ceny byla započtena i obchodní přírážka obvykle ve výši 20 - 30%.¹⁶ Do 1923 byl dispenzační poplatek 80 haléřů a 1% obratová daň; od roku 1932 byla zvýšena daň, a tak se k výrobním nákladům firmy připočítávalo 80 haléřů a 3% obratová daň. Tato částka měla vždy být započítána do prodejní ceny speciality. Díky tomu se dispenzační poplatek, daný Sazbou, nesměl přičítat při prodeji speciality.^{17,18,19,20,21,22,23} Jak již bylo zmíněno, od placení obratové daně byly osvobozeny dodávky léčiv hrazené nemocenskými pokladnami.

Sazba z roku 1927 popisuje i zásady cenotvorby specialit bez ceny pevné, které mohly být objednávány a prodávány pouze na lékařský předpis.

¹⁶ Věstník svazu československého lékárnictva, 1922, XVI /40, 683

¹⁷ 70/1923 Sb. Vládní nařízení o lékárnické sazbě k lékopisům A a B pro strany soukromé

¹⁸ 72/1923 Sb. Sb. Vládní nařízení o lékárnické sazbě k lékopisům A a B pro strany úlev požívající

¹⁹ 72/1923 Sb. Sb. Vládní nařízení o lékárnické sazbě neoficinelních léčiv pro strany úlev požívající

²⁰ 40/1925 Sb. Vládní nařízení o lékárnické sazbě k lékopisům A a B pro strany soukromé

²¹ 42/1925 Sb. Vládní nařízení o lékárnické sazbě k lékopisům A a B pro strany úlev požívajících

²² 26/1927 Sb. Vládní nařízení o lékárnické sazbě k lékopisům A a B pro strany soukromé

²³ 28/1927 Sb. Vládní nařízení o lékárnické sazbě k lékopisům A a B pro strany úlev požívajících

„Článek 5

(2) Prodejní cena léčivých specialit v cizozemsku vyráběných a tuzemsku k všeobecnému prodeji nepřipustěných, není-li výrobcem stanovena cena v československé měně, vypočítává se tak, že k nákupní ceně speciality ve velkoobchodu připočítá se do 10 Kč včetně 60%, do 20 Kč včetně 50%, do 30 Kč včetně 40% a nad 30 Kč 30%.

Ceny pro strany úlev požívajících byly o 10% nižší - 10 Kč včetně 50%, do 20 Kč včetně 40%, do 30 Kč včetně 30% a nad 30 Kč 20%.“^{20, 21}

Vzhledem k tomu, že na trhu byly současně speciality s cenou pevnou, neohlášené speciality bez stanovené ceny, neoficiální preparáty a také díky rozdílné cenové politice jednotlivých pojistných svazů, postupovalo se při cenotvorbě specialit podle různých klíčů – pokyny pokladen, doporučení gremií apod. Tuto skutečnost nelibě nesli i retaxátoři pojišťoven.

„Taxace receptů vydaných na účet nemocenských pokladen

Speciality ať domácí i cizí čítány jsou všude jinak. Při specialitách hraje ovšem hlavní roli pramen nákupní. P. velkodrogisté sami asi dle svého nákupu řídí pak ceny prodejní a tím se stává, že jednotlivé firmy prodávají tutéž specialitu za různé ceny. Zde dala by se docílití jednotnost a to za souhlasu všech velkodrogistů a pak prodejní cena všech lékárníků.

Mr. Hutař (retaxátor Svazu nemocenských pokladen)“²⁴

K regulaci ceny však nikdy nedošlo, a tak i nadále vycházely různé pokyny a doporučení.

„Věstník svazu československého lékárnictva, 1921 - Ceník specialit

Výbor Svazu pojednav ve schůzi výborové, konané 11. t.m. o vydání nového ceníku specialit, došel k tomu výsledku, že za dnešních poměrů nákupních nelze takový ceník vydati. Proto doporučuje kolegům, aby u těch specialit, které nemají výrobcem stanovenou cenu, řídili dle těchto zásad:

Při nákupní ceně do 10 K – připočítávati 60% přírážku.

Při nákupní ceně do 20 K – připočítávati 50% přírážku.

Při nákupní ceně do 30 K – připočítávati 40% přírážku.

²⁴ Věstník svazu československého lékárnictva, 1921, XV /6, 90

Při nákupní ceně nad 30 K – připočítávat 30% přírážku.

Mimo těchto přírážek započítá se ke všem specialitám zákonem stanovená daň z obratu a dispenzační poplatek.

*Předseda Mr. Laub*²⁵

Docházelo i ke kontroverzím, které dokazovaly zmatečnost a velké problémy s cenotvorbou a proplácením specialit.

„Stanovení cen specialit vydaných na účet nemocenských pokladen

Ústřední svaz českých nemocenských pokladen v Praze II, Krakovská 14 zaslal Svazu čl. lékárnictva tento přípis: *„Ústřední svaz nemocenských pokladen v Praze dovoluje si zdvořile oznámiti, že dnem 15. července 1924 počínaje, při lécích originálního balení na účet nemocenských pokladen vydávaných, bude přiznávána lékárnám toliko 30%ní přírážka k nákupní ceně specialit a žádá, aby toto usnesení bylo publikováno v odborném listě.*

ředitel Johanis“

Odpověď Svazu je následující:

„Uveřejňující tento přípis zatím jen k informaci kolegů, poukazujeme na to, že lékárník smí na skladě míti jen speciality povolené a tyto mají detailní ceny schválené ministerstvem veřejného zdravotnictví, proto toto usnesení svazu nemocenských pokladen nemůže se na ně vztahovati. Nepovolené speciality lékárník na skladě míti nesmí a má je objednat jen tenkrát, když jsou lékařem předepsány a tu jest dle článku VIII. Zásad pro strany úlev požívající oprávněn si započítati zvláštní výlohy za poštovné, clo a pod. Tolik prozatím k hořejšímu přípisu, o věci pojedná výbor našeho Svazu v nejbližší své schůzi. Mr. Laub“²⁶

Je zjevné, že situace byla skutečně nepřehledná a tápali v ní i vrcholní představitelé oboru. Není divu, v lékárnách bylo možno najít 5 druhů prodejních artiklů

1. Individuálně připravované léčivé přípravky – dle platné sazby s obratovou daní
2. Ohlášené speciality – cena pevná, připočítával se dispenzační poplatek a obratová daň
3. Neoficiální preparáty – dle odstavce IV. A VIII. zásad k vypočítávání sazby soukromé

²⁵ Věstník svazu československého lékárnictva, 1921, XV/2, 2

²⁶ Věstník svazu československého lékárnictva, 1924, XVII /28, 347

4. Neohlášené speciality – do r. 1927 nákupní cena s 60% přírážkou, po roce 1927 přírážka dle platné sazby (degresivní marže)
5. Tovársky vyráběné přípravky v původním balení – dle platné sazby nákupní cena s 60% přírážkou

7.3.3. Konkurenční boj

Existence dvojí sazby – pro strany soukromé a strany úlev požívající – byla lékárníkům trnem v oku. Není divu, nákupní ceny byly v obou případech stejné, vynaložená práce také, ale zisky byly značně rozdílné. Našli se však i lékárníci, kteří této skutečnosti využívali v konkurenčním boji k přilákání většího počtu zákazníků.

„Konec poskytování neoprávněných slev na léky privátním osobám v pražských lékárnách!

Samostatní lékárníci z Velké Prahy, sešli se dne 27.dubna t.r.(tj. 1932) ve schůzi konané v zasedací síni Obchodní a živnostenské komory pražské, aby pojednali vzhledem ku zvýšení obrátové daně o otázce neoprávněného poskytování slev privátním osobám na léky v pražských lékárnách.

Schůze svolána byla představenstvem hlavního grémia lékárníků pro Čechy, za předsednictví vrchního gremiálního starosty pana Mr. Písaříčka a za přítomnosti předsednictva Svazu čsl. lékárnictva a usneseno jednohlasně, aby od 15. května t.r. počínaje, zastaveno bylo ve všech pražských lékárnách jakékoliv poskytování neoprávněných slev na léky a léčivé speciality, a aby vedle 3% zákonné obrátové daně, platné od 1.května t.r., byl započítán dispenzační poplatek při předepisování léčivých specialit. Mimoto zvolen jednohlasně rozhodčí 5ti členný soud z lékárníků, který bude dbáti nad zachováním těchto usnesení. Pokuty proti tomuto rozhodnutí jsou velmi citelné a jsou soudně vymahatelné. Již dlouhá léta pracovalo se pro odstranění tohoto nešvaru poskytování neoprávněných a neodůvodněných slev ve stavu lékárnickém, který se rozmohl poslední dobou již i na lékárny venkovské. Téměř po celých Čechách dožadovalo se privátní obyvatelstvo takovýchto výhod. Proto tím více bude usnesení pražských lékárníků vítáno, i od kolegů venkovských, ježto tito z důvodů konkurenčních zvláště v městech blíže Prahy položených, byli začasť nuceni se požadavkům obecnstva podrobovati.

Tento záslužný čin pražských kolegů bude plně oceněn v celém stavu a jest jen litovati, že k zákroku tomu nebylo přistoupeno již dříve.

Do všech lékáren Velké Prahy budou Svazem čsl. lékárnictva dodána patriční ohlášení, ve formě plakátů, aby P.T. obecnostvo neoprávněných slev nepožadovalo“²⁷.

Je zjevné, že snaha získat co největší množství zákazníků i za cenu porušení zákona, není vymožeností současnosti a praktiky některých lékárenských řetězců mají své předchůdce i z doby Československé republiky. Stejně jako v současné době, snažily se oficiální orgány této praxi zamezit.

„Směrnice k vypočítávání cen závazných pro lékárníky Velké Prahy

1. *Zakázáno jest vydávati a prodávati léčivé speciality v obalu pro strany úlev požívající též stranám soukromým.*
2. *Seznam zboží, u něhož se nečítá ani 3% daň obrátová, ani dispenzační poplatky: viz oběžník (seznam)*
3. *Detailní ceny závazné pro lékárníka nejčastěji požadovaných léčivých specialit ve veřejných lékárnách jsou tyto: viz oběžník (seznam)*
4. *a) při specialitách, jichž prodej a cena jsou úředně ministerstvem zdravotnictví povoleny, čítá se takto:*

*Stanovená cena plus dispenzace 80 haléřů plus 3% obrátová daň z celkového součtu. (V ceníku firmy Noris Zahn a spol. číslice detailní ceny **vytištěné tučně**)*

b) při specialitách, jichž prodej a cena nejsou dosud úředně ministerstvem zdravotnictví povoleny, čítá se takto:

*K nákupní ceně přirážka dle klíče plus 3% daň z obrátu z nákupní ceny plus 80 haléřů dispenzace 3% daň obrátové z celkového součtu.*²⁸

Je smutnou skutečností, že boj proti podvodům a nepoctivému jednání je nekonečný.

Z výše uvedeného textu vyplývá, že cenotvorba léčiv byla vždy velice komplikovaná, značně ovlivněna zásahy regulačních orgánů i ostatními okolnostmi, jako je daňový systém, pojištěnecký systém a politická situace státu.

²⁷ Věstník svazu československého lékárnictva, 1932, číslo XXV /19, 313

²⁸ Věstník svazu československého lékárnictva, 1932, XXV /22, 368

8. PROPAGACE LÉČIV

Tato kapitola je celá tvořena již publikovanými texty. Skládá se ze tří částí,

8.1. Vznik reklamy ve farmacii

Vranová V., Rusek V. : Příspěvek k vývoji reklamy ve farmacii I. Čes. slov. Farm., 2009; 58, 230-236

8.2. Vývoj regulace reklamy ve farmacii

Vranová V.: Příspěvek k vývoji reklamy ve farmacii II. Historický vývoj regulace reklamy léčivých přípravků., Čes. Slov. Farm. 2012; 61, 240 – 243

8.3. Farmaceutická reklama v mezinárodním měřítku začátkem 20.století.

(překlad článku Vranová V., Gudiene V., Rusek V.: Bayer promotional activities in the Czechoslovak Republic and the Republic of Lithuania in 1918 – 1940 , Estudos do Século XX Journal of Scientific Center for Interdisciplinary Studies of the Twentieth Century, University of Coimbra-CEIS20, University Press of Coimbra, ISSN: 1645-3530: 233 – 253

Příspěvek k vývoji reklamy ve farmacii I

VRANOVÁ V.¹, RUSEK V.²

¹Veterinární a farmaceutická univerzita Brno, Ústav aplikované farmacie

²Univerzita Karlova v Praze, Farmaceutická fakulta v Hradci Králové, České farmaceutické muzeum v Kuksu

Došlo 3. září 2009 / Přijato 29. října 2009

SOUHRN

Příspěvek k vývoji reklamy ve farmacii I

Reklama je součástí obchodu od dob jeho vzniku. Velký rozmach reklamy nastal po vzniku knihtisku a vydávání prvních novin, které umožňovaly účinnou inzerci. Reklamě nebo propagaci se nevyhýbali ani lékaři, léčitelé, lékárníci či prodejci bylin nebo přímo léčivých přípravků. Cílem reklamních aktivit byl nejen pacient, ale i lékař a lékárník. Byla to reklama mediální (tisková, obrazová, zvuková), pak reklama přímá (obchodní zástupci, osobní vztahy, dopisy) i budování dobrého jména společnosti (firemní značka, kongresy, výstavy, sponzoring)

Klíčová slova: reklama ve farmacii – dějiny – farmaceutické speciality

Čes. a slov. Farm., 2009; 58, 230–236

SUMMARY

Contributions to the development of advertising in pharmacy I

Advertising has been a part of the trade since its very beginning. An expansion of advertising began after the invention of book printing and the birth of newspapers, which made advertising effective. Advertising was also used by physicians, healers, pharmacists, herbalists, and quacks. Advertising activities were targeted not only at patients but also at (general) practitioners and pharmacists. Many types of advertising have been used, for instance mass advertising (press, visual, audio), direct advertising (sales representatives, friendly business relations, and personal letters), and goodwill (sponsoring, charity).

Key words: advertising in pharmacy – pharmaceutical specialities – development of pharmaceutical practice

Čes. a slov. Farm., 2009; 58, 230–236

Má

Úvod – historie reklamy

Lékárna. Pro většinu z veřejnosti znamenala buď strohé zdravotnické zařízení se specifickou vůní a neosobním zařízením, nebo naopak krásnou tajemnou místnost s vyřezávaným nábytkem a ozdobnými stojatkami. V současné době jsme však v lékárně zaplaveni letáky, reklamními stojany, dříve nezvyklým, nelékařenským sortimentem, reklama na léky útočí z televize, časopisů i internetu.

Reklama je součástí našeho života od dob vzniku obchodu. Trhovci vždy vyvolávali lákavá hesla. Již v Egyptě a Mezopotámii se objevovaly první náznaky zavedení jakýchsi ochranných známek – symboly jednotlivých výrobců odlišovaly zboží na trhu, byly ukazatelem kvality a zárukou pro spotřebitele. Velký rozmach reklamy přišel po vzniku knihtisku, který umožnil tvorbu prvních novin, vydávaných ve větších sériích, např. francouzská *La Gazette*, založená 1631; první české

Adresa pro korespondenci:

PharmDr. MVDr. Vilma Vranová
Ústav aplikované farmacie FaF VFU
Palackého 1–3, 612 42 Brno
e-mail: vranovav@vfucz

Obr. 1. Mastičkář – malba Adriana Browera, Staatl. Kunsthalle Karlsruhe. Prospekt fy „Bayer“, Leverkusen, asi 1939–1945, České farmaceutické muzeum (ČFM)

noviny *Český postilion* neboližto *Noviny České*, vycházely od roku 1719. Už v 18. století pravidelně vydávané anglické listy obsahovaly inzerci, vždy ve dvou až třech sloupcích na konci novin.

Ve druhé polovině 19. století došlo ke značnému rozvoji průmyslové výroby, následně pak k citelným proměnám životního stylu obyvatelstva, objevily se nové konzumní zvyklosti. Reklama za této situace získávala rychle na významu. S nezvyklými výrobky se musela veřejnost v první řadě seznámit, tím však úkoly reklamy nekončily. S rozvojem jednotlivých odvětví se začínal sytit trh, což mělo za následek růst konkurence, dochází k soutěži o zákazníka a hledání nových odbytišť, na trhu se objevily i zcela nové, dosud neznámé výrobky, o jejichž účelu a užitečnosti bylo třeba zákazníka poučit¹⁾.

Univerzálnost reklamních postupů dokazovala od konce 19. století i politika. Moderní doba – vznik parlamentů, politických stran a občanských práv si vynutila dříve nevídaný způsob mocenských bojů, politické programy a ideje. I v této oblasti hrála reklama významnou roli. V politice a jiné neobchodní, např. kulturní sféře, se však obvykle užíval výraz propagace. Reklamě nebo propagaci se nevyhýbali ani lékaři, léčitelé, lékárníci či prodejci bylin nebo přímo léčivých přípravků.

Definice – vývoj definic

Zákon číslo 40/1995 Sb., o regulaci reklamy definuje reklamu takto: „Reklamou se rozumí oznámení, předvedení či jiná prezentace šířená zejména komunikačními médii, mající za cíl podporu podnikatelské činnosti, zejména podporu spotřeby nebo prodeje zboží, výstavby, pronájmu nebo prodeje nemovitostí, prodeje nebo využití práv nebo závazků, podporu poskytování služeb, propagaci ochranné známky, pokud není dále stanoveno jinak.“

„Za reklamu na humánní léčivé přípravky se považují také všechny informace, přesvědčování nebo pobídky určené k podpoře předepisování, dodávání, prodeje, výdeje nebo spotřeby humánních léčivých přípravků. Dále se za reklamu považují

a) návštěvy obchodních zástupců s humánními léčivými přípravky u osob oprávněných je předepisovat, dodávat nebo vydávat,

b) dodávání vzorků humánních léčivých přípravků,

c) podpora předepisování, výdeje a prodeje humánních léčivých přípravků pomocí daru, spotřebitelské soutěže a nabídkou nebo příslibem jakéhokoli prospěchu nebo finanční či věcné odměny,

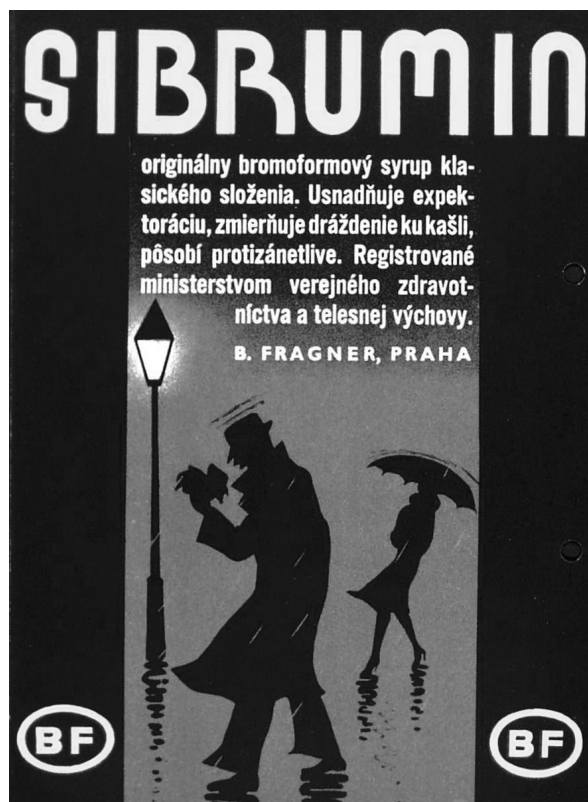
d) sponzorování setkání navštěvovaných odborníky,

e) sponzorování vědeckých kongresů s účastí odborníků a úhrada nákladů na cestovné a ubytování souvisejících s jejich účastí.“²⁾

Náhled na reklamu se vyvíjel. Slovník naučný dr. Františka Ladislava Riegra v roce 1868 reklamu definuje jako „žurnalistický článek umístěný v denních nebo smíšených zprávách, který za plat nebo z jiných ovšem nekalých a tudíž nepodstatných ohledů rozhláší nezaslouženou chválu buď nějaké knihy, neb uměleckého výtvoru anebo i osob samých: znamená tudíž reklama tolik co rozhlašování, roztrubování.“³⁾

Ottův slovník naučný, v roce 1904, již uvádí smířlivější formulaci:

„Reklama (fr. reclame), veřejné vychvalování předmětů obchodních, uměleckých ap., jež se děje prospekty, plakáty, obchodními štíty, vyvolavači, nosiči návštěv atd., zvl. pak časopisy. Annonce prostě věc oznámí, r. snaží se ji od okolí odlišiti, vyzvednouti, pozornosti obecnstva přiblížiti. Stává se tak nadpisy (nápadnými, tajemnými, zvědavost budícími), tím, že nešetří se místem, stereotypním opětváním, verši, zvl. pak obrázky. Někdy r. děje se tím způsobem, že list

Obr. 2. Sibrumin, B. Fragner Praha, leták třicátá léta 20. století, ČFM

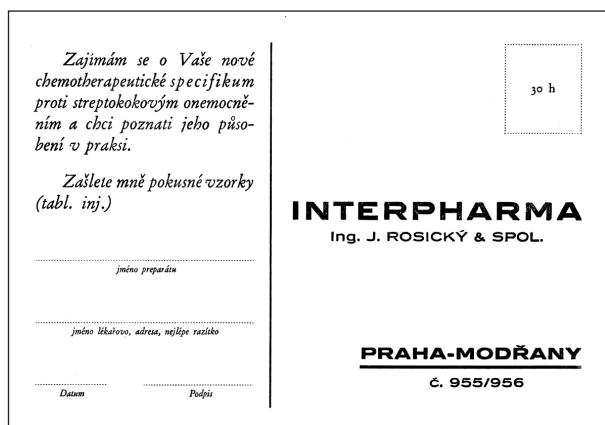
Obr. 3. Receptní obálka lékárny „U Panny Marie Svatohorské“ PhMr. Josefa Kropáčka v Příbrami. Doporučuje stolní i léčivá vína, své domácí speciality, přípravky pro děti, toaletní i léčivá mýdla; po roce 1914, ČFM

sám nebo (domněle) třetí osoba věc doporučí (na př. zaslánem). Technický výraz časopisecký **r.** značí i obyčejné inseráty, otištěné na místě význačném (pod čarou a p.) za zvýšený poplatek. V nejnovějších dobách povšimlo si **r-my** i umění (srv. plakát). Nezřízená **r.** „barnumovština“ (srv. barnum) právně stíhá se jako nekalá soutěž (v Německu říšským zákonem ze 27. kv. 1896, v Rakousku zvláštního zákona není, ale srv. čl. Konkurrence, str. 711a)⁴⁾.

Historický vývoj – vznik konkurence, vztahy

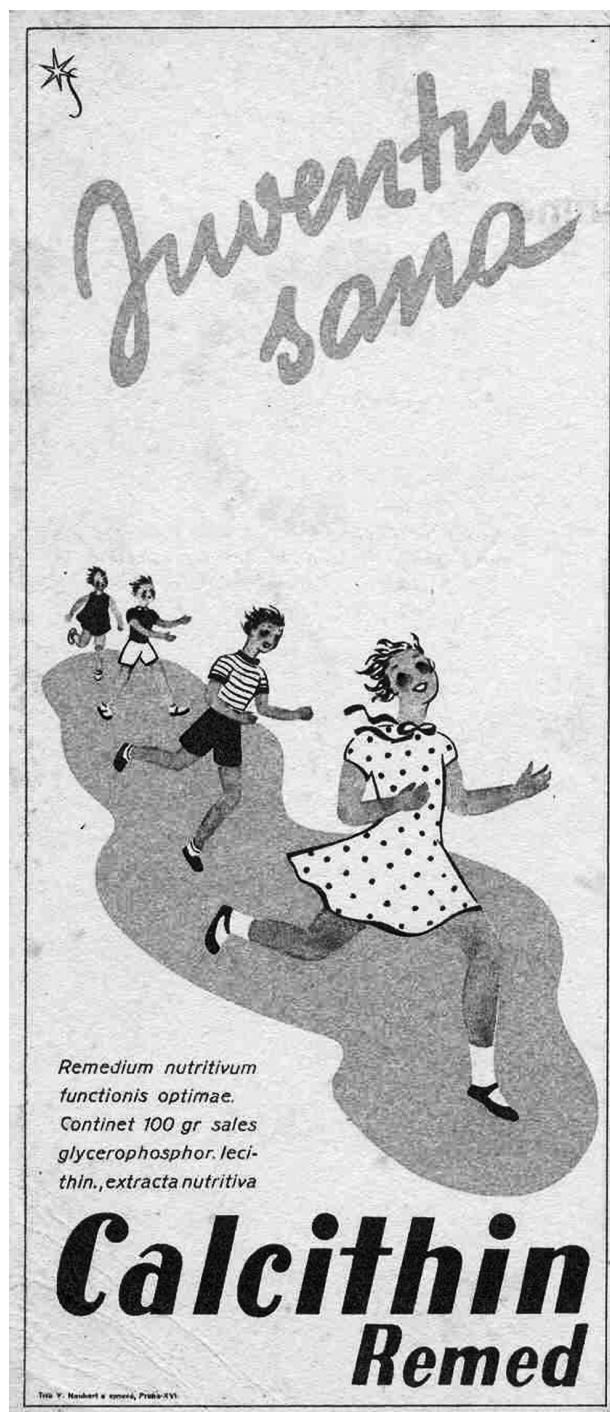
K předchůdcům lékárníků patřili i kořenáři – herbarii, kteří prodávali koření (pepř, zázvor, hřebíček, šafrán apod.) i některé léčivé přípravky (sirupus acetosus apod.) na městských tržištích, náměstích v krámcích, na rozkládacích stolech, v boudách, někteří se neomezili na jediné město a cestovali jako tzv. lantfareři. Pevnějšími a nepřenosnými stánky pro obchod byly kryté hutě a kotce, tyto kotce se latinsky nazývaly apotheca. Léčiva i přípravky dováželi kupci nejčastěji z Benátek a Lombardie. Počátky evropského lékárenství, které vzniká v procesu přejímání a znovuoobjevování antických, Arabů tradovaných a zprostředkovaných medicínsko-farmaceutických informací, můžeme souvisleji sledovat od 11. a 12. stol. v Itálii, Španělsku a jižní Francii. Rozvoj našeho lékárenství v 13. století lze spojovat s vlivem rozvinutého lékárenství vlášského, přicházejícím přímo obchodními a politickými cestami a nepřímo v podobě německého lékárenství, které se dostávalo do našich měst s německými kolonisty. V této první etapě převažoval prodej nad přípravou léčiv, nejméně do konce 15. století nebyla vlastní příprava léčiv v lékárnách zvlášť rozvinutá. K rozvoji výrobní činnosti lékáren došlo teprve s růstem počtu obyvatelstva ve městech, zejména lépe situované vrstvy, která si mohla dovolit drahé léky, tj. patriciát a řemeslníci mistři. Další rozkvět a rozšíření výrobní činnosti přineslo v 16.–17. století zavedení chemických léčiv. Lékárny si zachovaly monopol přípravy chemických léčiv prakticky až do dvacátých let 19. století, podle zákona až do

roku 1855, kdy Pharmacopoea Austriaca V. povolila lékárnám nákup továrně vyrobených chemických léčiv. Počátek 19. století přinesl nové převratné prvky. Byl to především růst chemického průmyslu a s ním i průmyslové výroby chemických léčiv, která pak během 19. a začátkem 20. století dokázala zlikvidovat malo-výrobu lékárenskou. Lékárny a průmysl se dostaly do postavení vzájemných konkurentů. Do vyostřenějších konkurenčních vztahů se dostaly i lékárny mezi sebou, hlavně ve větších městech. Konkurenční boj probíhal jednak v oblasti cenové, tak i rozvojem reklamy. Postupně se objevil nový fenomén, lékárny vyráběly nejen přípravky dle lékařského předpisu, ale i vlastní léková komposita, tzv. domácí speciality. První speciality se objevily už ve 14. století, nejstarší známou specialitou u nás byl Oleum balsami Magistri Galli de Monte Syon kanovníka a lékaře Mistra Havla ze Strahova, žijícího za vlády Karla IV. V 18. století již speciality nebyly ojedinělým jevem, jejich složení bylo často tajeno, tyto přípravky se nazývaly arcana (z lat. arcanum – tajemství). Výroba a prodej arcan byla v Rakousku zakázána již v roce 1775, zákaz byl bezvýsledně opakován a obnovován mnoha dalšími dvorskými patenty a výnosy, vycházely seznamy tajných léků, které byly zdravotními úřady zakázány.

Obr. 4. Dopisnice fy Interpharma, Praha – Modřany; po roce 1932, ČFM

Za zakladatele lege artis výroby specialit u nás se považuje malostranský lékárník Benjamin Fragner (1824–1886), který začal výrobu „Domácí masti“ roku 1866 a později i „Balsamu Dr. Rosy“. Jeho příkladu následovali další lékárníci v Praze i jiných městech. Počet průmyslových specialit rychle narůstal i přes odpor lékárníků, kterým jejich prodejem unikala část zisku. Výrobci specialit své výrobky různými způsoby propagovali a odpor lékárníků se jim dařilo překonávat. Další vývoj našeho farmaceutického průmyslu byl zastaven první světovou válkou. Po válce farmaceutický průmysl pokračoval v dalším rozvoji, vzniklo mnoho nových podniků, jak z velkých lékárenských laboratoří, tak specializací chemického průmyslu. Jejich reklamní aktivita se dále rozvíjela a modernizovala⁵⁾.

Obr. 5. Knižní záložka fy Remed Praha 1939, ČFM

Popis a příklady

Reklama jako podpora prodeje se musela objevit zároveň s obchodem s léčivými. Za prvotní formu reklamy můžeme považovat slovní vychvalování mastičkářů a kramářů na tržištích, řečtí olejkáři, prodávající své výrobky na ulicích Říma byli zakladateli reklamy písemné – psali totiž názvy svých výrobků na zdech. I nadále však převládala reklama slovní, od 16.–17. století se začínají objevovat reklamní letáčky. Jedním z nejpůvodnějších a nejvíce propagovaných léčiv byl theriak, dryák.

Praktiky mastičkářů kritizuje i Jan Amos Komenský v *Labyrintu světa* (1623): „Spatřil jsem pak převelký díl milých těch dryáků, jimiž se nikdy k žádnému lidskému užívání přijít nedostalo, než jen molům a červům, pavoukům a mouchám, prachu a plesnivosti, naposledy smutným skříňkám a zadním koutům za podíl byly. Čehož bojíce se někteří, jak brzy svůj dryák dostrojili (ba někteří dřív, než strojiti dobře začali), hned po sousedech předmluv, veršů, anagramat, prosíce běhali, hned ochrance, kteří by novým strojům jména a měšce půjčili, shledávali, hned jména a nápisy co nejdobněji líčili, hned rozličných figur a rytin květováním jak nejkadeřavěji krásili, sami to také lidem nosili, podávali a jako řka bezděk cpali.“ (obr. 1) ⁶⁾

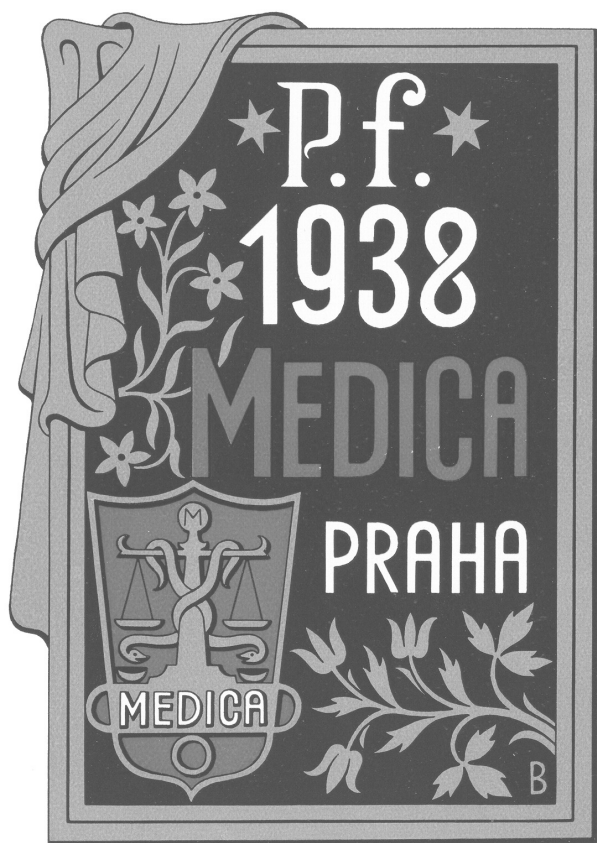
Velký rozvoj inzercí a reklamy nastal až koncem 18. a na začátku 19. století. Inzercie i reklama se původně soustředily pouze na cílového zákazníka – pacienta, kupujícího, tedy na vazbu výrobce (lékárník, lékař, mastičkář apod.) – pacient. Cílem reklamních aktivit je nejen pacient, ale nově (a především) lékař a lékárna, která se tak stává článkem mezi jiným, tj. továrním, výrobcem na cestě léčiva k pacientovi. Zvláštní pozornost byla věnována reklamě v odborných lékařských a lékárenských časopisech, např. *Časopis československého lékařnictva*, *Praktický lékařník*, *Časopis lékařů českých*, *Praktický lékař*, *Lékařnické listy*, farmaceutické firmy začaly vydávat firemní časopisy, jejichž cílovou skupinou byli právě lékaři a lékárníci, např. *Lékařský svět* (fa Interpharma, 1936–1941), *Měsíčník Ciba* (1934–1950), *Krátká sdělení z lékařské chemie pro lékaře, biology a chemiky* (fa Lučební Kolín a.s., 1939–1943), *Terapeutické zprávy* (fa Bayer, 1929 až 1941), *Folia medicis* (fa Norgine, 1934–1938), *Farmakoterapeutické zprávy* (EKO, 1939–1942), *Zprávy lékařské* (Schering, 1931–1937), *Styk*. Časopis věnovaný společným zájmům lékařů, veterinářů, lékárníků, přírodopýtců a příslušnému průmyslu (dr. Adolf Městka, 1934–1936), ve firemních časopisech výrobci propagovali zejména své vlastní výrobky.

Rejstřík reklamních aktivit zaměřených na veřejnost se značně rozšiřuje. Využívají se výkladní skříně, reklamní a informační materiály přímo v lékárnách (obr. 2), obrázkové kartičky pro děti, inzercie v neodborných časopisech, kalendářích, reklama v kinech, objevují se příbalové letáky, v lékárnách se k reklamě využívají etikety, receptní obálky (obr. 3), účtenky, obalový materiál, nálepky.

Reklamní aktivity zaměřené na lékaře a lékárny byly mnohem bohatší a rozmanitější. Můžeme je rozdělit na:

Mediální reklamu – inzerci v odborném tisku, reklamu v kalendářích a ročenkách, např. v *Lékařnickém kalendáři* od roku 1880, reklamu s přímou odezvou – dopisnice jako součást reklamního letáku se žádostí o zaslání informací nebo katalogu apod. (obr. 4), odborné firemní časopisy (např. *Lékařský svět*), knihy, brožury, reklamní předměty – diáře, kalendáře, knižní záložky (obr. 5).

Přímý prodej – návštěvy obchodních zástupců, osobní informační dopis, informační dopisnice, budování osobních vztahů s lékaři, lékárníky (exkurze do výrobních závodů, výlety), novoročenky (obr. 6).

Obr. 6. Novoročenka fy Medica Praha na rok 1938
Autor B. Baruch

Jedním z příkladů může být **exkurze u firmy B. Fragner**. „Dne 3. prosince 1936 navštívil Spolek čsl. farmaceutů ve velmi hojném počtu za doprovodu p. doc. Dr. Mr. Stanislava Škramovského a p. Doc. Dr. Toula farmaceutickou továrnu pana Dr. Ing. Mr. J. Fragnera v Dolních Měcholupech. Exkurze se pořádala hlavně pro kolegy z prvního roku, kteří měli příležitost shlédnouti vzornou farmaceutickou továrnu. Od výroby galenik ve velkém přešlo se k výrobě specialit, z nichž nejvíce nás zajímala práce při výrobě Spironovanu. Jako vždy, skončila i tato exkurze v přivítacím salonku, kde jsme byli mile pohostěni. Pan továrník Dr. Mr. Ing. Jiří Fragner jest vzácným příznivcem farmaceutů. Přes hojnost exkursí, které jsou do jeho závodu pořádány, nikdy neodmítl zájezd jako jiní páni lékárníci, kteří s omluvami házejí naše žádosti do koše, zatímco posluchačům chemie na technice, kteří nemají s farmacií nic společného, se exkurze povolují. Zapomínají však, že odběratelé rostou v našich řadách. Děkujeme tímto p. továrníkovi za jeho vzácnou ochotu a laskavé pohostění a doufáme, že nám i v příštích létech zachová svoji vzácnou přízeň, které si nesmírně vážíme“⁷⁾.

Dalším způsobem zviditelnění bylo využití vzorků léčivých přípravků. Tak například v Časopisu československého lékárnictva roku 1936 čteme: „Firma „REMEDI“ rozesílá v těchto dnech lékárníkům dopisy tohoto znění: „Velevážený pane lékárníku! Současnou poštou dovoluujeme si Vám zaslati jistý počet propagačního balení našeho registrovaného přípravku Properistal.

Propagačním nazvali jsme je proto, poněvadž je zasíláno pp. lékárníkům zdarma a balení samo má být prodáváno za Kč 1,-, jak na něm jest uvedeno. K zásilce je též přiložen letáček, který má za úkol informovatí Vás, a malý plakátek, kterým preparát má býti doporučen Vaším zákazníkům. Budeme Vám, velevážený pane lékárníku, velmi povděčni, umístíte-li jej na příhodném místě ve Vaší lékárně. Děkujeme Vám předem za vaši laskavost a poroučíme se s projevem hluboké úcty REMED–PRAHA“⁸⁾ (obr. 7).

Podpora prodeje – budování značky (firmy i preparátu) – prezentace na kongresech, veletrzích, výstavách, spolupráce s významnými odborníky.

Budování dobrého jména společnosti – nejčastějším způsobem je sponzoring, běžný nástroj k budování dobrého jména společnosti. Příkladem může být zaslání příspěvků na pořádání velké akce Spolku československých farmaceutů, již byl *Celostavovský lékárnický raut*, pořádaný 14. ledna 1938. Příspěvky na něj zaslaly mimo jiné i firmy B. Fragner, Medica, Dr. Ing. R. Heisler, továrna léčiv v Chrasti u Chrudimi, Interpharma, Eko, Remed“⁹⁾. Dalším příkladem je například účast firem a lékárníků na X. všesokolském sletu v roce 1938 – „... v centrální lékárně, vybavené většinou z darů lékárníků a farmaceutických podniků, zastávali zdárně službu magistři a farmaceuti. Pokud jde o sklad, měl v zásobě jak obvazový materiál, tak galenické přípravky, speciality, domácí lékárníčky různých typů a jiná léčiva, jichž upotřebení by mohlo přicházeti v úvahu...“¹⁰⁾.

Jinou formou sponzoringu je udělení různých cen a stipendií, jak je zřejmé z citace: „Československá lékárnická společnost ve své snaze vzbuditi zájem o původní tvorbu lékárnickou, vypisuje V. soutěž o ceny o celkovém obnosu 3.000 Kč. Součástí této soutěže byly i ceny

Obr. 7. Leták fy Remed na tablety Properistal 1936, ČFM

zvláštní, mj. Fragnerova cena (Vypisuje firma B. Fragner) ve výši Kč 1000,- za práce v oboru praktické a průmyslové farmacie. Přednost budou mít témata z oboru galenické farmacie a farmaceutické organické chemie, směřující k účelnému zdokonalení známých procesů výrobních, případně témata popisující nové výrobní způsoby. V případě, že by nedošla práce, zasluhující této ceny, může býti cena rozdělena“¹¹⁾.

Prodáte-li

za 1 Kč heřmánek, nebo za 5 Kč francovku, musí se nejen obsah, ale i obal lišiti od vedlejšího koloniálu.

Z lékárny musí vypadati vše docela jinak.

Chcete-li se v ručním prodeji lišiti od koloniálu, expedujte vše v obalech

„RESPHARMA“

Naléky zhotovené magistraliter pro privato lepte nálepku
»Záruka lékárnické jakostis.

Vše obdržíte

v Lékárnickém nákupním a reklamním družstvu

zaps. spol. s r. o.,

Praha II., Příkopy 6.

Telef. 213-90.

Obr. 8. Celostránkový inzerát – Věstník Svazu československé-
ho lékárnictva / Lékárnický týdeník 1936; 29/17, č. 9, s. 135

Dobré jméno značky také svádělo méně poctivé výrobce k pokusům o oklamání veřejnosti užíváním podobných názvů. O tomto a i obraně vlastníka značky svědčí i následující příklad.

„PROHLÁŠENÍ. Používal jsem pro obchodní označení přípravku proti nemocem dýchacích cest značky „Sibromin“, jež jest zaměnitelně podobná se značkou „Sibrumin“, zákonně chráněnou pro farmaceutický přípravek téže indikace pro firmu B. Fagner, továrna lučebnin a léčiv v Praze. Lituji opravdově toho, že používáním značky „Sibromin“ jsem porušil práva fy B. Fagner v Praze, pro niž je značka „Sibrumin“ příznačná v konsumentských kruzích a považuji za svou povinnost veřejně kvitovati loajální a kolegiální postup fy B. Fagner, jímž vůči mně upouští od projednávání žaloby podle zákona o nekalé soutěži.

V Trnovanech dne 15. července 1933. Pharm. Mr. František Beran, majitel lékárny „U Anděla“ v Trnovanech-Teplících¹³⁾.

Legislativní rámec

Reklama obecně a zejména reklama léčivých prostředků byla a je regulována zákonem. Jenom samotné vyjmenování všech zákonů, výnosů, patentů a jiných regulačních nařízení je nad rámec rozsahu tohoto článku. Za zmínku však stojí tzv. přídatkový zákon z roku 1935, o němž se rozvinula v lékárnických časopisech obšírná diskuze. Vybraná ukázka následuje:

„Svaz velkodrogistů zaslal redakci k otištění tento cirkulář: Velectěný pane lékárníku! Jak již v předešlých létech, dovolujeme si opětně poukázati k tomu, že v našem oboru jsou t. zv. naturální rabaty, bonusy, nádavky, přídavky, obrátové prémie peněžní nebo ve zboží, neb podob. přísně zakázány a upozornili jsme vícekrát na to, že podobné výhody příčí se zákonu o nekalé soutěži. Nyní dovolujeme si však upozorniti na to, že tak zvané výhody příčí se také výslovně tak zvanému přídatkovému zákonu ze dne 12. dubna 1935, č. 75 Sb. zák. a nař. o zákazu přídatků při prodeji zboží a trestají se značnými pokutami a vězením. ... Také ve vydání přídatkového zákona, vyšlém v nakladatelství „Čsl. kompasu“, str. 181 jest vysloveno, že právě v našem oboru jest poskytování takových výhod zakázáno a trestné. ... Dovolujeme si proto opětně žádati velevážené pány lékárníky, aby jak firmám samým, tak i jejich zástupcům činnost jejich nestěžovali dalšími žádostmi, týkajících se uvedených výhod, začež necht předem přijmou náš nejvšelejší dík. V dokonalé úctě Svaz velkodrogistů v Československé republice“¹⁴⁾.

ZÁVĚR

V tomto příspěvku jsme se pokusili o sondu do dějin reklamy ve farmacii, nahlédnout do způsobů propagace a informování nejen o léčivech, léčivých přípravcích a lécích, ale i o funkcích farmaceutických institucí, zvláště lékáren, továren, velkoobchodů (obr. 8). Reklama má dávnou historii, ale větší význam získala koncem 18. století a rozvinula se zvláště od poloviny 19. století, modernizovala se ve století následujícím. Nešlo jenom o změnu ve využívaných prostředcích ale v i tom, na koho je reklama zacílená. Reklama se původně obracela přímo na kupujícího, posléze se cílovým objektem reklamy stal i lékař nebo lékárník, své zboží a služby propagoval nejen výrobce, ale i distribuce nebo lékárna. Užívaná byla reklama mediální (tisková, obrazová, zvuková), pak reklama přímá (obchodní zástupci, osobní vztahy, dopisy) i budování dobrého jména společnosti (firemní značka, kongresy, výstavy, sponzoring). Další studie budou následovat.

LITERATURA

1. Vošahlíková, P.: Zlaté časy české reklamy. Praha: Karolinum 1999; 15
2. Zákon číslo 40/1995 Sb. o regulaci reklamy, ve znění pozdějších předpisů
3. Slovník naučný dr. Františka Ladislava Riegra. Díl 7. Praha: Kober 1868; 308.
4. Ottův slovník naučný, Díl 21. Praha: J. Otto 1904; s. 456.
5. Rusek, V. a kol.: Kapitoly z dějin československé farmacie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1970.

6. **Šedivý, E.:** Příspěvky k dějinám lékárnictví na Moravě a ve Slezsku. Praha 1905; 152.
7. **Jachan:** Exkurse firmy B. Fragner. Časopis československého lékárnictva 1936; XVI (12), Mladá farmacie, V, č. 2, s. 12.
8. Ze dne. Časopis československého lékárnictva, 1936; XVI (10), 222–223.
9. Ze spolku. Časopis československého lékárnictva, 1938; XVIII (3), Mladá farmacie, VI, č. 5, s. 41–43.
10. Ze dne. Časopis československého lékárnictva, 1938; XVIII (7), 135.
11. Ze dne. Časopis československého lékárnictva, 1934; XIV (5), 150.
12. Ze dne. Časopis československého lékárnictva, 1933; XIII (8), 248.
13. Ze dne. Časopis československého lékárnictva, 1936; XVI (4), 94.

Příspěvek k vývoji reklamy ve farmacii II* Historický vývoj regulace reklamy léčivých přípravků

A contribution to the development of advertising in pharmacy II Historical development of regulation of advertising of medicinal products

Vilma Vranová

Došlo 12. července 2012 / Přijato 2. srpna 2012

Souhrn

Článek se věnuje popisu vývoje regulace reklamy léčivých přípravků v českých zemích Habsburské monarchie a Československé republiky v letech 1775–1938. Reklama léčiv měla a má svá specifika a její regulaci se věnovaly zvláštní normy svázané s ostatními zdravotnickými zákony a nařízeními. Regulace reklamy léčivých přípravků prošla dlouhým procesem od počátečního úplného zákazu reklamy až po stanovení jasných pravidel, z nichž některá, např. omezení reklamy přípravků vázaných na lékařský předpis pouze na odborný tisk, jsou platná dodnes.

Klíčová slova: reklama • léčivo • právní regulace

Summary

The article deals with the development of regulation of advertising of medicinal products in the Czech Lands of the Habsburg Monarchy and Czechoslovakia in the years 1775–1938. Advertising medicines had and has its specifics and its regulation had been addressed by specific standards and linked to other health laws and regulations. Regulation of advertising of medicinal products has undergone a long process from the initial total ban on advertising to the establishment of clear rules, some of which, such as restrictions on advertising prescription-only medicines only to the professional healthcare press, are still valid.

Keywords: advertisement • medicines • development

Úvod

Reklama je součástí našeho života od dob vzniku obchodu. Trhovci vždy vyvolávali lákavá hesla, už v Egyptě a Mezopotámii se objevovaly první náznaky zavedení jakýchsi ochranných známek – symboly jednotlivých výrobců odlišovaly zboží na trhu, byly ukazatelem kvality a zárukou pro spotřebitele. V lékárenství, od jeho počátků ve 13. století do poloviny 19. století, se reklama výrazněji neuplatňovala. Lékárny městské, zámecké i klášterní byly pod dozorem vrchností – panovníka, šlechty, městských rad, státu, zdravotních rad, úředních lékařů a platil pro ně numerus clausus, tj., nesměly vznikat nad potřebu, jejich počet byl striktně regulován. Lékárny tak byly chráněny před vzájemnou konkurencí a nemusely se zviditelňovat reklamou. Jedinou jejich veřejnou vizitkou byly štíty odvozené od domovních znamení nebo související se symbolikou profese. Koncem 19. a začátkem 20. století se i v Rakousko-Uherské monarchii začal rozvíjet farmaceutický průmysl. Během několika desítek let vzniklo v českých zemích několik center farmaceutické výroby a bylo vybudováno více jak 150 farmaceutických firem. Chemický a farmaceutický průmysl dokázal koncem 19. století a během 20. století značně omezit lékárenskou malovýrobu. Lékárny a průmysl se dostaly do postavení vzájemných konkurentů, do vyostřenějších konkurenčních vztahů se dostaly i lékárny mezi sebou, hlavně ve větších městech. Konkurenční boj probíhal jak v oblasti cenové, tak i rozvojem reklamy. Výrobní podniky propagovaly svoje speciality pomocí inzerátů v lékařských a farmaceutických časopisech, nebo samostatně vydávaných propagačních materiálech, byl položen základ farmaceutického marketingu. Všechny reklamní aktivity výrobců léčivých přípravků byly vždy přísně sledovány a kontrolovány příslušnými institucemi.

Živnostenský řád¹⁾ i zákon proti nekalé soutěži a lživé reklamě²⁾ regulovaly především praktiky velkých firem. Způsob prodeje drobných živnostníků, včetně jejich reklamních praktik, kontrolovaly a regulovaly místně příslušné živnostenské úřady, později – začátkem 20. století – je regulovaly místní nebo ministerské vyhlášky. Reklama léčiv měla a má svá specifika a její regulaci se věnovaly zvláštní normy. Jenom samotné vyjmenování všech zákonů, výnosů, patentů a jiných

*Část I. Čes. slov. Farm. 2009; 58, 230–236.

regulačních nařízení je nad rámec rozsahu tohoto článku. V tomto příspěvku se omezím na pouhou zmínku o nejdůležitějších známých předpisech. Mnoho těchto předpisů, výnosů apod. pochází z 18. a 19. století a jejich originální znění jsou těžko dohledatelná. Ve své práci vycházím zejména ze Sbírký zákonů a nařízení předepsané nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř. z. č. 103, kterou vlastním nákladem vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko v roce 1911, knihu vytiskla tiskárna Zdeněk Binko v Praze, Sbírký zákonů a nařízení o zdravotnictví se zvláštním zřetelem ku zemím Koruny České, kterou sestavil MUDr. Vladimír Preininger, knihu vytiskli Bursík & Kohout v roce 1900 v Praze a dále z dobového odborného tisku.

Reklama

Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy ve znění pozdějších předpisů, za reklamu považuje oznámení, předvedení či jinou prezentaci šířenou zejména komunikačními médii, mající za cíl podporu podnikatelské činnosti. Za reklamu na humánní léčivé přípravky se považují také všechny informace, přesvědčování nebo pobídky určené k podpoře předepisování, dodávání, prodeje, výdeje nebo spotřeby humánních léčivých přípravků. Jedná se zejména o návštěvy obchodních zástupců, dodávání vzorků léčivých přípravků, podporu předepisování, výdeje a prodeje léčivých přípravků pomocí daru, spotřebitelské soutěže. Mezi reklamní aktivity se zahrnuje i sponzorování setkání nebo vědeckých kongresů.

Habsburská monarchie, Rakouské císařství, Rakousko-Uherská monarchie

Postoj k otázce reklamy léčivých přípravků a její regulace byl dán dvěma základními právními předpisy: dvorním patentem ze dne 25. listopadu 1775, který zakazuje prodej a veřejné oznamování léčiv tajného složení, tzv. arkan a Lékařnickou instrukcí z roku 1808, zejména § 27, v němž je řečeno: „*Lékařníkovi není dovoleno za žádných podmínek vnitřní nebo zevní choroby léčit.*“ Souvislosti budou vysvětleny.

Za vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. se zdravotnictví, včetně farmacie, dostalo do novodobé etapy svého vývoje. Zákonodárné úpravy zdravotnictví zahájil *Všeobecný medicínský řád*, vyhlášený na Moravě 1752, v Čechách a ve Slezsku 1753, následovaný *Generálním zdravotním normativem*, zákonem vydaným 2. ledna 1770, a uplatňovaným pak v zemích celé monarchie³⁾. Součástí reformy zdravotnictví bylo i vydání císařského patentu zakazujícího prodávat arkana, tedy léčiva tajného, neznámého složení. Zároveň s prodejem arkan bylo zakázáno i jejich „*dryjáčnické vychvalování*“⁴⁾. Prodej léčiv s jiným názvem, než označujícím složení, byl zakázán už dříve – Dvorním dekretem ze dne 31. října 1772, „*...zákaz beztak platný, dle něhož není dovoleno lékařům a lékárníkům nedovoleně a tajně se dorozumívati, tím méně předpisovati lékařem ordinovaná léčiva pod zastíraným a vybájeným jménem...*“⁵⁾.

S reklamou, např. i na lékárnou samotnou, se v lékárnické praxi nepočítalo vůbec. Činnost lékáren

byla řízena Lékařnickou instrukcí⁶⁾, která jasně říká: „*§ 28 Vzorný stav lékárny i přesné a svědomité obslužení stran budtež jedinými prostředky, jimiž má lékárník svému závodu pověsti a přízeň zjednávat.*“⁷⁾

Co se týče propagace léčivých preparátů, i její regulace vychází z Instrukce lékárnické, kde již zmíněný § 27 zakazuje lékárníkům léčit pacienty. Veřejné oznamování účinku léčiva a jeho doporučování bylo chápáno jako léčení a proto nebylo povoleno. Doporučování léčiva k všeobecnému užívání, nikoliv pro konkrétního pacienta a na konkrétní chorobu, bylo chápáno jako výroba a prodej arkan, což bylo zakázáno už výše zmíněným císařským patentem.

Rozvoj propagace hromadně vyráběných léčivých přípravků, tzv. specialit, nastal až s větším rozšířením jejich tovární výroby. Většímu rozvoji této výroby bránilo nařízení c. k. ministerstva vnitra a obchodu⁸⁾, které zákonně vymezilo monopol lékárny na přípravu léčivých přípravků vázaných na lékařský předpis: „*Příprava a prodej léků každého druhu a každé formy dle lékařského předepsání vyhrazeny jsou výlučně lékárnám.*“⁹⁾

Toto nařízení také jasně stanovilo povinnost lékárny doložit předpis, podle něhož byl léčivý přípravek připraven. Zajímavostí je, že toto nařízení de jure platilo až do roku 1948.

Zákazy propagace léčivých přípravků zřejmě příliš respektovány nebyly, byly opakovány, zpřesňovány, z průvodních komentářů se dozvídáme i to, jakým způsobem se tyto zákazy porušovaly: „*Výnosem ze dne 18. srpna 1889 č.33093 vyzvalo c.k. místodržitelství, ježto seznało, že předpisy k zamezení dryáčnického anoncování léčebných artiklů nejsou vždy zachovávány, politické podřízené úřady s poukazem na zdejší výnos ze dne 13. října 1888 č.12.965, aby proti oněm lékárníkům, kteří přes předchozí výstrahy buď sami léčivé přípravky dryáčnickým vychvalováním a uváděním nemocí, k jich vyléčení sloužití mají, ve veřejných listech, kalendářích neb pomocí letáků a pod. ohlašují ... bez shovívavosti a se vši přísností zakročily.*“¹⁰⁾

Stejný výnos i definuje, co je ještě povolený způsob propagace: „*Vzhledem k tomu nemůže být povoleno oznamování léčivého prostředku s odporučováním k všeobecnému, tedy nerozumnému používání proti různým chorobám, čímž lékárník vůbec zaměstnávati se nemá, poněvadž léčivému prostředku přikládá se tímto způsobem klamně působivost arcana. Naproti tomu není žádné překážky proti věcnému ohlašování dovoleného léčivého prostředku s pouhým uvedením bezprostředního jeho účinkování, na př. jako prostředek projímací, hleny vyčišťující, proti pocení atd. ...*“⁸⁾ (Výnos není členěn do odstavců nebo paragrafů, ukázky obsahují části souvislého textu.)

Reklama léčivých přípravků se více rozvinula až po oficiálním schválení přípravy, prodeje a propagace tzv. farmaceutických specialit¹¹⁾, tedy až po roce 1894. Jak nařízení „*jímž vydávají se předpisy o ručním prodeji v lékárnách i o přípravě a prodeji lékárnických výrobků, které jsou farmaceutickými specialitami*“ ukládá, lékárník musel vždy být schopen doložit předpis, podle kterého byla příslušná specialita připravena, to i v případě, že byla vyrobena v jiné lékárně nebo farmaceutické laboratoři, stejně jako všechny dokumenty a prostředky užívané k propagaci:

„Odstavec 5. O všech neoficiálních domácích i cizozemských farmaceutických přípravkách a specialitách pro ruční prodej chovaných, pro něž autentické předpisy o jejich přípravě pokaždé mají být chovány v lékárně podle ustanovení § 1. ministerského nařízení ze dne 17. září 1883. (ř.z.č. 152), lékárník jest povinnen vésti úplné, spořádané seznamy, a to odděleně pro věci od něho samého vyrobené a pro věci odjinad odebrané; seznamy tyto buďte předloženy při prohlídce lékární i k úřednímu požádání.

Rovněž exempláře vinětek, užívacích návodů apod., kterých potřebuje se při prodeji těchto farmaceutických výrobků, všelikých oznámení a vyhlášek lékárnou učiněných, které slouží ku prodeji řečených věcí, mají být pohromadě v lékárně, aby k úřednímu vyzvání kdykoliv v ně mohlo být nahlédnuto.“¹²⁾

Užívání obchodního názvu léčiva, bylo povoleno od roku 1901¹³⁾. Regulativ, který je součástí Nařízení č. 40/1901 to uvádí takto: „Jmen smyšlených, jež v Rakousku jsou chráněna jako slovní známka, smí se užívatí toliko vedle předepsaného označení a s výslovným poukazem k jejich významu jako slovné známky.“¹⁴⁾

Užívání ochranných známek bylo v Rakousko-Uhersku uzákoněno od roku 1890¹⁵⁾.

Koncem 19. a počátkem 20. století nastal velký rozmach farmaceutického průmyslu, značně se zvýšila konkurence. Především růst chemického průmyslu a s ním i průmyslové výroby chemických léčiv, v menší míře i zavádění nových technologií a nových lékových forem, během několika desetiletí téměř zlikvidoval lékárenskou malovýrobu. Lékařny a průmysl se dostaly do postavení vzájemných konkurentů, do ostrých konkurenčních vztahů se dostaly i lékařny mezi sebou, hlavně ve velkých městech. Konkurenční boj probíhal jak v oblasti cenové, tak i rozvojem reklamy. Léčiva byla propagována veškerými dostupnými metodami, nejrozšířenější byla reklama tisková, s využitím denního i odborného tisku, pomocí plakátů, letáků, firmy zaměstnávaly propagátory nebo medicínské reprezentanty, navazovaly dobré obchodní vztahy s lékaři a lékárníky pomocí dárků, např. kalendářů, diářů, organizování výletů, exkurzí¹⁶⁾. Možnými nosiči reklamy byly recepturní obálky nebo např. i obaly léčivých přípravků, tato možnost využití obalu jako nosiče reklamy však byla od roku 1903 značně omezena a to Ministerským nařízením z 8. června 1903 č. 24.560/1903, jímž se zakazuje obal, mající podobu reklamy¹⁷⁾ a Výnosem c.k. místodržitelství ze dne 16. června 1903 č. 115.167/1903, jímž se zakazuje, aby lékárníci balili léky do tištěných prospektů s dryáčnickým obsahem¹⁸⁾.

Trestná činnost a snaha se obohatit není vymožeností naší doby, první pokusy o ovlivnění lékařů i zneužívání pravomocí lékařů jsou zřejmě dávného data. Už Dvorní dekret ze 29. prosince 1771¹⁹⁾ zakazuje lékárníkům dávat jakékoli dary lékařům, Lékárnická instrukce dohody mezi lékaři a lékárníky přímo zakazuje: „§ 20 Lékárníkovi je přísně zakázáno, míti s lékaři nebo ranlékaři tajné úmluvy, jež by v neprospěch nemocných a kupujících vůbec byly.“²⁰⁾

Placenou preskripci zmiňuje a také zakazuje a postihuje předchůdce trestního zákona z roku 1852²¹⁾.

„§ 510 Lékaři, kteří přijímají dary od lékárníků za ordinování léků, potrestáni buďtež pokutou do 200 zl.“²²⁾

Československá republika

Dne 28. října 1918 vyhlásil Národní výbor v Praze samostatný československý stát, Československou republiku. Prvním zákonem nového státu se stal narychlo připravený zákon, zvaný „recepční norma“, schválený dne 28. října 1918 na schůzi pléna Národního výboru v Praze, později publikovaný ve Sbírce zákonů a nařízení pod číslem 11. Podle tohoto zákona „veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti“. Recepčním zákonem došlo k převzetí rakouského a uherského právního řádu a rakouské a uherské veřejné správy²³⁾, zákony a nařízení regulující reklamu léčivých přípravků tak platily i nadále. Léky se v dvacátých a třicátých letech 20. století staly hojně propagovaným zbožím. Obchodnické praktiky měl omezit zákon o zákazu prémiových obchodů předměty denní potřeby²⁴⁾. Prémiovými obchody ve smyslu tohoto zákona se rozuměly obchody, při kterých se nabízely nebo prodávaly předměty s poukazem na odměnu, která byla připojena při jejich koupi, např. peníze, jiná věc nebo známka opravňující k odběru prémie. Provedení tohoto zákona bylo uloženo ministrům zásobování, obchodu, zdravotnictví a vnitra.

Další právní normou, která omezovala obchodní a propagační aktivity, byl tzv. přídavekový zákon²⁵⁾. Přídavekem podle tohoto zákona se rozumí jakákoliv věc nebo jakýkoliv výkon (služba, práce, dílo), které lze zpravidla v hospodářském styku získat jen za úplatu.

Přídavekem bylo míněno vše, co má pro zákazníka nějakou hodnotu a co působilo jako lákadlo, aby zboží koupil nebo zadal výkon, např. rabat ve zboží, poskytnutí nějaké služby, např. bezplatná doprava zboží k zákazníkovi, poskytování neobvyklého příslušenství – např. hrneček k zakoupenému čaji, popř. obal, který má ráz lákadla a dá se používat i k jiným účelům – sklenice, košík.

První větší normou, která se týkala přímo léčivých přípravků, bylo vládní nařízení o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi²⁶⁾. Tato norma přesně stanovuje meze reklamy, dokonce zařazuje reklamní přílohy mezi položky schvalované při registraci léčivé speciality. K ohlášce (dnes registraci) bylo nutné přiložit i vzorky případných reklamních příloh, pokud bylo obchodní jméno přípravku (známka) předmětem zápisu do rejstříku ochranných známek, tak i průkaz o ochraně tohoto jména. Léčivé speciality se směly uvádět do obchodu pouze ve složení, pod jménem, se štítkem a reklamními přílohami, jak to bylo úřadem – tj. Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy povoleno, každá změna označení, ceny nebo reklamy speciality byla možná pouze se zvláštním svolením úřadu. Reklama léčivých přípravků byla povolena bez většího omezení do roku 1938, kdy byla výnosem Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy reklama na léčivé přípravky vázané na lékařský předpis povolena pouze v odborném tisku: „Výnos Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy č. 8892/1938 ze dne 5. dubna 1938 zakazuje nabízetí v denním a periodickém tisku, vyjímaje tisk

odborný, léčiva a léčivé přípravky, jichž prodej je vázán na lékařský předpis, rovněž zakazuje jakoukoliv reklamu takových léčiv a léčivých přípravků ve výkladních skříních nebo uvnitř veřejných lékáren.“²⁷⁾

Nekalé praktiky, např. klamavá reklama, nesprávné označování zboží, zneužívání podnikových značek (např. již v předchozím článku¹⁶⁾ zmiňované uvedení preparátu Sibromin, napodobující preparát fy B. Fragner Sibrumin), podplácení apod., postihoval zákon o ochraně proti nekalé soutěži²⁸⁾.

Právní normy uvedené pod odkazy 4, 6–10 jsou publikované ve Sbírce zákonů a nařízení předepsané nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř. z. č. 103, kterou vlastním nákladem vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko v roce 1911, knihu vytiskla tiskárna Zdeněk Binko v Praze, kniha je součástí sbírek ČFS v Kuksu.

Závěr

Regulace reklamy léčivých přípravků prošla dlouhým procesem od počátečního úplného zákazu reklamy až po stanovení jasných pravidel, z nichž některá, např. omezení reklamy přípravků vázaných na lékařský předpis pouze na odborný tisk, jsou platná dodnes. Farmacie prošla ve sledovaných letech významným procesem rozvoje, rozvinul se farmaceutický průmysl, došlo k významnému nárůstu počtu lékáren, vznikly profesní společnosti i odborný tisk, založením nemocenských pokladen a posléze vznikem nemocenského pojištění se značně zvýšila dostupnost zdravotní péče pro obyvatelstvo. Výrobci léčiv museli reagovat a těmto změnám se přizpůsobit, stejně tak museli reagovat i zákonodárci a upravit podmínky nově vzniklého trhu léčiv a konkurenčního boje.

Střet zájmů: žádný.

Literatura a poznámky

1. Císařský patent č. 227/1859 ř.z., jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnost uvádí řád živnostenský pro celý rozsah říše (kromě správního obvodu benátského a Vojenské hranice (zrušen 65/1965 Sb., zákoník práce).
2. Zákon ze dne 15. července 1927 č. 111/1927 Sb. z. a n., o ochraně proti nekalé soutěži, zrušen 1. ledna 1951 zákonem 141/1950 Sb., Občanský zákoník.
3. **Rusek V, a kol.** Kapitoly z dějin Československé farmacie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelství 1970.
4. Patent ze dne 25. listopadu 1775, republikován dekrety dvorní kanceláře ze dne 7. července 1788 a 27. února 1781, 14. října 1819, dále ministerskými výnosy 24. prosince 1850, 16. února 1870, č. 16185, výnosem státního ministra ze 29. srpna 1861 č. 15 359.
5. Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z.č. 103, s. 7. Praha: Vydala Organizace českého lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem 1911.
6. Instrukce lékárnická Vydaná dekretem dvorní kanceláře ze dne 3. listopadu 1808 č. 16.135, (Vyhlášena v Čechách guberniálním nařízením dne 16. června 1834 č. 13945).
7. viz 5, s. 9
8. Nařízení c.k. ministerstva vnitra a obchodu č. 152/1883 ř.z., jímž upravují se práva lékáren vzhledem k obchodům se zbožím materiálním a jiným živnostem sem patřících.
9. viz 5, s. 90
10. Výnos c.k. ministerstva vnitra ze dne 22. června 1890 č. 5954, týkající se dryáčnického vychvalování léčivých prostředků.
11. Nařízení ministeria věcí vniterných č.239/1894 ř.z. ze dne 17. prosince 1894, jímž vydávají se předpisy o ručním prodeji v lékárnách i o přípravě a prodeji lékárnických výrobků, které jsou farmaceutickými specialitami.
12. viz 5, s. 215
13. Nařízení ministerstva vnitra č. 40/1901 ř.z. ze dne 16. dubna 1901, kterým se mění Nařízení ministeria věcí vniterných ze dne 17. prosince 1894 (z.ř.č.239.). jímž vydávají se předpisy o ručním prodeji v lékárnách i o přípravě a prodeji lékárnických výrobků, které jsou farmaceutickými specialitami.
14. viz 5, s. 292
15. Zákon č. 19/1890 ř.z. o ochraně známek.
16. **Vranová V., Rusek V.** Příspěvek k vývoji reklamy ve farmácii I. Čes. slov. Farm., 2009; 58, 230–236.
17. **Valášková L.** „Farmacie v Českých zemích v letech 1928–1938/9“, dizertační práce. Hradec Králové: Farmaceutická fakulta UK 2008.
18. viz 5, s. 303
19. viz 5, s.7
20. viz 5, s. 11
21. Zákon ze dne 27. května 1852 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících ke dni 1. ledna 1927(zrušen 86/1950 Sb.).
22. **Preininger V.** Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví se zvláštním zřetelem ku zemím Koruny České. Praha: Bursík & Kohout 1900.
23. **Schell K, a kol.** Dějiny české veřejné správy. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o. 2009; s. 91.
24. Zákon č. 3/1924 Sb. ze dne 12. prosince 1923, o zákazu prémiových obchodů předměty denní potřeby.
25. Zákon čís. 75/1935 Sb. z. a n., ze dne 12. dubna 1935, o zákazu přídatku při prodeji zboží neb provádění výkonů, účinný do 31. prosince 1949, zrušen Občanským zákoníkem – zákonem č. 141/1950 Sb.
26. Vládní nařízení č. 26/1926 Sb. z. a n. ze dne 19. února 1926, o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách.
27. Věstník Svazu čsl. Lékárnictva, číslo 12, ročník XXXI/XIX, 12. května 1938, s. 209.
28. Zákon č. 111/1927 Sb. ze dne 15. července 1927 o ochraně proti nekalé soutěži, zrušen 1. ledna 1951 zákonem 141/1950 Sb., Občanský zákoník.

8. 3. Reklama ve světových firmách začátkem 20.století

Bayer promotional activities in the Czechoslovak Republic and the Republic of Lithuania in 1918 – 1940

Text byl publikován v Estudos do Século XX, Journal of Scientific Center for Interdisciplinary Studies of the Twentieth Century, University of Coimbra-CEIS20, University Press of Coimbra, ISSN: 1645-3530

Indexed: in Latindex, International Bibliography of the Social Sciences; European Reference Index for the Humanities – ERIH

Originální znění dokládám v příloze, zde uvádím překlad článku. Vzhledem k tomu, že se jedná o překlad již publikovaného textu, ponechávám i formát citací ve formě, v jaké byl článek publikován.

Reklamní aktivity firmy Bayer v Československé republice a Litevské republice v letech 1918 -1940

Vranová Vilma¹

Gudiene Vilma²

Rusek Václav³

1 Farmaceutická fakulta, Veterinární a farmaceutické univerzity Brno, Česká Republika

2 Litevské museum historie medicíny a farmacie Litevské medicínské university, Kaunas, Litva

3 České farmaceutické museum v Kuksu, Česká Republika

Úvod

Úspěch firmy závisí nejen na kvalitě jejich výrobků, ale i na kvalitě prodeje. Důležitou součástí obchodu je reklama. Již ve 20. letech dvacátého století farmaceutické firmy vyvíjely značné reklamní aktivity. Využívaly obchodních značek, zakládaly reklamní oddělení, vedly mezinárodní reklamní kampaně.

V současnosti je farmaceutický průmysl tvořen zejména sítí nadnárodních společností, ale již ve 20. letech minulého století existovaly farmaceutické firmy s mezinárodním dosahem. Mezi ně patřila zejména firma Bayer, součást koncernu I.G.Farben. Firma měla pobočky po celé

Evropě i Severní a Jižní Americe, promoce a propagace jejich výrobků byla jednotná. V tomto příspěvku porovnáváme reklamní aktivity ve dvou zemích - Československé republice a Litevské republice v letech 1918 -1940. Německé farmaceutické firmy byly největšími dovozci v obou porovnávaných zemích, firma Bayer patřila k největším farmaceutickým firmám své doby.

Použité materiály pochází z Českého farmaceutického muzea v Kuksu v České republice a Litevského muzea historie medicíny a farmacie v Kaunasu v Litvě. V obou jmenovaných institucích se nachází velké množství reklamních materiálů firmy Bayer: letáky, rozesílané poštou případně rozdávané farmaceutickými reprezentanty; firemní časopisy; obchodní katalogy; pozornosti určené pro lékaře (např. kalendáře) nebo lékárníky (diáře, teploměry); dopisy, zasílané lékařům a mnohé další.

Dalším informačním zdrojem byly profesní časopisy lékařů a lékárníků. Firma Bayer často v těchto časopisech publikovala inzerci svých preparátů , to platí zejména pro Československou republiku.

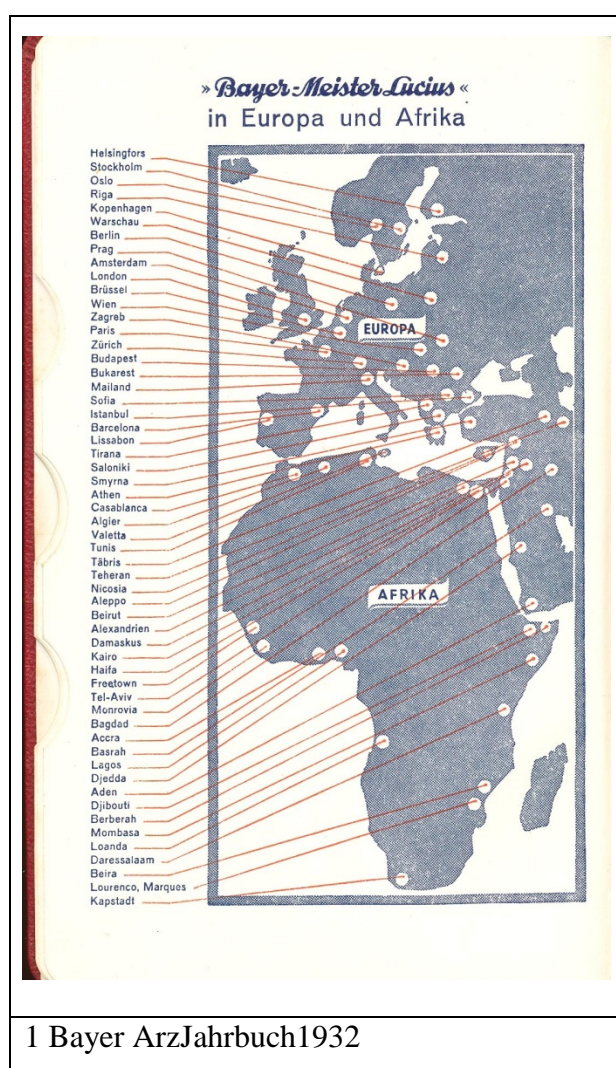
Bayer

Firma "Friedr. Bayer a spol." byla založena 1.srpna 1863 obchodníkem Fridrichem Bayerem (1825-1880) a barvířským mistrem Johanem Friedrichem Weskottem (1821-1876). Firma vyráběla a prodávala syntetická barviva. V letech 1881 - 1913 firma prodělala velký rozvoj a stala se chemickou společností s mezinárodní působností. Výroba barev tvořila většinou součást jejich výroby, ale objevily se i nové oblasti jejich působnosti. Snad nejdůležitějším mezníkem v životě firmy byl vznik výzkumného centra, které založil Carl Duisberg (1861–1935). V roce 1881 se firma přeměnila na akciovou společnost - "Farbenfabriken vorm. Friedr. Bayer & Co." Výzkumné oddělení přineslo mnoho novinek, jak v oblasti barvářského průmyslu tak nová léčiva, včetně Aspirinu®, nazývaného "lékem století", který syntetizoval Felix Hoffmann, na trh byl uveden v roce 1899.

Nejvýznamnějším faktorem pro rozvoj společnosti bylo vytvoření celosvětové prodejní a obchodní sítě. Firma prodávala svoje výrobky v zahraničí již od samého počátku – od roku 1913 tvořil víc jak 80% zisku export. Před první světovou válkou měla firma pobočky v Rusku, Francii, Belgii, Velké Británii a Spojených státech Amerických. Tento vývoj byl přerušen První světovou válkou. Válka byla pro firmu téměř likvidační. Firma ztratila téměř všechna zahraniční odbytiště a filiálky. Prodeje v roce 1919 klesly ve srovnání s rokem 1913

o třetinu, inflace vyčerpala jejich finanční rezervy. Za těchto velmi nepříznivých okolností inicioval Carl Duisberg, president firmy Bayer, fúzi několika největších chemických společností v Německu - Bayer, BASF a Agfa. V roce 1925 vznikla společnost Interessen Gemeinschaft Farbenwerke, ve zkratce I.G. Farben. Leverkusen, sídlo firmy Bayer, se stal centrálou pro farmaceutickou výrobu nového společenství a Bayerův kříž symbolem všech farmak, vyráběných koncernem I.G. Farben.

Bayer byl největší farmaceutickou firmou v meziválečných letech 20. století, měl své pobočky a zastoupení prakticky po celém světě. V roce 1937 měla firma Bayer 93 poboček na všech kontinentech, včetně Nového Zélandu nebo Japonska. Obr. 1

Farmaceutický trh a průmysl v Československu a Litvě

Československá republika

Československo vzniklo po ukončení první světové války 28. října 1918 jako jeden z nástupnických států Rakouska-Uherska. Sestávalo z dnešních území České republiky, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Nově vytvořený stát Československo zahrnoval některé z nejvíce industrializovaných oblastí bývalého Rakouska-Uherska, což byly zejména Čechy a Morava. Jeho nezávislost a celistvost existovala jen do druhé světové války, kdy bylo Československo napadeno nacistickým Německem a rozděleno do Protektorátu Čechy a Morava a loutkového Slovenského štátu. Německá okupace skončila dne 9. května 1945 a Československá republika byla obnovena.

V meziválečném Československu bylo více než 300 farmaceutických firem, nejvíce v Praze a severních Čechách. Největší firmy byly Fragner (Dolní Měcholupy, Praha, 1930), Hell (Komárov u Opavy, 1883), Medica (Smíchov, Praha, 1908), Norgine (Ústí nad Labem, 1909), Heisler (Chrást u Chrudimi, 1910), Bohumínské chemické závody a.s. (Bohumín, 1917), Remed (Karlín, Praha, 1919), Radiumchema (Kolín, 1927), Interpharma (Modřany, Praha, 1932).

Český farmaceutický trh činil v roce 1937 asi 300 milionů Kč. Podíl mezi individuálně připravovanými léčivy a specialitami byl 1:1, z toho asi 1/3 specialit byla připravována v lékárnách, 2/3 ve farmaceutických firmách. Počátkem 30. let bylo asi 60% specialit dováženo ze zahraničí, zejména z Německa (70%), Švýcarska (12%) a Francie (9%). Množství importovaných léčiv klesalo díky rozvoji českého farmaceutického průmyslu. V roce 1931 byla dovezena léčiva v ceně 70 milionů Kč, v roce 1935 27 milionů Kč.^{1,2}

Výroba a prodej léčivých specialit byla regulována Vládním nařízením č. 26/1926 Sb. z. a n. ze dne 19. února 1926, o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách. Tato norma přesně stanovuje i meze reklamy, dokonce zařazuje reklamní přílohy mezi položky schvalované při registraci léčivé speciality.³

V roce 1937 bylo v ČSR registrováno 2102 léčivých specialit.⁴⁻⁹

Množství lékáren narůstalo. V roce 1918 bylo v ČSR asi 800 lékáren, v roce 1938 téměř 1000. Při tehdejšímu počtu obyvatel Československa tj. 10 000 000 připadalo asi 11-12 tis. obyvatel na lékárnu.¹⁻²

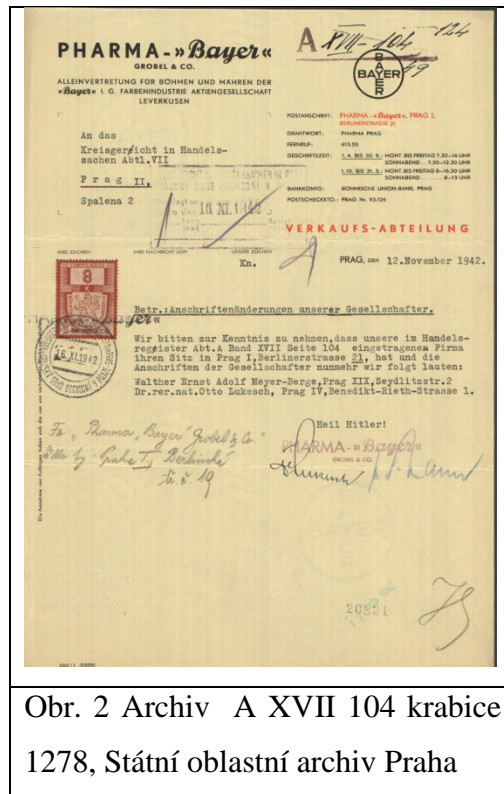
Jak již bylo řečeno, firma Bayer patřila k největším importérům. Do roku 1931 bylo registrováno 88 léčiv (některá jako firma I.G.Farben), v roce 1937 už 150 léčivých přípravků, což tvořilo 7% registrovaných specialit. Novocainsuprarenin inj. reg.č.. 261, první registrovaný preparát, byl zaregistrován 27.října 1923, nejznámější Bayerův lék – Aspirin - byl registrován 18. ledna 1927, reg.č. 32.213/26.⁴⁻⁹

Podle zákona z roku 1883 (Nařízení c. k. ministerstva vnitra a obchodu č. 152/1883.ř.z., jímž upravují se práva lékáren vzhledem k obchodům se zbožím materiálním a jiným živnostem sem patřících) mohla všechny léky na recept uvádět na trh pouze lékárná. Byl zaveden institut tzv. ohlašovatele, který musel být farmaceut, majitel nebo provizor lékárný. Ohlašovatel zajišťoval registraci léků a to i léků vyráběných ve farmaceutických závodech, nesl zodpovědnost za daný léčivý přípravek. Nejčastějším ohlašovatelem - v 70% případů – specialit firmy Bayer byla Adamova lékárná v Praze.

Výhradní zastoupení firmy Bayer pro Československou republiku dělala firma Pharma Sperk Prochaska.

Firmu založili dva společníci, Jan Prochaska (nar. 1855, Kazňov) a Vilém Sperk (nar. 1860, Praha). Předmětem podnikání bylo obchodní jednatelství a komisionářství s výrobky farmaceutickými, jakož i jedy, pokud prodej těchto není vyhrazen lékárnám. Firma byla založena 1.9.1925, jejím prvním sídlem byla Hyberská 40, Praha. Firma se zabývala pouze sbíráním objednávek a jejich předáváním jiným závodům. Po čtyřech letech činnosti, 1. 10. 1929 do firmy vstoupili Karel Prochaska a Hugo Herrmann, byli jmenováni prokuristy, 23.5.1930 se stali společníky firmy, o dva měsíce později, 9.7.1930 opustili firmu její, zakladatelé Vilém Sperk a Karel Prochaska, firma přesto dál nesla jejich jméno.

Firma pokračovala ve své činnosti i po okupaci Československa fašistickým Německem, firma Bayer převzala vedení firmy a kompletně ji ovládla. Firma Pharma Sperk Prochaska byla 9. 11. 1940 přejmenována, nový název zněl Pharma „ Bayer „ Grobel & comp, vedení firmy tvořili Hugo Herrmann, Otto Lukesch a po okupaci dosazený Walter Ernst Adolf Mayer-Berge. V roce 1948 byla firma Pharma „ Bayer „ Grobel & comp znárodněna, stala se součástí národního podniku Sanitas.¹² Obr. 2.

Obr. 2 Archiv A XVII 104 krabice 1278, Státní oblastní archiv Praha

Litevská republika

Situace v Litevské republice byla v důsledku desítky let trvající okupace carským Ruskem zcela odlišná. Universita ve Vilniusu, založená v roce 1579, která hrávala významnou roli ve výuce farmaceutů a tvořila vědeckou platformu profese, byla z nařízení cara Nikolaje I. v roce 1832 zrušena. Medicínsko-chirurgická fakulta byla přeměněna na Medicínsko-chirurgickou akademii a posléze, v roce 1842 také zrušena. Farmaceuti tak neměli kde studovat, Litva se postupně stala bezvýznamnou provincií ruského impéria.

Litevská republika byla založena 16. února 1918. V srpnu 1940 (3. srpna 1940) byla napadena a okupována Sovětským svazem a formálně prohlášena čtrnáctou svazovou republikou. V letech 1941-1944 byla okupována německými jednotkami, v roce 1944 opět obsazena Sovětským svazem. Litevská republika deklarovala svou nezávislost až 11. března 1990.

Po vyhlášení nezávislosti první Litevské republiky v roce 1918 byly chemicko-farmaceutické laboratoře pouze ve Vilniusu a jeho okolí. V roce 1919 Polsko obsadilo Vilnius a hlavním městem se stal Kaunas.

První litevské farmaceutické společnosti byly založeny v letech 1921–1922 (“Vaistija” a Chemicko & Pharmaceutické Laboratoře “Sanitas” v Kaunasu, “Galen” v Šiauliai), v roce 1938 bylo v Litevské republice jedenáct farmaceutických podniků: “Pharmakon” (Klaipeda, 1925), “Lithfarma”, “Vaistas” (Kaunas, 1935), “GerMaPo” (Kaunas, 1928) a další.¹³

Litevský farmaceutický trh v letech 1918-1940 osciloval mezi 8 – 10 Lt. Podíl mezi individuálně připravovanými léčivými a specialitami byl 1:1, z toho asi 1/3 specialit byla připravována v lékárnách, 1/3 ve farmaceutických firmách a poslední třetina byla dovážena, zejména z Německa. Merck, Riedel, Schering, Bayer a Knoll nejčastěji inzerovali své preparáty, z toho odhadujeme, že to také byli největší importéři.

Dovozci, kteří chtěli prodávat svá léčiva v Litvě, předkládali Zdravotnímu oddělení Litevského ministerstva vnitřní věci vzorky preparátů, popis výrobku a tři odborné publikace, dokladující bezpečnost a účinnost léčiva. Vzorky procházely kvalitativní i kvantitativní laboratorní analýzou.

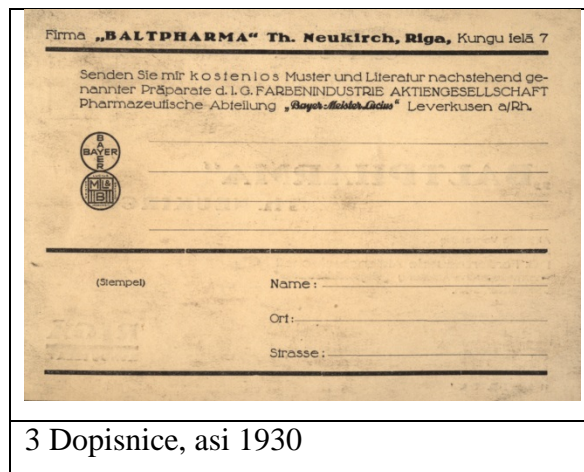
V meziválečné Litvě bylo 300- 350 lékáren; 2,5 milionu obyvatel, tedy 7,5 – 8 tisíc obyvatel na jednu lékárnou.

Od roku 1926 byla regulace importu zahraničních léčiv mnohem přísnější. Zdravotní rada začala vydávat Seznam povolených léčivých specialit, první rok obsahoval 650 položek, z toho 37 léčiv firmy Bayer, 31 firmy Merck, 27 Boehringer, a 19 firmy Schering.¹⁵ Už o dva roky později byl podíl firmy Bayer podstatně vyšší, z 685 léčiv jich Bayer vyráběl 89. Seznam specialit byl průběžně doplňován a rozšiřován.¹⁶

Farmaceutické koncerny včetně firmy Bayer, operovaly v Pobaltí jako jedním celkem. Máme záznamy o dvou pobočkách firmy Bayer v Pobaltí - Otto Wittkopp, Kaunas, Jorgen Buch & Co., Kaunas, o níž jsme nenašli další informace¹⁷ a Baltpharma s centrálou v Rize (Lotyšsko). Tato firma pracovala aktivně a efektivně. Její subdivize pokrývaly všechny pobaltské země, Litvu, Lotyšsko i Estonsko.

Vydávali reklamní tiskoviny v němčině, zadávali reklamu v místních jazycích do regionálního i profesního tisku, zasílali reklamní materiály lékařům i lékárníkům, zajišťovali registraci nových léčiv. První pobočka byla v Rize na adrese Pferdestraße, později se přestěhovala na Kungustraße 3. Datum založení pobočky neznáme, ale v roce 1926 již jeví aktivní činnost.

Obr. 3

Reklama

Reklama vždy tvořila nedílnou součást obchodu, farmaceutický nevyjímaje. Obchod s léčivými byl vždy a všude přísně regulován, a tak i reklamní aktivity měly značná omezení.

Československo

Vládní nařízení o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi přesně stanovuje meze reklamy, dokonce zařazuje reklamní přílohy mezi položky schvalované při registraci léčivé speciality. K ohlášce (dnes registraci) bylo nutné přiložit i vzorky případných reklamních příloh, pokud bylo obchodní jméno přípravku (známka) předmětem zápisu do rejstříku ochranných známek, tak i průkaz o ochraně tohoto jména. Reklama léčiv byla možná bez větších omezení do roku 1938, kdy byla reklama léčiv vázaných na lékařský předpis omezena pouze na odborný tisk.

Litva

Litevské ministerstvo vnitra stanovilo první pravidla pro import léčiv v roce 1927. Zdravotní odbor byl zodpovědný za povolování dovozu léčiv. Dovoze žádající o registraci léčiva dokládal tři vzorky léčiva, popis a tři dobrozdání z litevských nemocnic, potvrzující, že lék byl testován v nemocnici, má dobré léčebné účinky a autor doporučuje schválení.

Import léčiv, která byla analogická s domácími produkty byl zakázán.¹⁸

O rok později byl dokument novelizován. Od roku 1928 již nestačila doporučení ze tří nemocnic, byly požadovány tři odborné články od různých autorů. Zakaz dovozu analog domácích výrobků byl zrušen.¹⁹

Reklama zaměřená na veřejnost

Existují různé možnosti reklamy léčiv zaměřené přímo na spotřebitele. Je to reklama v tisku, letáky, plakáty ve výkladních skříních i lékárnách.

Tisková reklama

Reklama léčiv v denním tisku byla v Litvě zakázaná, vyjma ojedinělých případů, kdy firma získala zvláštní povolení Zdravotního odboru. V Československu byla reklama povolena, běžně otiskovaná v denním tisku i tzv. ženských časopisech, např. Žena a domov, Rozkvět

obr. 4. apod.

 <p><i>Kolik</i> dnů v roce máte bolení hlavy? Co ztrácíte na pracovní výkonnosti a co svého volného času? Při bolení hlavy vezměte vždy tab- letky ASPIRIN s Bayero- vým křížem! Světznámý prostředek proti všem bolestem.</p> 	 <p><i>Pyramidon</i> TABLETKY <i>nesmí mi nikdy dojít!</i></p> <p>Tak prohlašuje každá zkušená že- na, která vyzkoušela tohoto osvěd- čeného pomocníka v bolesti při nevolnostech kritických dnů.</p> <p>Tažte se lékaře!</p>
4 Rozkvět. 1939	Žena a domov 1938

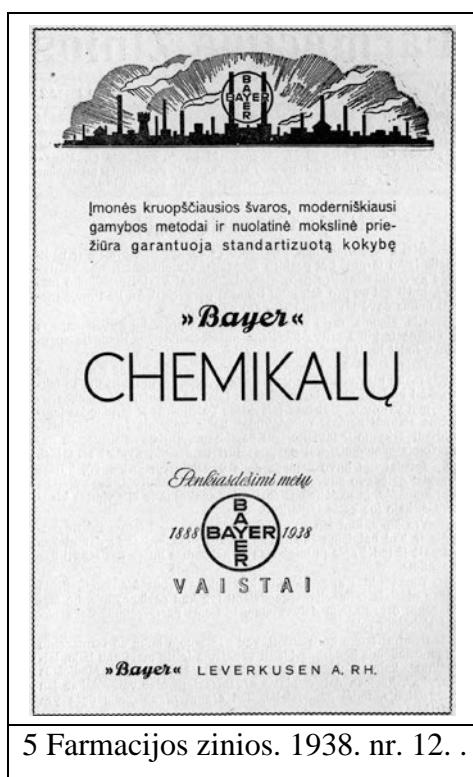
Omezení přišlo v roce 1938, kdy byla reklama v denním tisku povolena jen u volně prodejných léčiv, léčiva na recept bylo možno inzerovat jenom v tisku odborném.

Reklama zaměřená na lékaře a lékárníky

Reklamní aktivity zaměřené na zdravotnické profesionály, lékaře a lékárníky, byly mnohem rozmanitější. Nejčastější byla reklama tisková v profesním tisku, lékařských a lékárenských časopisech.

Nejvýznamnější litevský lékařský časopis byla “Medicina” (1920-1944), farmaceutický “Farmacijos žinios” (1923-1940). Většina reklam firmy Bayer byla v časopise “Medicina”,

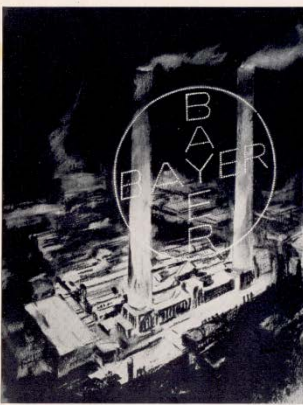
první z nich již v roce 1929.²⁰ V tomto vydání firma Bayer (Farbendustrie) inzeruje lék Casbis s bismutem jako účinnou látkou. První reklama v časopise “Farmacijos žinios” vyšla v roce 1936.²¹ V letech 1936–1939 se zde objevilo 10 různých inzerátů firmy “Bayer”. Obr. 5

5 Farmacijos žinios. 1938. nr. 12. .

V Československu vycházelo časopisů více. (Časopis lékařů českých (1862 – dosud), Praktický lékař (1921 - 1950), Časopis československého lékárnictví (1882 -1950), Lékárnický týdeník (1919-1924), Praktický lékárník (1932-1941). Všechny tyto časopisy otiskovaly množství inzerce farmaceutických firem. Reklama se také objevovala v kalendářích a ročenkách.

Reklama firmy Bayer byla charakteristická originalitou a kreativitou. Kresby zobrazují budovy továrny, laboratorní a výrobní zařízení, obrázek vědce výzkumníka v bílém plášti s textem “*Nejnovější vědecké postupy garantují čistotu a standardizovanou kvalitu farmaceutických chemikálií*”²⁴. Běžným motivem byly dva komíny spojené Bayerovým křížem. Obr. 5.

Velké světelné zařízení «Bayerův kříž» jest při průměru 72 m největší volně se vznášející světelnou reklamou světa. Jest upraveno na dvou 126 m vysokých a 55 m od sebe vzdálených komíních elektrické stanice závodu Leverkusenu firmy I. G. Farbenindustrie Aktiengesellschaft.

»Bayer«
I. G. Farbenindustrie Aktiengesellschaft
Prodejní ústředna Pharma
Leverkusen a. Rh.
I. G. Werk
 Adr. telegr.: Bayerpharma
 Leverkusenisgwerk

VÝHRADNÍ ZASTOUPENÍ:
 „Pharma“
 Speck & Prochaska
 v Praze I.,
 Revoluční 19.
 Adr. telegr.: Pharma Praha
 Telefon: 65307, 63879
 Účty: Česká banka Unie
 v Praze I.
 Deutsche Agnar- und Industrie-
 Bank v Praze II.

Ceník č. 3 pro lékárny
 Československo říjen 1937

5 Ceník 1937

Velkou pozornost věnovala firma oslavám 50 výročí svého založení. Obr.6

TERAPEUTICKÉ ZPRÁVY

1938 PRAHA ČÍSLO 2

„Padesát let“

1888 1938

LÉČIV

Rokem 1938 uplyne 50 let od té doby, kdy roku 1888 se rozhodlo vedení tehdejších »Farbenfabriken vorm. Friedr. & Co.« v Elberfeldu vybudovat vedle výroby barviv vlastní farmaceutické oddělení, což časově souhlasilo s počátkem moderní synthesy léčiv, k jejímž dalším významnému rozvoji »BAYER« od počátku značně přispíval.

Se stoupající řadou poznatků v nejrůznějších oborech vědy šířil se též v příští době stále více okruh zájmů a činnosti našich vědeckých laboratorů, jejichž práce v dalším období byla silně podpořena tím, že při spojení jednotlivých závodů v jednotnou I. G. Farbenindustrie Aktiengesellschaft Leverkusenu se stal »BAYER« sídlem centrály farmaceutického oddělení.

Tím mohly být značně podpořeny výsledky badání, dosažené pracemi našich výzkumných ústavů v Elberfeldu, Hoechstu a Marburgu, které se týkaly všech oborů lékařství a spočívaly na pokud možno nejúspěšnější spolupráci chemicko-farmaceutické vědy a techniky a experimentálnímu a klinickému lékařství. Výsledky těchto prac našich vědeckých laboratorů vedly k velké řadě hodnotných, všeobecně uznávaných přípravků a založily pověst jejich výtečné jakosti, která je dnes vyjádřena v celém světě ve standardovaném pojmu léčiv »BAYER«.

Vymoženosti, jichž se dosáhlo v terapii během uplynulých 50 let, nebylo by dosaženo bez nejužší, pro badání nezbytné spolupráce s praktickým lékařstvem, za kterou na tomto místě co nejsrdčnější děkujeme všem pánům lékařům.

Při vytváření vztahů, které spojují farmaceutické oddělení »BAYER« na podkladě jeho rozsáhlé organizace s lékaři všech zemí, mají význačný podíl naše »Terapeutické zprávy«.

Vyjadřujeme proto v tomto jubilejním roce svlék své naděje, že naše domácí sdělení vyplní i v budoucnu svůj důležitý úkol a přispějí k dalšímu prohloubení této spolupráce.

Pharmazeutische Chemikalien

»Bayer«

„Fünfzig Jahre“

1888 1938

ARZNEIMITTEL

»Bayer«
 Leverkusen a. Rh.

6 1938 Therapeutické Zprávy č.2

6 Farmacijos zinios. 1938. č 12.

Častým motivem je tovární zařízení nebo práce v chemické laboratoři, užívány jsou i motivy historické obr. 7.

Vlastní reklama byla obvykle vytvořena v centrále v Německu a v pobočkách jen upravena podle cílové země. Občas můžeme najít stejné motivy v Československu i Litvě. Obr.8

Přímý marketing, vzorkování

Firma Bayer lékařům a lékárníkům rozesílala brožury, knihy, katalogy a kalendáře obsahující popisy léčiv firmy i způsoby užívání. Tyto tiskoviny měly jednotný vzhled a obdobný obsah. Československá verze existovala vždy v české a německé mutaci.

Firma Bayer vydávala firemní časopis *Therapeutische zprávy /Therapeutischen Berichte* (1929-1941). Obsah vždy vycházel z korporátní verze *Pharmazeutische Berichte*. Česká verze byla kompilátem přeložených článků z *Pharmazeutische Berichte*, dalších článků významných

českých lékařů, kasuistik, zábavných článků a samozřejmě spoustu reklamy. Časopis vycházel v češtině i němčině, lékařům byl rozesílán zdarma.

Situace v Litvě byla jiná. Litva je malá země s méně jak třemi miliony obyvatel. Farmaceutické firmy, včetně firmy Bayer, pojímaly celé Pobaltí jako jeden celek. Sídlo pobočky pro Pobaltí bylo v Rize, reklamní materiály byly publikovány pouze v němčině, nebyly překládány do národních jazyků. Litevsky byly psány pouze dopisy lékařům a texty reklamy v odborném tisku. Kalendáře, diáře apod. byly v němčině.

Pozornosti, sponsoring

Farmaceutičtí reprezentanti rozdávali lékařům i lékárníkům dárky a pozornosti – diáře, teploměry, těžítka apod. Obr.9

Závěr

Firma Bayer měla jednotnou marketingovou strategii ve svých zahraničních pobočkách. Jejich mezinárodní strategie byla záležitost nadnárodní korporace, jako je tomu dnes. Reklamní aktivity byly obou porovnávaných zemích prakticky totožné, lišily se jen kvantitou a intenzitou. Československo bylo významně větší a bohatší zemí a zajímavějším trhem, množství registrovaných specialit a intenzita reklamy odpovídaly této skutečnosti. Litva je

menší a chudší země, firma proto omezila výdaje na tiskovou reklamu, nevydávala regionální verze a soustředila se více na přímý marketing.

Obě země rozvíjely domácí farmaceutický průmysl. Firmy i vlády využívaly silná vlastenecká hnutí i na podporu domácího průmyslu – zejména v období narůstajícího nacismu. Litevská vláda se pokoušela chránit domácí průmysl omezením importu. Tato situace ztěžovala firmě Bayer její expanzi.

Reklamní aktivity firmy Bayer byly obdobné v obou zkoumaných zemích. Výzkum se zapojením dalších zemí bude pokračovat.

Zdroje:

1. Rusek, V. ; Drábek, P. ; Kučerová, M. ; Hanzlíček, Z. – Kapitoly z dějin Československé farmacie . Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo Bratislava 1970. p.135 – 150
2. Drábek, P.; Hanzlíček Z: Farmacie ve dvacátém století,: Práce z dějin techniky a přírodních věd Sv. 6., Řada: Česká technika na pozadí světového vývoje 3., 148 str., Praha 2005, ISSN 1801 – 0040
3. Havránek Hubert: Komentované zákony Československé Republiky. Československé zdravotnické zákony s příslušnými prováděcími předpisy. II. díl, část 1. Lékárnictví. Obchod léčiv a jedy. Praha. Československý kompas 1938
4. Laub, J. ;Hanuš, J. M. Seznam lékárnických specialit povolených ku všeobecnému prodeji v Republice Československé do 15. listopadu 1924 Praha: Svaz Československého lékárnictva, tiskem V. Augusty v Litomyšli
5. Seznam lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Seznam obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. března 1931. Praha: Státní tiskárna v Praze 1931
6. Seznam lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Seznam obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. prosince 1934. Praha: Státní tiskárna v Praze 1935
7. Doplněk k seznamu lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Doplněk obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. prosince 1935. Praha: Státní tiskárna v Praze 1936
8. Doplněk k seznamu lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Doplněk obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. prosince 1936. Praha: Státní tiskárna v Praze 1937
9. Seznam lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Seznam obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. prosince 1937. Praha: Státní tiskárna v Praze 1938

10. Doplněk k seznamu lékárnických specialit povolených k všeobecnému prodeji Ministerstvem vnitra ke dni 28. února 1942. Praha: Tiskárna Protektorátu Čechy a Morava 1942
11. Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízením ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř. z. č. 103. Praha: Organizace českého lékařnictví pro Čechy, Moravu a Slezsko, Praha 1911
12. Archiv A XVII 104 krabice. 1278, Státní oblastní archiv Praha
13. Kaikaris, A. Lietuvos farmacijos istorija. Atsiminimai, Sveikatingumo ir medicinos reklamos centras, Kaunas. 2000, p. 50.
14. Žukien, R.: „Lietuvos farmacija XX amžiuje“, Lietuvos farmacija, Vilniaus: Lietuvos farmacijos sąjunga, vol. 3, p. 185.
15. Patentuotų ir dozuotų vaistų, leistų ir uždraustų įvežti į Lietuvą sąrašai : Medicinos Tarybos priimti 1926 m. gegužės mėn. 14 d., Vidaus reikalų ministerio patvirtinti 1926 m. liepos mėn. 26 d., Kaunas: Sveikatos departamentas, 1927.)
16. Vaistų įvežimo iš užsienio taisyklės ir Patentuotų ir dozuotų vaistų, kuriuos leidžiama įvežti į Lietuvą, sąrašas. Kaunas: "Spindulio" b-vės spaust, 1928.
17. Report of the Investigation of I. G. Farbenindustrie A. G. <http://www.nonstopsystems.com/radio/article-IG-Farben-investigation-1945.pdf> , p. 65.)
18. Patentuotų ir dozuotų vaistų įvežimo į Lietuvą taisyklės., Vyriausybės žinios, , 1927, No. 247, p. 4.
19. Vaistų įvežimo iš užsienio taisyklės, Vyriausybės žinios, , 1928, No. 281, pp. 1-2.
20. [I.G.Farbenindustrie Aktiengesellschaft, Casbis advertisement] in Medicina 1929, No. 5, p. 386.
21. [Bayer advertisement] 1936, No. 7, p. 36.
22. [Bayer advertisement] 1939, No. 4-5, p. 1.
23. [Bayer advertisement] 1937, No. 10, p. 1.
24. [Bayer advertisement] 1938, No. 12, p. 1.

9. ZÁVĚR

Ve své práci „K dějinám farmaceutického průmyslu, marketingu a reklamy v Československé republice v letech 1918 – 1938“ se zabývám vznikem a vývojem farmaceutického marketingu s větším zaměřením na jednu složku marketingového mixu a to reklamu. Touto tematikou se zabývám již dlouhodobě, výsledky práce byly publikovány u nás i v zahraničí a prezentovány na domácích i světových sympoziích, např. Světovém farmaceutickém kongresu v Lisabonu v roce 2010, Světovém farmaceutickém kongresu v Amsterdamu v roce 2012, Mezinárodním kongresu pro dějiny farmacie v Berlíně v roce 2011 a mnoha dalších.

Ve sledovaném období probíhaly bouřlivé změny ve společnosti a to jak politické, tak i hospodářské. Na poli farmacie byly tyto změny přímo revoluční, na trh přicházely nové účinné látky – analgetika, sulfonamidy, inzulín, alkaloidy, nové lékové formy – tablety, injekce. Všechny tyto vynálezy ovšem vyžadovaly speciální technologické postupy, nákladná zařízení; jejich výroba v prostředí malých lékáren byla v lepším případě nerentabilní, většinou však přímo vyloučená. S rozvojem nemocenského pojištění vzrostla i dostupnost zdravotní péče, ovšem za cenu tlaku poskytovatelů, nemocenských pokladen, později pojišťoven, na snižování cen, což opět mluvilo ve prospěch průmyslové výroby léčiv. Dalšími faktory byla politická a hospodářská situace státu. Primární byla snaha československé vlády o hospodářskou konsolidaci nově vzniklého státu a zajištění soběstačnosti mladé republiky. Cílem bylo omezení její závislosti na importu ze zahraničí, zejména z Německa a vybudování vlastního chemicko-farmaceutického průmyslu. Tato snaha byla ovšem značně ztížena probíhající světovou hospodářskou krizí a od roku 1933 i agresivní politikou nejbližšího souseda, nacistického Německa.

Farmaceutický průmysl tak zažíval období dynamického růstu, nových, téměř neomezených možností vývoje, rozšiřování sortimentu, svým rozvojem zcela vytlačil klasické lékárenství z výroby účinných látek a léčivých specialit a odkázal je do role, kterou zastává doposud, role výdejní a poradenské. Ilustrujícím příkladem může být strhující příběh firmy Interpharma, kdy z malé firmičky o šesti zaměstnancích se během méně než deseti let stal prosperující podnik, přinášející nová inovativní léčiva a jehož produkce originálních sulfonamidů se stala páteří farmaceutického exportu Československé republiky po 2. světové válce.

Dynamický nárůst počtu výrobců léčiv měl i své stinné stránky. Všichni výrobci se chtěli a potřebovali uživit, snažili se získat své místo na farmaceutickém trhu, a tak konkurenční boj

nabíral na síle. Zde již nestačilo vyrábět, bylo nutné přípravky prodat a to nebylo vždy jednoduché. O totéž se totiž snažili i ostatní konkurenti a to nejen z řad průmyslníků, ale i lékárníci, drogisté, zvěrolékaři. Objevil se i v současnosti známý fenomén tzv. „me-too drugs“, tedy léků, jejichž inovativnost spočívala pouze v modifikaci původní účinné látky, a někdy ani to ne, a trh se zaplnil spoustou specialit, které se lišily pouze výrobcem. Ke slovu se tak dostaly i marketingové techniky, zejména propagace. Reklama má dávnou historii, ale větší význam získala koncem 18. století, rozvinula se zvláště od poloviny 19. století, modernizovala se ve století následujícím. Nešlo jenom o změnu ve využívaných prostředcích ale v i tom, na koho byla zacílená. Reklama se původně obracela přímo na kupujícího, posléze se cílovým objektem reklamy stal i lékař nebo lékárník, své zboží a služby propagoval nejen výrobce, ale i distribuce nebo lékárna. Role a potřeba reklamy ve sledovaném období výrazně narostla. Množství reklamních materiálů se enormně zvýšilo, využívaly se všechny dostupné metody; reklama tisková, zaměřená jak na laické spotřebitele, tak odborníky, lékaře a lékárníky. Reklamní sdělení se objevovala v denním tisku, odborných časopisech, byla přílohou kalendářů, sazebníků, odborné literatury. Lékaři i lékárníci dostávali reklamní tiskoviny i poštou, firmy prezentovaly své výrobky na klinikách, lékařských sjezdech, farmaceutičtí reprezentanti brázdili republiku a nabízeli lékařům nejen informace a odborné články, ale i pozornosti a dárky. Farmaceutické firmy pořádaly a sponzorovaly společenské akce pro lékaře, vydávaly časopisy, kde se odborné články, psané uznávanými kapacitami střídaly s lehčím žánrem např. cestopisů, zajímavostmi a spoustou reklamy. Historický vývoj reklamy a marketingu byl obdobný v dalších evropských zemích, velkým přínosem pro tuto práci byla mezinárodní spolupráce, navázaná na Světovém farmaceutickém kongresu v Lisabonu, díky níž jsme mohli porovnat marketingové aktivity firmy Bayer v evropském měřítku.

Reklama nebyla jediným nástrojem, který výrobci používali. Výrazná byla snaha proniknout na nové trhy, „nová území“. Ilustrativním příkladem je snaha firem proniknout do systému nemocenského zabezpečení a získat tak odbytiště mezi pojištěnci. Dalším příkladem je mistrovský tah zvěrolékařů, kteří si zajistili monopolní pozici v obchodu s veterinárními léčivy a zcela z tohoto trhu vytlačili lékárny, což je mimochodem stav, který trvá doposud. V obou případech sehrály významnou roli profesní organizace. V případě úspěšných zvěrolékařů to byla Zvěrolékařská komora a zejména Družstvo zvěrolékařů – Druvet, které bylo jedním z nejvýznamnějších výrobců a distributorů veterinárních léčiv v Československé republice. Stanovy Družstva určovaly, že členem může být pouze veterinární lékař a zároveň

stanovily podmínku, že Družstvo může obchodovat pouze se svými členy. Vzhledem k tomu, že Družstvo bylo výhradním distributorem veterinárií největších firem – Bayer, B. Fragner apod., znemožnilo tak přístup lékáren k těmto léčivům. Příprava a výdej veterinárních léčiv i v současnosti zcela obchází lékárny, v této práci jsou poprvé popsány historické okolnosti, které k této skutečnosti vedly.

Průmysloví výrobci léčiv byli sdruženi v Odborné sekci chemicko-farmaceutické, která byla i partnerem pro jednání s pojišťovnami, Hospodářskou komorou i vládními orgány. Lékárníci, výrobci léčivých specialit se pokusili nějakým způsobem průmyslníkům konkurovat, ale i když odhlédneme od skutečnosti, že klasická nejednotnost a roztržitost věčně rozhádaných lékárníků přivedla zánik organizace, která měla tyto snahy zaštiťovat, byl to pokus předem odsouzený k nezdaru.

Výrobci specialit chránili své produkty před nepovolaným a neoprávněným využitím i pomocí známkového práva. Nejčastěji využívali možnosti registrace ochranné známky, která jim umožnila jednak budovat jméno výrobku, jednak se bránit proti napodobení nebo záměnám. Práce popisuje dva tyto případy, první, kdy výrobce používal název léku, který byl velmi podobný již registrovanému léku firmy B. Fragner (Sibromin vs. Sibrumin). V druhém případě chránila firma Bayer svůj registrovaný přípravek Aspirin před záměnou za jiné preparáty obsahující kyselinu acetylsalicylovou.

Práce s cenou, což je další ze základních marketingových nástrojů, byla užívána méně. Cenotvorba byla ve farmacii vždycky přísně regulována státem a prostor pro obchodní praktiky byl a je značně zúžený. Cestu snížení ceny volily firmy ve snaze prolomit embargo pojišťoven a dostat se na tento trh, což je mimochodem nástroj typický pro současnost. Práce popisuje i užívání tzv. zaváděcích cen nebo snížení ceny v rámci propagačních akcí u volně prodejných léčiv.

Závěrem lze konstatovat, že marketingové nástroje, zejména marketingová komunikace, se začaly ve farmacii více užívat během průmyslové revoluce a začátkem 20. století. Nejužívanějším nástrojem byla reklama. Užívána byla reklama mediální (tisková, obrazová, zvuková), pak reklama přímá (obchodní zástupci, osobní vztahy, dopisy) i budování dobrého jména společnosti (firemní značka, kongresy, výstavy, sponzoring). Ve snaze uspět na trhu využívaly firmy i další marketingové nástroje, jako je práce s cenou, rozšiřování trhů,

zlepšování dostupnosti výrobku. Práce popisuje i konkurenční boj s příbuznými obory, např. s veterináři nebo drogisty.

10. ABSTRAKT

Univerzita Karlova v Praze, Farmaceutická fakulta v Hradci Králové

Katedra: Katedra sociální a klinické farmacie

Kandidát: PharmDr. MVDr. Vilma VRANOVÁ

Školitel: Doc. RNDr. PhMr. Václav RUSEK, Csc.

Název disertační práce: K dějinám farmaceutického průmyslu, marketingu a reklamy v Československé republice v letech 1918 – 1938

Práce „K dějinám farmaceutického průmyslu, marketingu a reklamy v Československé republice v letech 1918 – 1938“ se zabývá vznikem a vývojem farmaceutického marketingu se zaměřením na jednu složku marketingového mixu a to reklamu. Práce pojednává o vzniku a vývoji farmaceutického průmyslu, kde popisuje vznik firem Interpharma a Druvet, popisuje základní prvky marketingu a jeho specifiky ve farmacii, dále se věnuje základním složkám marketingového mixu, jako je vlastní léčivý přípravek, cenotvorba a propagace.

Práce přináší nové údaje o dějinách farmaceutického průmyslu, získané na základě archivního výzkumu, zejména o rozvoji reklamy a její právní regulace a to i v mezinárodním měřítku.

Jako prameny pro zpracování práce byly použity archivní dokumenty, dobový tisk, Sbírký zákonů Československé republiky a Sbírký zákonů a nařízení říšského zákoníku.

11. ABSTRACT

Charles University in Prague, Faculty Of Pharmacy

Department: Department of Social and Clinical Pharmacy

Candidate: PharmDr. MVDr. Vilma VRANOVÁ

Supervisor: Doc. RNDr. PhMr. Václav RUSEK, Csc.

Title of doctoral thesis: Contributions to the history of the pharmaceutical industry, marketing and advertising in the Czechoslovak Republic in 1918 - 1938

Doctoral thesis "The history of the pharmaceutical industry, marketing and advertising in the Czechoslovak Republic in the years 1918 - 1938" explores the origins and development of pharmaceutical marketing, with a focus on one component of the marketing mix namely advertising. The thesis is divided into chapters that deal with the origins and development of the pharmaceutical industry, describing the formation of companies Interpharma and Druvet, describes fundamental elements of the marketing mix. The thesis also discusses basic elements of the marketing mix such as a medicinal product, pricing and promotion.

The work is based on archival research and brings new information on the history of the pharmaceutical industry, especially the development of advertising and its legal regulation even in international aspects.

Archival documents, newspapers, Collection of Laws of the Czechoslovak Republic and Collection of laws and regulations of Imperial Code have been used as sources for data processing.

12. PŘÍLOHY

1. Vládní nařízení ze dne 19. února 1926 o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách
2. Vranová V., Gudiene V., Rusek V.: Bayer promotional activities in the Czechoslovak Republic and the Republic of Lithuania in 1918 – 1940 , Estudos do Século XX Journal of Scientific Center for Interdisciplinary Studies of the Twentieth Century, University of Coimbra-CEIS20, University Press of Coimbra, ISSN: 1645-3530: 233 – 253

Sbírka zákonů a nařízení státu československého.

Částka 15.

Vydána dne 1. března 1926.

Obsah: (26. a 27.) 26. Nařízení o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách. — 27. Vyhláška o Prozatímní úpravě hospodářských styků mezi republikou Československou a republikou Polskou.

26.

Vládní nařízení

ze dne 19. února 1926

o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi
v lékárnách.

Vláda republiky Československé nařizuje podle § 2, písm. e), zákona ze dne 30. dubna 1870, č. 68 ř. z., o organisaci veřejné služby zdravotní, a § 7 zákona ze dne 18. prosince 1903, č. 5 ř. z. z r. 1907, kterým se upravuje lékárnictví, jakož i podle §§ 2 a 137 zák. čl. XIV/1876 o úpravě zdravotnictví:

§ 1.

(¹) Léčivé speciality jsou jednoduché nebo složené léky podle lékařského (zvěrolékařského) předpisu z látek therapeuticky účinných ve zvláštní dispensační formě, vyznačující se buď novými vlastnostmi nebo zvláštními přednostmi oproti lékům již zavedeným anebo jevící se účelnými dispensačním tvarem, stabilitou, chutí atd., tedy vlastnostmi, jimiž předčí dispensační tvary, v nichž všeobecně mohou lékárny léky dispensovat. Jsou to hotové přípravky určené buď k přímému prodeji anebo k použití lékařem (zvěrolékařem).

(²) Léčivými specialitami nejsou však jednoduché organo-therapeutické a bakteriologické přípravky, jednoduchá séra a jednoduché látky očkovací, jakož i přírodní a umělé minerální vody a zředěné výrobky.

(³) O tom, zda v daném případě jde o léčivou specialitu čili nic, rozhodne v pochybných případech ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, a to jde-li o přípravky určený pro zvířata, v dohodě s ministerstvem zemědělství, vyzádajíc si po případě posudek ústavu pro zkoumání léčiv a posudek státní zdravotní rady.

§ 2.

Léčivé speciality jsou buď

a) domácí, t. j. takové, které jsou vyrobeny z léčiv prodejných v ručním prodeji lékárníkem a určeny k prodeji toliko v lékárně, pro niž byly vyrobeny, nebo

b) všeobecné, t. j. takové, které připuštěny jsou ku všeobecnému prodeji ve všech lékárnách.

§ 3.

Majitel veřejné lékárny, který ji sám spravuje, nebo její nájemce či jiný odpovědný správce, chce-li prodávati neb i vyráběti dosud nepřipuštěné léčivé speciality tuzemské (v tuzemsku vyráběné), jakož i chce-li do obchodu uváděti takové speciality cizozemské, jest povinen ohlásiti je u příslušného úřadu a vyčkati výslovného jich připuštění ku všeobecnému prodeji neb i výrobě.

§ 4.

Ohlášku (§ 3) je podati, jde-li o specialitu domácí, u politického úřadu II. stolice (úřadu župního), jde-li o všeobecnou specialitu, u ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

§ 5.

(¹) K ohlášce nutno připojiti:

a) lékařský (zvěrolékařský) předpis lékaře (zvěrolékaře) oprávněného vykonávati lékařskou (zvěrolékařskou) praxi v tuzemsku s podpisem lékařovým (zvěrolékařovým), jehož pravost musí býti soudně nebo notářsky ověřena s doložkou podepsanou a týmž způsobem ověřenou, že předpisující lékař (zvěrolékař) přenechal předpis ohlašovateli k volnému použití. Jde-li o specialitu cizozemskou, možno připojiti místo tohoto dokladu lékařský (zvěrolékařský) předpis lékaře (zvěrolékaře) oprávněného vykonávati lékařskou (zvěrolé-

kařskou) praxi v příslušné cizí zemi s podpisem lékaře (zvěrolékaře). Pravost podpisu i oprávněnost vykonávat lékařskou (zvěrolékařskou) praxi musí být úředně ověřena a příslušným zastupitelským úřadem republiky Československé potvrzena;

b) tři ukázky speciality v původním balení nebo sice v balení s textem psaným, ale s podrobným popisem konečného balení, jež bude nutno dodržeti a dodatečně před uvedením speciality ve všeobecný prodej úřadu předložiti;

c) dvě ukázky každé součástky v dostatečném množství, pokud nejsou oficiální, aby mohlo jich býti užito ke zkoumání a výrobě speciality;

d) výpočet ceny ve velkém (aspoň 200 dávek najednou) a výpočet ceny prodejní v malém, při čemž buď výpočet, pokud vymyká se zásadám pro výpočet lékárnické sazby, sdělán podle zásad obvyklých v obchodním životě;

e) má-li být specialita dána do prodeje pod jménem smyšleným (slovní známkou), pokud může být toto jméno (známka) předmětem zápisu do rejstříku ochranných známek, průkaz o ochraně tohoto jména;

f) vzorky případných reklamních příloh;

g) jde-li o specialitu cizozemskou, ještě potvrzení ověřené příslušným zastupitelským úřadem republiky Československé, že výrobce je lékárníkem anebo že závod výrobcův jest oprávněn vyráběti léčiva a že specialita, o níž jde, byla ve vlastní zemi do obchodu připuštěna, pokud v této zemi jest povolovací řízení o léčivých specialitách.

(2) Ohlašuje-li se léčivá specialita v různých dávkách, jest pokládati ji za ohlášku jedinou.

(3) Ustanovení 1. odstavce, písm. c) a g), neplatí o domácích specialitách léčivých.

§ 6.

(1) Specialita musí být na bezprostředním obalu opatřena štítkem, jehož text musí být sepsán v řeči československé; kromě něho mohou tam býti další texty v kterékoli jiné řeči. Není-li štítek při léčení k vnějšímu užívání ze základní barvy červené, při léčení k užívání vnitřnímu ze základní barvy bílé, musí být způsob užívání označen aspoň proužkem červené nebo bílé barvy.

(2) Text štítku obsahujž:

a) jméno léčivé speciality, které odpovídej obsahu a formě jejího složení [písm. c)]; vedle tohoto označení může být uvedeno také jméno smyšlené [§ 5, odst. 1., písm. e)];

b) firmu výrobcovu a firmu ohlašovatelovu;

c) označení dávky látky nebo látek účinných;

d) obsahuje-li specialita léčiva vázaná na lékařský (zvěrolékařský) předpis, poznámku, že specialita se může vdati jen na lékařský (zvěrolékařský) předpis;

e) skládá-li se specialita ze součástí, které samy o sobě nebo v tomto složení v průběhu doby podléhají změnám, údaj, do které doby (kalendářně) specialita jest účinná;

f) prostý návod k upotřebení, který však neobsahuje lékařské (zvěrolékařské) ordinace;

g) cenu speciality v čsl. měně a obsah její dle váhy nebo dle kusů; pokud trvá mimořádné kolísání cen, může ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy upustiti od udání ceny na štítku;

h) číslo, pod kterým povolení speciality jest zapsáno v seznamu povolených léčivých specialit ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

(3) Ustanovení 2. odstavce, písm. h), neplatí o specialitách domácích.

§ 7.

(1) O ohlášce rozhodne bez průtahu úřad, u něhož ohláška podle § 4 byla učiněna, vyzve po případě příslušnou zdravotní radu (zemskou, státní), pokud jest zřízena, a jde-li o všeobecnou specialitu, po případě též ústav pro zkoumání léčiv.

(2) Nebyly-li všechny doklady k ohlášce připojeny, vyzve úřad stranu, aby tyto doklady ve lhůtě jím určené dodatečně předložila.

(3) Ve výměru, kterým se povoluje vyráběti a do obchodu uváděti léčivou specialitu, může úřad ustanoviti v mezích tohoto nařízení podmínky, za nichž povolení se uděluje. Oprávněný jest povinen těmito podmínkám dostáti.

(4) Nepovoliti výrobu a prodej speciality smí úřad:

a) neprokáže-li se přípravek specialitou po rozumu § 1 tohoto nařízení;

b) nevyhovuje-li skladba speciality přiloženému autentickému předpisu o přípravě;

c) nesnášejí-li se součásti uvedené v předpise o přípravě, nemohou-li po stránce chemické vedle sebe trvati, nepatří-li k sobě nebo dávají-li neúčinnou neb účinnější sloučeninu, než žádoucí;

d) jestliže součásti v předpise o přípravě uvedené ani kvalitativně ani kvantitativně předloženému tvaru speciality nevyhovují;

e) z jiných důvodů zdravotních nebo zdravotně- či zvěrolékařsko-policejních;

f) jestliže určená cena léčivé speciality jest přemrštěna;

g) z důvodů národohospodářských;

h) jestliže již jiná specialita pod týmž jménem smyšleným, avšak do rejstříku ochranných známek nezapsaným [§ 5. odst. 1., písm. e)] byla ku všeobecnému prodeji připuštěna.

(5) Z rozhodnutí úřadu (odst. 1.) o ohlášení výroby a prodeje domácí speciality možno se odvolati do 4 neděl (na Slovensku a Podkarpatské Rusi do 15 dnů), počínajíc dnem následujícím po doručení, u tohoto úřadu k ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, které rozhodne vyžádajíc si po případě odborný posudek ústavu pro zkoumání léčiv nebo též státní rady zdravotní. K odvolání nutno připojiti též dvě ukázky uvedené v § 5, odst. 1., písm. c).

(6) V případech, v nichž rozhoduje podle předchozích odstavců ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, rozhoduje tento úřad, jde-li o léčivou specialitu určenou pro zvířata, v dohodě s ministerstvem zemědělství, jde-li o rozhodnutí podle 4. odst., písm. g), vyslechna ministerstvo průmyslu, obchodu a živností.

§ 8.

(1) Léčivé speciality smějí se uváděti do obchodu toliko ve složení, pod jménem, se štítkem a reklamními přílohami, jak to bylo úřadem povoleno.

(2) Oznamovati povolené speciality tiskem nebo jiným druhem reklamy je dovoleno toliko v mezích povolené reklamy. Nezřízené vychvalování léčivých specialit tiskem jest zakázáno. Doporučovati a veřejně oznamovati speciality, které nebyly povoleny, jest zakázáno.

(3) Domácí speciality veřejně oznamovati jest nepřipustno.

(4) Jakákoliv změna ve složení speciality povolené ku prodeji musí býti znova ohlášena

tak, jako jde-li o novou specialitu dosud nepovolenou.

(5) Pozměnění označení, cenu nebo reklamu speciality již povolené lze jen se zvláštním svolením úřadu, u něhož podle § 4 činí se ohláška nové speciality. Podání za tím účelem u tohoto úřadu učiněná buďtež opatřena potřebnými doklady odůvodňujícími žádanou změnu. Jde-li o domácí specialitu, platí o odvolání z rozhodnutí, jímž se k žádané změně nesvoluje, obdobně ustanovení § 7, odst. 5. a 6.

§ 9.

(1) Povolené léčivé speciality všeobecné zapíšu se u ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy do zvláštního seznamu. Každá specialita bude zapsána pod běžným číslem, které se v povolovacím výměru sdělí s ohlašovatelem a které budiž na štítku speciality vytištěno ve stejné technické úpravě jako ostatní text štítku.

(2) Zapsané speciality a případné změny v označení a ceně budou vyhlášeny ve „Věstníku ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy“. Kromě toho vydá jmenované ministerstvo seznam povolených specialit a každoročně doplňky k tomuto seznamu. Každý, kdo speciality vyrábí nebo prodává, jest povinen tyto seznamy si opatřiti.

§ 10.

(1) Za jakost speciality, text štítku a přiložené reklamy ručí při neporušeném obalu speciality vždy ohlašovatel.

(2) Lékárník, jenž nejso ohlašovatelem prodává speciality spotřebitelům, jest odpověden za to, aby speciality byly řádně uschovány a aby včas byly vyměněny za čerstvé.

§ 11.

Při úředních revisích lékáren budiž vzata na účet lékárníka namátkou aspoň jedna ze všech specialit na skladě jsoucích.

§ 12.

Zcela výjimečně může ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy k návrhu politického úřadu II. stolice (úřadu župního) a po slyšení příslušného gremia lékárníků, pokud taková gremia jsou zřízena, povoliti jednotlivým lékárnám, cizinci hojně navštěvovaným, pro určitou dobu prodej určitého množství cizozemských specialit, zvláště vyjmenovaných a od cizinců požadovaných, i když není vyhověno ustanovením tohoto nařízení, pod podmínkou, že se pod eventuelní

kaucí zaváží, že prodávati budou tyto cizozemské speciality jediné v místě, v němž jest do-
tyčná lékárna, po případě pro místní spotřebu.

§ 13.

Úřad, který podle tohoto nařízení uděluje povolení k výrobě a prodeji speciality, je povinen zakázati další výrobu a prodej léčivé speciality již povolené (§ 7), nebo podle starších předpisů připuštěné (§ 14):

a) z důvodů zdravotních, zdravotně- nebo zvěrolékařsko-policejních nebo národohospodářských;

b) nejsou-li zachovávány podmínky, za nichž povolení bylo uděleno;

c) liší-li se složení speciality od původního lékařského (zvěrolékařského) předpisu k ohlášce připojeného;

d) dopustí-li se oprávněný opětovného přestupku tohoto nařízení a opětovný odsuzující náleznabyl právní moci;

e) byl-li oprávněný zbaven akademické hodnosti magistra pharmacie, nebo byl-li odstraněn ze správy veřejné lékárny, nebo byla-li mu odňata lékárnická koncese.

§ 14.

(1) Léčivé speciality, které podle dřívějších předpisů byly připuštěny ku všeobecnému prodeji v lékárnách na území státním před účinností tohoto nařízení, mohou býti v lékárnách (§ 3) dále vyráběny a do obchodu uváděny, musejí však do jednoho roku býti ohlášeny k zápisu do seznamu povolených specialit (§ 9), a to původním ohlašovatelem, jinak povolení po této lhůtě zaniká.

(2) Toto ustanovení neplatí o specialitách, které dnem 28. října 1918 staly se cizozemskými, jsouce vyráběny mimo hranice republiky československé, ačkoli byly podle starších předpisů připuštěny ku všeobecnému prodeji na území, tvořícím nyní československý stát. Nebyly-li tyto speciality podle starších předpisů dosud nově ku všeobecnému prodeji připuštěny, mohou býti uváděny do obchodu v tuzemsku jen za podmínek předepsaných v tomto nařízení o cizozemských specialitách dosud nepovolených.

(3) K ohlášce za účelem zápisu (odst. 1.) dlužno připojiti dvojmo ukázkou speciality a reklamní přílohy.

(4) Ustanovení o štítku (§ 6), reklamě (§ 8) a zápisu (§ 9) nabývají platnosti též pro speciality podle starších předpisů již připuštěné.

(5) Pro tyto speciality povoluje se lhůta jednoho roku po uvědomení o udělení čísla se-

znamu (§ 9), v níž úprava speciality musí býti přizpůsobena ustanovením tohoto nařízení.

(6) Domácí speciality, které před účinností tohoto nařízení byly v lékárně prokázaně vyráběny a prodávány, mohou se tamtéž dále vyráběti a prodávati, musejí však úřadu (§ 4) do tří měsíců býti oznámeny, jinak oprávnění zaniká. K oznámení dlužno připojiti všechny doklady potřebné k žádosti za povolení nové domácí speciality.

(7) Není-li vyhověno předpisům odstavců předchozích, vyloučí se léčivé speciality, o něž jde, z výroby i prodeje v lékárnách.

§ 15.

(1) O ohláškách právě projednávaných, jimiž jest se domáháno podle starších (dosa-
vadních) předpisů připuštění léčivých specialit k výrobě a všeobecnému prodeji v lékárnách, bude rozhodnuto již podle předpisů tohoto nařízení.

(2) Za tím účelem budou příslušná podání vrácena stranám, aby je řádně doložily a znovu předložily, jak to předepisuje toto nařízení.

§ 16.

(1) Přestupky tohoto nařízení, pokud nezákládají skutkové povahy činů trestných náležejících ku příslušnosti soudů, trestají se politickými úřady (administrativními policejními vrchnostmi) I. stolice pokutou nebo vězením (uzamčením) podle platných předpisů.

(2) Pokut budiž použito podle ustanovení § 43 zákona č. 5/1907 ř. z., pokud se týče § 7 zák. čl. XIV/1876.

§ 17.

Při provádění tohoto nařízení jest úřad jmenovaný v § 16 oprávněn učiniti opatření, která by zabezpečila výsledek potřebných nařízeních úředních, jako zabavití nebo konfiskovati zásoby, uzavřítí provozovnu a pod. podle předpisů § 59 zákona č. 5/1907 ř. z., pokud se týče § 8 zák. čl. XIV/1876.

§ 18.

Pokud v tomto nařízení se mluví o příslušnosti ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, nastupuje na Slovensku a Podkarpatské Rusi, jde-li o speciality určené pro zvířata, příslušnost ministerstva zemědělství, které v těchto případech rozhoduje v dohodě s ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a po případě (§ 7, odst. 6.) po slyšení ministerstva průmyslu, obchodu a živností.

§ 19.

Toto nařízení nabývá účinnosti 8 dní po vyhlášení. Dnem účinnosti tohoto nařízení po-

zbývají platnosti všechna dosavadní ustanovení o léčivých specialitách, pokud odporují tomuto nařízení.

§ 20.

(1) Provedením tohoto nařízení pověřuje se ministr veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy v dohodě s ministry zemědělství a průmyslu, obchodu a živnosti.

(2) Pokud jde o speciality určené pro zvířata, pověřuje se provedením tohoto nařízení na území Slovenska a Podkarpatské Rusi ministr zemědělství v dohodě s ministrem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a ministrem průmyslu, obchodu a živnosti.

Švehlá v. r.

Dr. Beneš v. r.	Dr. Nosek v. r.
Dr. Engliš v. r.	Dr. Srdínko v. r.
Dr. Viškovský v. r.	Dr. Dvořáček v. r.
Mlčoch v. r.	Dr. Hodža v. r.
Stříbrný v. r.	Dr. Winter v. r.
Tučný v. r.	Dr. Dolanský v. r.
Šrámek v. r.	Dr. Kállay v. r.
Dr. Dérer v. r.	

27.

**Vyhláška ministra zahraničních věcí
ze dne 17. února 1926**

**o Prozatímní úpravě hospodářských styků
mezi republikou Československou a republikou
Polskou.**

President republiky ratifikoval dne 27. listopadu 1925 v Praze po schválení Národním shromážděním Prozatímní úpravu hospodářských styků mezi republikou Československou a republikou Polskou podepsanou ve Varšavě dne 7. dubna 1925 a uvedenou v prozatímní platnost vládní vyhláškou ze dne 16. dubna 1925, č. 81 Sb. z. a n., případně ze dne 12. května 1925, č. 100 Sb. z. a n.

Ratifikační listiny byly vyměněny v Praze dne 10. února 1925, čímž podle čl. IV. prozatímní úprava nabyla mezinárodní platnosti.

Dr. Beneš v. r.

Bayer promotional activities
in the Czechoslovak Republic
and the Republic of Lithuania
in 1918 – 1940

Vilma Vranová
Vilma Gudienė
Václav Rusek

Vilma Vranová, Doutora e Professora da Faculty of Pharmacy in Brno, University of Veterinary and Pharmaceutical Sciences Brno, República Checa. E-mail: vranavi@seznam.cz

Vilma Gudiene, Lithuanian Museum of the History of Medicine and Pharmacy of Lithuanian University of Health Sciences, Kaunas, Lituania

Václav Rusek, Czech Pharmaceutical Museum in Kuks, República Checa.

Introduction

The success of a company depends not only on product quality but also on salesmanship. The important part of salesmanship is advertising. In the 20th century drug manufacturers paid considerable attention for drug promotional campaigns. They developed memorable trademarks, established promotional departments, prepared international and original advertising campaigns.

The pharmaceutical industry is today a global enterprise, but there were large international pharmaceutical companies at the beginning of the 20th century too. One of the biggest pharmaceutical companies was Bayer, part of I.G.Farben. This company had branch offices all over Europe and North and South Americas, its remedy promotion was unified. In this article Bayer's advertising campaigns in two countries – the Czechoslovak Republic and the Lithuanian Republic in the years 1918 – 1940 are reviewed. German drug companies were the biggest importers in both countries. Bayer was one of the largest exporters of medicines at that time.

The archives and materials of funds of the Czech Pharmaceutical Museum in Kuks in the Czech Republic and Lithuanian museum of the History of Medicine and Pharmacy in Kaunas were researched. These museums house lots of Bayer's samples: leaflets sent by post and given out by medical representatives, trade journals, trade catalogues, gift items to doctors (e.g. calendars) and to pharmacies (e.g. barometer-thermometer, diaries), letters to doctors and pharmacists and other materials.

Professional print materials for pharmacists and physicians and lay media were another source. Bayer regularly published medicine advertisements in the professional print media of both countries and even in the lay press in Czechoslovakia.

Bayer

The company "Friedr. Bayer et comp." was founded on August 1, 1863 by dye salesman Friedrich Bayer (1825-1880) and master dyer Johann Friedrich Weskott (1821-1876). The company manufactured and sold synthetic dyestuffs. Between 1881 and 1913, Bayer developed into a chemical company with international operations. Dyestuffs remained the company's largest division but there were new fields of business too. The most important for Bayer's continuing development was the establishment of a major research capability by Carl Duisberg (1861-1935). Bayer was transformed into a joint stock company called "Farbenfabriken vorm. Friedr. Bayer & Co." in 1881.

Bayer's research efforts gave rise to numerous intermediates, dyes and pharmaceuticals, including Aspirin[®], called the "drug of the century", that was developed by Felix Hoffmann and launched onto the market in 1899.

The creation of a worldwide sales organization was the most important factor in the company's development. Bayer had sold dyestuffs to many countries in its early years. By 1913, over 80 percent of income came from exports. Before World War I, the company had branch offices in Russia, France, Belgium, the United Kingdom and the United States. Bayer's development was interrupted by World War I. The effects of the war were devastating. The company lost most of its foreign assets and the export markets. Sales in 1919 amounted to

only two thirds of the 1913 figure, inflation exhausted Bayer's financial reserves. There were a few important chemical companies in Germany; the biggest were Bayer, BASF and Agfa. In 1925 the president of Bayer, Carl Duisberg, initiated a merger of the major German chemical companies into a single entity known as the Interessen Gemeinschaft Farbenwerke, or I.G. Farben. Leverkusen became the headquarters for the I.G.'s pharmaceutical sales association, and the Bayer Cross was used as the trademark for all of the I.G.'s pharmaceutical products.

Bayer was the biggest pharmaceutical company in inter-war years; it has its branch offices and representations all over the world. In 1937 comp. Bayer had 93 branch offices in all continents including New Zealand or Japan. Fig. 1

Fig. 1. Bayer Arzneibuch 1932.

The pharmaceutical market and industry of Czechoslovakia and Lithuania

The Czechoslovak Republic

Czechoslovakia was established on October 28, 1918 as one of the successor states of the Austro-Hungarian Empire at the end of World War I and as part of the Treaty of Versailles. It consisted of the present day territories of the Czech Republic, Slovakia and Carpathian Ruthenia. Newborn Czechoslovakia included some of the most industrialized regions, e.g. Bohemia and Moravia, of the former Austria-Hungary. Its independence and integrity existed only until World War II when Czechoslovakia was invaded by Nazi Germany and divided into the Protectorate of Bohemia and Moravia and the puppet Slovak State. German occupation ended on 9 May 1945 and the Czechoslovak Republic was re-established.

Pharmaceuticals and remedies were prepared by about 300 producers in interwar Czechoslovakia. Most of them were based in Prague and North Bohemia. The biggest producers were Fragner (Dolní Měcholupy in Prague, 1930), Hell (Komárov in Opava, 1883), Medica (Smíchov in Prague, 1908), Norgine (Ústí nad Labem, 1909), Heisler (Chrást u Chrudimi, 1910), Chemical company in Bohumín with saccharine manufacture, (Bohumín, 1917), Remed (Karlín in Prague, 1919), Radiumchema (Kolín, 1927), Interpharma (Modřany in Prague, 1932).

The size of the drug market in Czechoslovakia in 1937 was about 300 million CZK. The share between remedies prepared according to prescriptions and proprietary medicines was about 1:1, about 30 percent of patented drugs were prepared in pharmacies, the rest in pharmaceutical companies.

At the beginning of the thirties about 60 percent of patented drugs were imported from abroad – mostly from German manufacturers (70 percent), Switzerland (12 percent) and France (9 percent). The number of imported drugs began to fall with growth of the Czech pharmaceutical industry. In 1931, the share of imported medicines constituted 70 million CZK, and in 1935 – 27 million CZK.^{1,2}

The production and sales of patented drugs were regulated by Government Regulation No. 26/1926 Coll. on manufacture of proprietary medicine. This regulation set also rules for remedy advertising and included promotional materials in authorized items.³

There were 2102 patented drugs registered in 1937.⁴

The number of pharmacies increased – there were about 800 pharmacies in 1918 and about 1000 in 1938. The population of Czechoslovakia was 10 million, so at that time it made 11 to 12 thousand inhabitants per one pharmacy.^{1,2}

As stated above, the Company Bayer belonged to the biggest importers. Bayer authorized 88 proprietary drugs until 1931 (meantime called I.G.Farben); in 1937 they marketed 150 drugs, i.e. about 7 percent of registered medicines. Novocainsuprarenin inj. reg. no. 261, the first registered medicine, was registered on 27 October 1923, Bayer's best known remedy - Aspirin was registered on 18 January 1927, No. 29, decision No. 32.213/26.⁴ According to the law from 1883 (Regulation of the Imperial & Royal Ministry of the Interior and Trade No. 152/1883.ř.z., which regulates the rights of pharmacies in relation to trading in chemicals and other materials and similar

businesses) pharmacies were allowed to exclusively market prescription medicines. A new office of "submitter" - a person responsible for submitting drug registration applications - who had to be a pharmacist, an owner or a provisor of a pharmacy was established. This registration submitter managed remedy registration - even registration of remedies from pharmaceutical companies - and was responsible for its quality. Bayer's registration submitter used to be, in 70 per cent of cases, the owner or the provisor of Adam pharmacy in Prague. After German occupation, German pharmacists Ph. Mr. Dr. K. Zieger and Ph. Mr. Dr. Fr. Prögler became Bayer's registration submitter.⁴¹¹

As the exclusive representation of the Czechoslovak Republic was selected the Company "Pharma" Sperk&Prochaska, farm. přípravky „Bayer“, Praha.

The company was established by two partners, Jan Prochaska (*1855, Kazňov) and Vilem Sperk (*1860, Prague). The fields of their operation were business agency and factorage with pharmaceutical products and also toxins, in case their distribution and sales were not designated to pharmacies. The company was founded on September 1, 1925, its first residence was in Hybernska street 40. The company dealt with collecting of orders and delivering to other plants. After four years of operation two new partners joined the company, Karel Prochaska and Hugo Herrmann become partners of the company on May 23, 1930, two months later, on June 9, 1930, Pharma Sperk's founders Vilém Sperk and Karl Prochaska left the company. Despite this fact the company kept its original name.

The company continued with its activities even in The Protectorate of Bohemia and Moravia during World War II. The Company Bayer took complete control of the Pharma Sperk Prochaska company which was therefore renamed on December 9, 1940. The new name was Pharma „ Bayer „ Grobel & comp. Under the leadership of Josef Grobel, Otto Lukesch and Walter Ernst Adolf Mayer-Berge Pharma „ Bayer „ Grobel & comp, the company operated during World War II. Fig.2 The company was nationalized in 1948 and became part of the Sanitas national company.¹²

The Republic of Lithuania

The situation in the Republic of Lithuania was - as a result of many decades under Tsarist Russia occupation - different. The Vilnius University which was founded in 1579 and played a distinguished role in training of pharmacists and establishing a scientific foundation for the profession was closed down by the order of Tsar Nicholas I in 1832. The Medical-Surgery Faculty was reorganized into Medical-Surgery Academy and closed in 1842 too. Pharmacists were not being prepared in Lithuania. Gradually Lithuania became only a distant province of the Russian Empire.

The Republic of Lithuania was established on 16 February 1918. Lithuania was invaded and annexed by the Soviet Union (USSR on August 3) in 1940, when the Soviet Union formally annexed Lithuania, declaring it to be the fourteenth republic of the USSR. From 1941 to 1944, it was occupied by German troops. In 1944, the Soviets again annexed Lithuania. Lithuania declared independence on 11 March 1990.

When Lithuania declared its independence in 1918 medicine and chemical laboratories worked only in the town of Vilnius and its district. In 1919, Poland assumed control of Vilnius and the Capital was transferred to Kaunas.

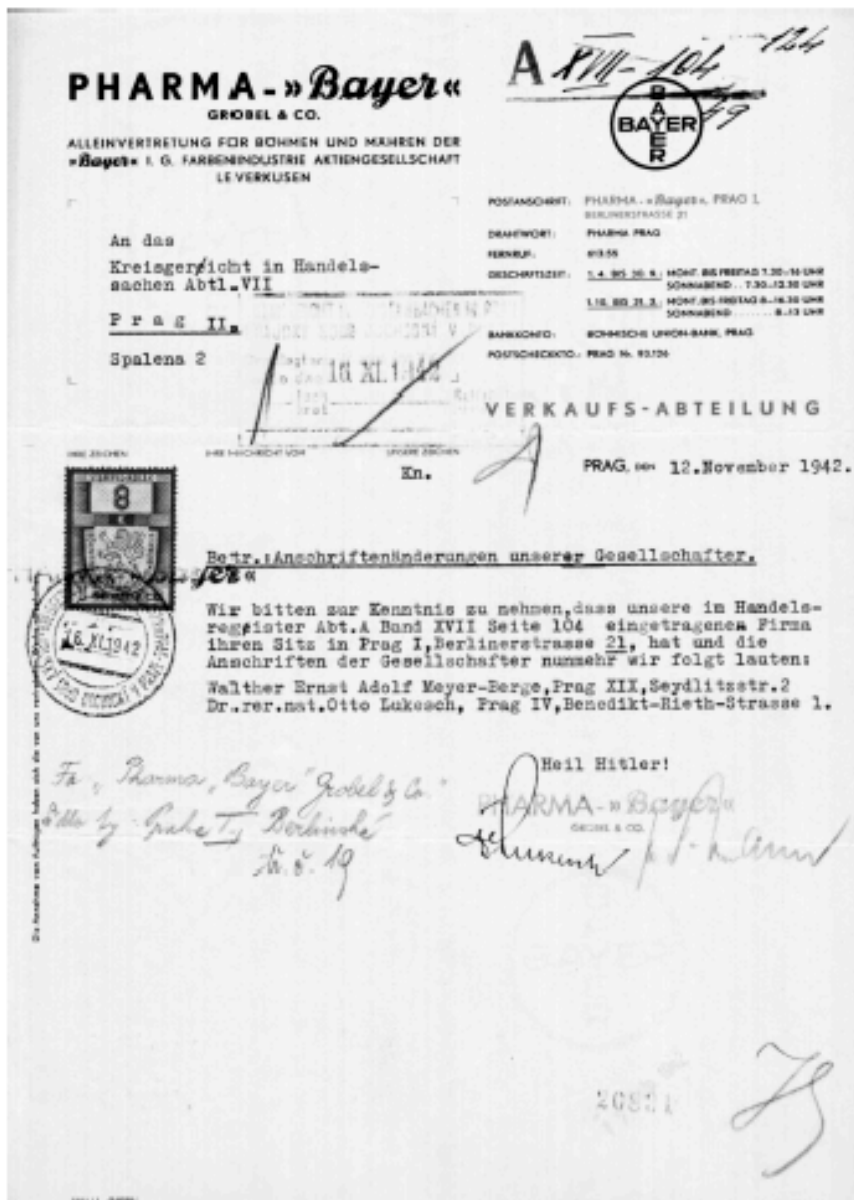

Fig. 2. Dossier A XVII-104; box N.° 1278, Státní oblastní
archiv Praha (State Regional Archive in Prague)

The first drug manufacturing companies were established in 1921–1922 (“Vaistija” and Chemical & Pharmaceutical Laboratory “Sanitas” in Kaunas, “Galen” in Šiauliai) but in 1938 there were already registered eleven chemical and pharmaceutical laboratories in Lithuania: “Pharmakon” (Klaipėda, 1925), “Lithfarma”, “Vaistas” (Kaunas, 1935), “GerMaPo”, “Central Public Drug Wholesaler” (Kaunas, 1928) and other.¹³

The size of the drug market in Independent Lithuania (1918-1940) ranged from 8 million Lt. to 10 million Lt. The share between remedies prepared according to prescriptions and proprietary medicines was about 1:1, about one third of patented drugs were prepared in pharmacies, another third in pharmaceutical chemistry labs, and the rest was imported from abroad – mostly from German manufacturers.

In 1937, the share of imported medicines constituted 1.6 million Lt., and in 1939 – 2.23 million Lt.¹⁴

Merck, Riedel, Schering, Bayer, and Knoll were the German companies mostly advertising their production which indicates that their products comprised the major part of imported drugs.

Enterprises that wanted to sell their products in Lithuania had to present to the governing institution – the Department of Health by the Lithuanian Ministry of the Interior – drug samples, descriptions and three publications in medical press evaluating the efficiency of any drug intended for marketing. Drug samples were transferred to the analytical laboratory, and subsequently – to the institute of pharmacy for their content evaluation. Foreign enterprises had representatives or agents who took care of these procedures.

The number of pharmacies was around 300-350 in interwar Lithuania. The population was 2,5 million, so at that time it made 7,5 to 8 thousand inhabitants per one pharmacy.

Since 1926, regulation of drug imports in Lithuania became more stringent. That year, “The list of patented medicines allowed for importing into Lithuania, approved by the Council of Medicine” was published for the first time. This list contained 650 entries;

37 medications allowed for importing were produced by Bayer, 31 – by Merck, 27 – by Boehringer, and 19 – by Schering.¹⁵

In 1928, this list was supplemented with 685 entries, 89 medications being produced by Bayer. This list of medications allowed for importing was expanded on a continuous basis.¹⁶

Pharmaceutical manufacturers, including Bayer, did not focus on the individual market in Lithuania and worked with the three Baltic states - Lithuania, Latvia and Estonia. Two branch offices of the company Bayer in Kaunas were mentioned - Otto Wittkopp, Kaunas, Jorgen Buch & Co., Kaunas, but no data about their activity were found.¹⁷

Meanwhile, Bayer's branch office Baltpharma in Riga (Latvia) was operating both actively and effectively. This subdivision represented Bayer in the three Baltic countries – Lithuania, Latvia, and Estonia. It published advertising editions in German, placed advertisements in local languages in the professional print media, sent promotion information to Lithuanian pharmacists and physicians, and took care of drug registration. At first, the branch office was established in Riga, in Pferde Street, and later on it moved to Kungu Street Fig. 3. We did not find the establishment date of this branch office, but from 1926 it led a creative advertising campaign of Bayer medications.

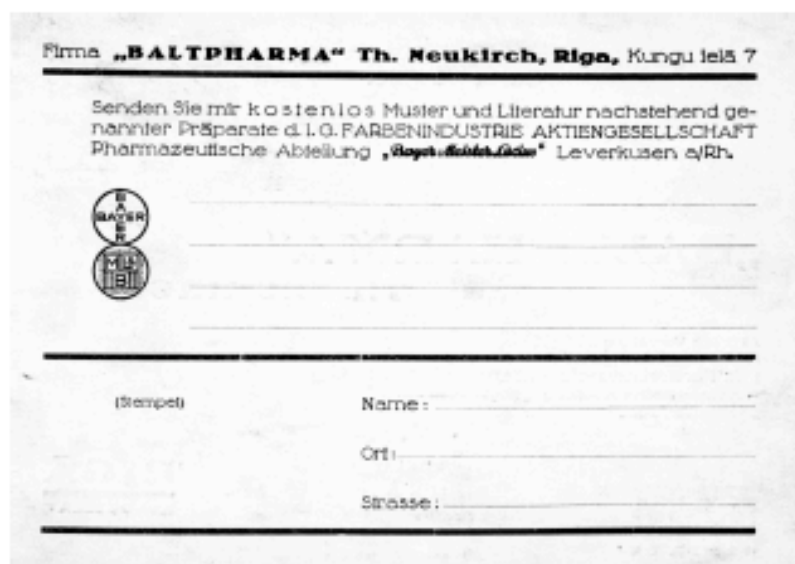

Fig. 3. Postcard, about 1930.

Advertising

Advertising was always an inseparable part of any trade, pharmaceutical trade not excluding. Trade and manufacture of remedies were always strictly regulated and remedy adverts had also many limitations.

Czechoslovakia

The manufacture and sales of patented drugs were regulated by Government Regulation No. 26/1926 Coll. on manufacture of proprietary medicine. This regulation set also rules for remedy advertising and included promotional materials in authorized items. Manufacturers who wanted to sell their products had to present to the Ministry of Public Health and Physical Education not only their drug samples, descriptions of remedies, information about pricing etc. but also all promotional materials. Advertising was allowed without limitation until 1938 when promotion of prescription medicines was restricted to professional press only.

Lithuania

The Lithuanian Ministry of the Interior published the first document that set rules for medicine imports in 1927. The Department of Health was responsible for giving permissions and licenses to import medicines. Manufacturers who wanted to

sell their products had to present to The Department of Health three drug samples in original package, descriptions of remedies and three reviews from a head of some Lithuanian hospital. In that review he indicated that a particular medicine had been tested in his hospital, had been of a good healing quality and based on that he could then recommend granting permission for import of a new drug.

All imports of medicines that were analogous to domestic products were forbidden.¹⁸

This document was republished a year later. New rules were confirmed in 1928. The requirement to ask hospital directors for reviews was changed. From 1928 manufacturers who wanted to sell their products had to present to the Department of Health three articles (from different authors) about a particular medicine. The new rules also allowed to import medicines that were analogous to domestic medicines.¹⁹

Public style of adverts

There were a few possibilities of remedy advertising targeted at public, including press advertisements. Another ways of remedy promotion were posters and leaflets shown in pharmacies and window displays.

Press adverts

Publishing of drug advertisements in the lay press was forbidden in Lithuania, except for cases with special permissions issued by the Department of Health.

Adverts aimed at public were published in the daily press, journals and especially in women magazines (e.g. *Žena a domov* – Woman and Home, *Rozkvět* – Blossom) **Fig. 4** or almanacs in Czechoslovakia. All those possibilities of drug promotion were restricted in 1938 when advertising of prescription medicines was limited to professional press only.

Kolik dnů v roce máte bolení hlavy?
Co ztrácíte na pracovní výkonnosti a co svého volného času? Při bolení hlavy vezměte vždy tabletky **ASPIRIN** s Bayerovým křížem! Světznámý prostředek proti všem bolestem.

Fig. 4. *Rozkvět* [Blossom], 1939.

Pyramidon

TABLETKY

nesmí mi nikdy dojít!

Tak prohlašuje každá zkušená žena, která vyzkoušela tohoto osvědčeného pomocníka v bolesti při nevolnostech kritických dnů.

Nežte se lékaře!

Fig. 4. Žena a domov [woman and home], 1938.

Professional type of adverts

Promotional activities targeted at professionals, practitioners and pharmacists were more varied in both countries. Those included mainly professional press insertions in medical or pharmaceutical journals.

The main journal for physicians in Lithuania was the "Medicina" ("The Medicine") (1920-1944), and for pharmacists – the "Farmacijos žinios" ("The Pharmacy News") (1923-1940). The majority of Bayer's advertisements were published in the journal "Medicina". The first advertisement by this company in the "Medicina" was published in 1929.²⁰

In this issue, Bayer (Farbendustrie) advertised remedy Casbis with Bismuth as an ingredient. The first advertisement in the journal "Farmacijos žinios" ("The Pharmacy News") was issued in 1936.²¹

Within three years (1936–1939) 10 different "Bayer" advertisements appeared in the journal.

The last "Bayer" advertisement shows the company's worldwide operations.²² Fig. 1

Fig. 5. Bayer Cross, Farmacijos žinios, 1938.

There were several medical or pharmaceutical journals in Czechoslovakia (Časopis lékařů českých - Journal of Czech Physicians (1862 – up to now), Praktický lékař - General Practitioner (1921 - 1950), Časopis československého lékárnictví - Journal of Czechoslovak Pharmacists (1882 - 1950), Lékárnický týdeník - Pharmaceutical Weekly (1919-1924), Praktický lékárník - General Pharmacist (1932-1941). All these journals published advertisements of pharmaceutical companies. We could also find drug adverts in almanacs and year-books.

Bayer's remedy promotion was characterized by its originality and a large variety. Their adverts e.g. depicted buildings of a pharmaceutical factory, its equipment, test-tubes used for research and portrayed a chemist dressed in a white smock²³, the strengths of one of the company's plants are highlighted in the text: "State-of-the-art methods of thorough cleanliness and constant scientific observation guarantee the standardized quality of pharmaceutical chemicals"²⁴.

A factory with two chimneys with the Bayer Cross on them is used as a common motive. Fig.5

»Bayer«
L. G. Farbenindustrie Aktiengesellschaft
Prodejní ústředna Pharma
Leverkusen n. B.
L. G. Farben
Adm. ústředí: Pharm. Pharm.
Leverkusenpreuss.

VÝROBNÍ ZASTOUPENÍ
„Pharma“
Společ. (P) Pharmacia
a Praze I.,
Nusle 16.
Adm. ústředí: Pharm. Praha
Fakelné: 4555, 4579
Ústředí: Česká banka Unie
a Praze I.,
Česká banka unie (obchodní)
Brno a Praze II.

Ceník č. 3 pro lékárny
Československo říjen 1937

Fig.5. Bayer Cross, Price list, 1937.

Fig. 6. Bayer's Anniversary.

Great attention was paid to presentation of Bayer's 50th anniversary. Fig.6

Some advertisements portrayed the company by illustrating its power or even a chemist at work in a research laboratory. Historical motives were widely used as well Fig.7, Advertisement ideas were mostly created by Bayer's advertising department in Germany. Sometimes we can find the same pictures appearing both in Czechoslovakia and Lithuania. Fig.8

Direct marketing, sampling

The company Bayer sent booklets, books, trade catalogues and calendars containing descriptions of Bayer's medicines, their application and characteristics to general practitioners and pharmacists. These catalogues and calendars had a uniform appearance and similar content. The Czechoslovakian editions were issued in Czech and German. The Company Bayer published trade journal *Terapeutické zprávy* /*Therapeutischen Berichte* (1929-1941) in the Czechoslovak Republic.

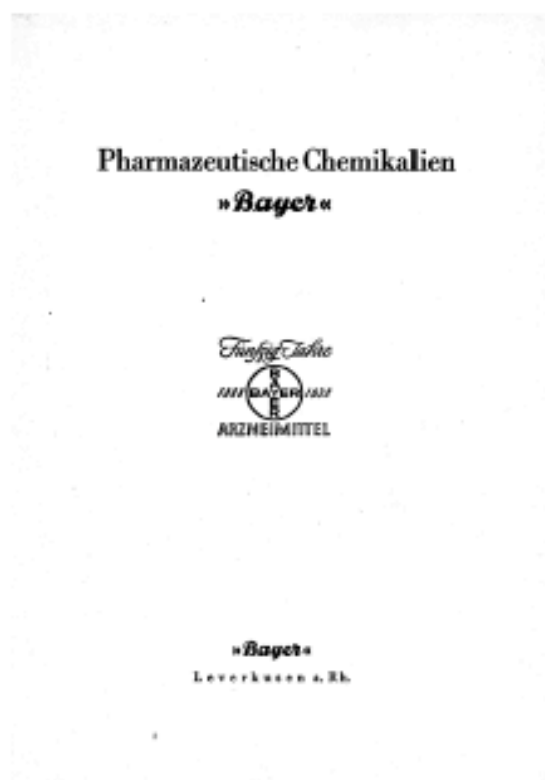

Fig. 6. Bayer's Anniversary.

Terapeutické zprávy /Therapeutischen Berichte were based on the corporate journal Pharmazeutische Berichte. Fig. 5 The content of the Czech edition compiled translated articles from the German edition and either scientific or amusing articles of Czech opinion leaders, case reports, and of course a lot of adverts. This journal was distributed among practitioners for free. The journal was published both in Czech and German.

The Lithuanian situation was more complicated. Lithuania was a small country whose population numbers were below 3 million. Pharmaceutical manufacturers, including Bayer, worked with the three Baltic States - Lithuania, Latvia and Estonia. The Company Bayer established its office for these three Baltic States in their geographical centre - Riga (Latvia) which took care of the entire Baltic region. Bayer's information materials were not translated into local languages: Lithuanian, Estonian and Latvian, the company used to publish materials in German. Letters to doctors and pharmacist were written in the Lithuanian language, advertisements in the Lithuanian press were in Lithuanian too. Other information books and calendars were in German.

**»Bayer«
LEVERKUSEN**

Préparé par Bayer et Faber
Pharmacie von Faber & Faber
PHARMA-»Bayer«
Drogerie & Co.
F.R.G.
Neudorf Straße 21

0 744 24 44

2 Die Reproduktion Komische

Bei Krystall-, Pseudomonas- und anderen Infektionen, bei Gull-Infektionen der Harnwege, Typhusformen, Infekten und Puerper.

PRONTOSIL
das klar wirksame Salznatriumsalz

Prontosil bewirkt eine über die Osmotikapazität hinausgehende Wirkung und bewirkt eine rasche Beseitigung der Infektion. Auch zur Prophylaxe bei durch Infektionen gefährdeten Operationen und Geburten können Prontosil-Tabletten verwendet werden.

Prontosil-Tabletten:
Tabletten 100 mg
Tabletten 200 mg
Tabletten 400 mg

GONOROE ist heute in wenigen Tagen bei erster Anwendung heilbar durch das neue Chemotherapeutikum

NEO-ULIRON
N-1-Acetyl-3-(4-Amino-2-Hydroxyphenyl)-5-Isoxazolone

Infolge seiner raschen und ausschließlichen Wirkung auf die Bakterienzellen ist die Wirksamkeit und gute Verträglichkeit. Halbwertszeit beträgt bei einem Stoff mit 85% - und mehr als 85% bei einem 2. Stoff.

Auch bei hohen Dosen von 100 mg wirken. Dauer eines Stoffes 4 Tage mit 100 mg 12 g (3 x täglich 2 Tabletten zu 0,2 g).
Wirkungsbeginn: 1. Tag zu 0,2 g

Bei Leber- und Nieren-Funktionsstörungen, Psoriasis, Meningitis, Myelomatose, Malignom

SULFAPYRIDIN »Bayer«
N-(4-Amino-2-Hydroxyphenyl)pyridin

Die gegen Pseudomonas-Infektionen gerichtete Wirkung des Sulfapyridin-Präparates ist auf alle Pseudomonas-Arten hin untersucht und ist geeignet gegen diese durchgehende Therapie aus der Voraussetzung für eine Heilung.

Präparat:
Tabletten 100 mg
Tabletten 200 mg

U arystall-, pseudomonas- und anderen Infektionen, bei Gull-Infektionen der Harnwege, Typhusformen, Infekten und Puerper.

PRONTOSIL
natrium, das klar wirksame Salznatriumsalz

Prontosil bewirkt eine über die Osmotikapazität hinausgehende Wirkung und bewirkt eine rasche Beseitigung der Infektion. Auch zur Prophylaxe bei durch Infektionen gefährdeten Operationen und Geburten können Prontosil-Tabletten verwendet werden.

Prontosil-Tabletten:
Tabletten 100 mg
Tabletten 200 mg
Tabletten 400 mg

GONOROE

heute in wenigen Tagen bei erster Anwendung heilbar durch das neue Chemotherapeutikum

NEO-ULIRON
N-1-Acetyl-3-(4-Amino-2-Hydroxyphenyl)-5-Isoxazolone

Infolge seiner raschen und ausschließlichen Wirkung auf die Bakterienzellen ist die Wirksamkeit und gute Verträglichkeit. Halbwertszeit beträgt bei einem Stoff mit 85% - und mehr als 85% bei einem 2. Stoff.

Auch bei hohen Dosen von 100 mg wirken. Dauer eines Stoffes 4 Tage mit 100 mg 12 g (3 x täglich 2 Tabletten zu 0,2 g).
Wirkungsbeginn: 1. Tag zu 0,2 g

Bei Leber- und Nieren-Funktionsstörungen, Psoriasis, Meningitis, Myelomatose, Malignom

SULFAPYRIDIN »Bayer«
N-(4-Amino-2-Hydroxyphenyl)pyridin

Die gegen Pseudomonas-Infektionen gerichtete Wirkung des Sulfapyridin-Präparates ist auf alle Pseudomonas-Arten hin untersucht und ist geeignet gegen diese durchgehende Therapie aus der Voraussetzung für eine Heilung.

Präparat:
Tabletten 100 mg
Tabletten 200 mg

Fig. 7. Laflet Bayer.

Price List 1938, CR.

Farmacijos žinios, 1937.

Fig. 8. Advert.

Gifts, sponsoring

Pharmaceutical companies distributed gifts and small presents among practitioners and pharmacists – diaries, thermometers, paperweights.... **Fig.9**

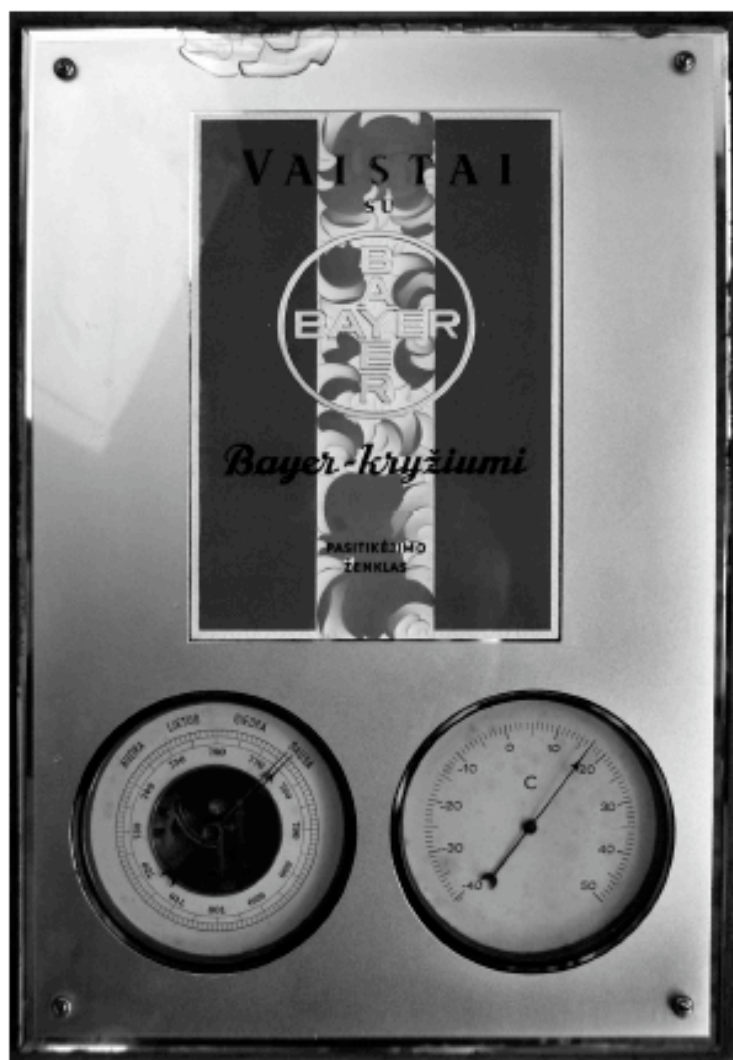

Fig. 9. Barometer.

Conclusion

The Company Bayer had a unified marketing policy in both countries. Their international strategy was a matter of transnational corporation, as it is today.

Their promotional activities were almost the same in both countries, they differed mainly in quantity and intensity. Czechoslovakia as a significantly bigger and richer country was an important market for the company Bayer. The number of registered remedies and intensity of promotional activities correspond to this fact. Lithuania was smaller with developing industry and that is why Bayer used the German versions of their advertising materials and focused more on direct marketing activities.

Both countries developed their domestic pharmaceutical industry. In Czechoslovakia and Lithuania various campaigns, due to a strong nationalistic movement, were organized in order to encourage people to prefer domestic production. Lithuania paid great attention to the protection and development of domestic industry. This situation caused difficulties to foreign companies including Bayer that had to intensify its promotional activities.

Bayer advertising staff organized comparable advertisement campaign in both countries. This research will be carried on with the aim to include more countries.

References

¹ RUSEK, V.; DRÁBEK, P.; KUČEROVÁ, M.; HANZLÍČEK, Z. – *Kapitoly z dějin Československé farmacie* [Chapters from history of Czechoslovak Pharmacy]. 1st edition. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo Bratislava, 1970. p. 135 – 150.

² DRÁBEK, P.; HANZLÍČEK, Z. – "Farmacie ve dvacátém století" [Pharmacy in 20th C.]. In *Práce z dějin techniky a přírodních věd Sv. 6*. Praha. ISSN 1801 – 0040. Řada: Česká technika na pozadí světového vývoje 3 (2005) 148 str.

³ *Hlavní zákony a vyhlášky Československé republiky. Československé zdravotnické zákony s příslušnými prováděcími předpisy. II. díl, část 1. Lékařství. Obchod léčiv a jedů.* [Annotated Laws of the Czechoslovak Republic. Czechoslovak health care legislation with the relevant implementing regulations. II. part, part 1 Pharmacy. Pharmaceuticals and poisons trade.]. Praha: Československý kompas, 1938.

⁴ LAUB, J.; HANUŠ, J. M. – *Seznam lékárnických specialit povolených ku všeobecnému prodeji v Republice Československé do 15. listopadu 1924* [List of proprietary medicines allowed for sales in the Czechoslovak Republic until November 15th 1924]. Praha: Svaz Československého lékařstva, tiskem V. Augusty v Litomyšli.

⁵ *Seznam lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Seznam obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. března 1931* [List of proprietary medicines allowed by the Ministry of Public Health and Physical Education for sales. The list contains medicines allowed until March 31st 1931]. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1931.

⁶ *Seznam lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Seznam obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. prosince 1934* [List of proprietary medicines allowed by the Ministry of Public Health and Physical Education for sales. The list contains medicines allowed until December 31st 1934]. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1935.

⁷ *Doplněk k seznamu lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Doplněk obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. prosince 1935* [Supplement to the list of proprietary medicines allowed by the Ministry of Public Health and Physical Education for sales. The supplement contains medicines allowed until December 31st 1935]. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1936.

⁸ *Doplněk k seznamu lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ku všeobecnému prodeji. Doplněk obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. prosince 1936* [Supplement to the list of proprietary medicines allowed by the Ministry of Public Health and Physical Education for sales. The supplement contains medicines allowed until December 31st 1936]. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1937.

⁹ *Seznam lékárnických specialit povolených Ministerstvem veřejného zdravotnictví a věšné výchovy ku všeobecnému prodeji. Seznam obsahuje speciality, jež byly povoleny až do 31. prosince 1937* [List of proprietary medicines allowed by the Ministry of Public Health and Physical Education for sales. The list contains medicines allowed until December 31st 1937] Praha: Státní tiskárna v Praze, 1938.

¹⁰ *Doplněk k seznamu lékárnických specialit povolených k všeobecnému prodeji Ministerstvem vnitra ke dni 28. února 1942* [Supplement to the list of proprietary medicines allowed by the Ministry of Interior for sales until February 28th 1942]. Praha: Tiskárna Protektorátu Čechy a Morava, 1942.

¹¹ *Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízení ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 č. z. l. 103* [Collection of laws and regulations prescribed by Regulation of the Ministry of Interior from May 27 th 1911 No. 103 of Imperial Code]. Praha: Organizace českého lékařnictví pro Čechy, Moravu a Slezsko, Praha, 1911.

¹² Dossier A xvii 104 box No. 1278, Státní oblastní archiv Praha [State Regional Archive in Prague].

¹³ KAIKARIS, A. – *Lietuvos farmacijos istorija. Asimintimai* [History of Pharmacy in Lithuania. A Memoir]. Kaunas: Sveikatingumo ir medicinos reklamos centras, 2000. p. 50.

¹⁴ ŽUKIEN, R. – "Lietuvos farmacija xx amžiuje" [Lithuanian pharmacy in the 20th century]. In *Lietuvos farmacija* [Lithuanian pharmacy]. Vilnius: Lietuvos farmacijos sąjunga. Vol. 3, p. 185.

¹⁵ *Patentinių ir dozuojamų vaistų, lejamų ir uždraustų įvežti į Lietuvą sąrašas: Medicinos Tarybos pritarimu 1926 m. gegužės mėn. 14 d., Vidaus reikalų ministerio patvirtintu 1926 m. liepos mėn. 26 d.* [The list of patented medicines allowed for importing into Lithuania, approved by the Council of Medicine in 1926 May 14th Approved by Minister of the Interior in 1926 July 26th]. Kaunas: Sveikatos departamentas, 1927.

¹⁶ *Vaistų įvežimo iš užsienio taisyklės ir Patentinių ir dozuojamų vaistų, kuriuos leidžiama įvežti į Lietuvą, sąrašas* [The rules of medicines import into Lithuania and list of patented medicines allowed for importing into Lithuania]. Kaunas: "Spindulio" b-vės spaust, 1928.

¹⁷ Report of the Investigation of I. G. Farbenindustrie A. G. Available in WWW <URL:<http://www.nonstopsystems.com/radio/article-IG-Farben-investigation-1945.pdf>>. p. 65.

¹⁸ "Patentinių ir dozuojamų vaistų įvežimo į Lietuvą taisyklės" [The rules of medicines import into Lithuania]. *Vytaisybės žinios* [Government news]. N.º 247 (1927) p. 4.

¹⁹ "Vaistų įvežimo iš užsienio taisyklės" [The rules of medicines import]. *Vytaisybės žinios* [Government news]. N.º 281 (1928) p. 1-2.

²⁰ [I.G.Farbenindustrie Aktiengesellschaft, Casbis advertisement] in *Medicina* 1929, N.º 5, p. 386.

²¹ [Bayer advertisement]. N.º 7 (1936) p. 36.

²² [Bayer advertisement]. N.º 4-5 (1939) p. 1.

²³ [Bayer advertisement]. N.º 10 (1937) p. 1.

²⁴ [Bayer advertisement]. N.º 12 (1938) p. 1.

histórias da saúde

ESTUDOS DO SÉCULO

XX

número 12 • 2012

FUNDADOR

Luís Reis Torgal

DIRECTORA DA REVISTA

Maria Manuela Tavares Ribeiro

COORDENADOR

João Rui Pita e Ana Leonor Pereira

SECRETÁRIA DA REVISTA

Isabel Nobre Vargas

CONSELHO EDITORIAL

António Sampaio da Nóvoa – Faculdade de Psicologia e de Ciências da Educação da Univ. de Lisboa

António Pedro Pita – Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra

Dikier Francfort – Université Nancy 2

Eloy Fernández Clemente – Universidad de Zaragoza

Estevão Chaves de Rezende Martins – Universidade de Brasília

Isabel Nobre Vargas – Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra

João Paulo Avelãs Nunes – Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra

João Rui Pita – Faculdade de Farmácia da Universidade de Coimbra

Juan Antonio Rodríguez Sánchez – Universidad de Salamanca

Luís Reis Torgal – Centro de Estudos Interdisciplinares do Século XX da Universidade de Coimbra – CEIS20

Maria Emília da Costa Prado – Universidade do Estado do Rio de Janeiro

Maria Manuela Tavares Ribeiro – Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra

Mariano Esteban de Vega – Universidad de Salamanca

Mário Mesquita – Conselho Executivo da Fundação Luso-Americana para o Desenvolvimento

AVALIADORES EXTERNOS

Ariane Landuyt – Università degli Studi di Siena

Bernard Vincent – École des Hautes Études en Sciences Sociales – Paris

Francisco Falcon – Universidade Salgado de Oliveira – Rio de Janeiro

Hipólito de la Torre Gómez – UNED-Madrid

Richard Robinson – University of Birmingham

REDACÇÃO

Investigadores e Colaboradores do CEIS20

A Revista *Estudos do Século XX* é uma Revista com arbitragem científica.

COORDENAÇÃO EDITORIAL

Madlene Teixeira

PROPRIEDADE E SEDE DA REDACÇÃO

Centro de Estudos Interdisciplinares do Século XX da Universidade de Coimbra – CEIS20

Rua Filipe Simões, nº 33

3000-186 Coimbra

Telefone: + 351 239 708 870

Fax: + 351 239 708 871

E-mail: ceis20@ci.uc.pt

URL: <http://www.ceis20.uc.pt>